

ÓBUDAI EGYETEM
ÓBUDA UNIVERSITY

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

MÁLNÁSSY ANDRÁS

A török hadiipar helyzete és tevékenysége az afrikai kontinensen

Témavezető: Prof. Dr. Besenyő János, egyetemi tanár

**BIZTONSÁGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA**

Budapest, 2023. szeptember 1.

Szigorlati/komplex vizsga bizottság:

Elnök:

Prof. Dr. Berek Lajos

Tagok:

Dr. habil. Farkas Tibor

Dr. Kármán Marianna

Nyilvános védés teljes bizottsága:

Elnök:

Prof. Dr. Berek Lajos

Titkár:

Dr. Ószi Arnold

Tagok:

Prof. Dr. Resperger István

Dr. habil. Marsai Viktor

Dr. Pető Richárd

Bírálok:

Dr. habil. Nagy Rudolf

Dr. Szűcs Endre

Nyilvános védés időpontja:

2024.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
A témaválasztás indoklása és a tudományos probléma megfogalmazása	6
Célkitűzések és kutatási kérdések	7
A téma kutatásának hipotézisei	8
Kutatási módszerek	9
1 ELMÉLETI KERET, VALAMINT A BIZTONSÁG BELSŐ DIMENZIÓIT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK	11
1.1 A realizmus	11
1.2 A strukturális realizmus	13
1.3 A liberalizmus, mint geopolitikai szemlélet	16
1.4 A konstruktivista felfogás	16
1.5 A globális nemzetközi rendszer sajátosságai	17
1.6 Törökország „stratégiai mélysége”, a török geopolitikai gondolkodás jellemzői	20
1.7 A biztonság belső dimenzióit meghatározó tényezők Törökország esetében. 23	
1.7.1 Az iszlamista terrorizmus Törökországban – az Iszlám Állam tevékenysége	24
1.7.2 A Horászán Tartományi Iszlám Állam tevékenysége Törökországban..	25
1.7.3 A kurdok jelentette biztonsági kihívások	26
1.8 Összegzés	28
2 A BIZTONSÁG KÜLSŐ DIMENZIÓI – TÖRÖKORSZÁG AFRIKA- POLITIKÁJA	29
2.1 Történelmi előzmények	29
2.2 A török Afrika-politika 1991 és 2002 között	30
2.3 A török Afrika-politika 2002 és 2008 között	32
2.4 A török Afrika-politika 2008 és 2015 között	33

2.5	A török Afrika-politika 2015-től napjainkig.....	35
2.6	A török Afrika-politika egyik fontos eszköze – a fejlesztés és segélyezéspolitika	40
2.7	A török-afrikai kapcsolatok főbb jellemzői – a biztonsági interakciók lehetőségei	42
2.8	Összegzés.....	43
3	A TÖRÖK HADIIPAR LEHETŐSÉGEI AFRIKÁBAN	45
3.1	A török Afrika-politika jellemzői a biztonsági dimenzió területén, kiemelten a hadiiparra	45
3.2	A biztonsági dimenzió mozgatórugói.....	55
3.2.1	A török hadiipari fejlesztések, mint „push faktor” tényező.....	55
3.2.2	Az afrikai szereplők eltérő biztonsági igényei, mint „pull faktor” tényező	59
3.3	Összegzés.....	60
4	A BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK GYAKORLATA – ESETTANULMÁNYOK	61
4.1	Szomália.....	61
4.1.1	Az ország történelme és biztonsági helyzete	61
4.1.2	Nem-katonai török segítségnyújtás Szomáliának.....	63
4.1.3	A török katonai jelenlét Szomáliában.....	66
4.1.4	Összegzés.....	69
4.2	Líbia.....	70
4.2.1	Növekvő török jelenlét Líbiában a polgárháború előrehaladásának tükrében	70
4.2.2	Ankara stratégiai és geopolitikai céljai Líbiában.....	74
4.2.3	A tágabb stratégiai környezet – a Földközi-tenger keleti medencéje, mint a török érdekérvényesítés színtere és a líbiai beavatkozás „haszna”	75
4.2.4	Török gazdasági érdekek Líbiában.....	77

4.2.5	Törökország a líbiai katonai beavatkozás szakaszában – a gazdasági és a geopolitikai érdekek megvédésének az ára?	79
4.2.6	Összegzés.....	82
5	A TÖRÖK DRÓNIPAR ÉS ANNAK GEOPOLITIKAI JELENTŐSÉGE	83
5.1	A török dróndiplomácia, mint a geopolitikai és katonapolitikai eszköztár kiemelt része	83
5.2	A török „drón program” kezdeti lépései	85
5.3	Az izraeli drónbeszerzések	86
5.4	Az amerikai drónbeszerzések	89
5.5	A török drónipar „felemelkedése”	90
5.5.1	A TAI ANKA drónok gyártása.....	91
5.5.2	A Bayraktar drónok fejlesztése.....	92
5.5.3	Egyéb török drónfejlesztések.....	95
5.5.4	Jövőbeni kitekintés	96
5.6	Törökország, mint drónexportőr	96
5.7	A török drónfejlesztések és annak hatása a török kormányzat geopolitikai gondolkodására	99
5.8	Jövőbeni kitekintés, a török drónok további fejlődési lehetőségei	103
5.9	Összegzés.....	103
	ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK.....	105
	A kutatás eredményei.....	105
	A hipotézisek teljesülése.....	106
	Új tudományos eredmények	107
	A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások ...	108
	IRODALOMJEGYZÉK	110
	HIVATKOZÁSOK.....	110
	FELHASZNÁLT IRODALOM.....	126
	A SZERZŐ A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI.....	136

FÜGGELÉK	137
ÁBRÁK JEGYZÉKE	137
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	137
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	138

BEVEZETÉS

A témaválasztás indoklása és a tudományos probléma megfogalmazása

Törökország¹ évszázadokon keresztül Európa történelmének egyik meghatározó állama volt. A Török Köztársaság földrajzi helyzeténél fogva régiókat és kontinenseket, a Keletet és a Nyugatot köti össze. Az országot gyakran hídként ábrázolják, egy olyan „hub”,² amely az ázsiai és az európai kontinensen kívül a Földközi-tenger keleti medencéjén keresztül az afrikai kontinenshez is kapcsolódik. Az ország földrajzi helyzetéből is adódó globális hatalmiság külpolitikai felfogás az Igazság és Fejlődés Párt (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, a továbbiakban: AKP) kormányzása alatt egyre jellemzőbbé vált. Ahmet Davutoğlu³ korábbi külügyminiszter a „Stratégiai mélység” külpolitikai *doktrínában*⁴ meghaladta a Törökországnak tulajdonított hídszerepet, és az ország érdekérvényesítésének fő irányaként határozta meg a szomszédos régiókat (Közel-Kelet, Balkán, Afrika, Kaukázus, Dél-Ázsia, Közép- és Kelet-Ázsia).

Az új, ambiciózus külpolitikai törekvéseket számos külpolitikai *aktor*⁵ és maga a nemzetközi közösség is *neoszmanizmus*ként (*Yeni Osmanlılık*)⁶ értékelte. Ennek a külpolitikai gyakorlatnak a fő eszközei a gazdaság, az országot körülvevő térségek vitáiban és konfliktusaiban⁷ játszott közvetítő (*mediátor*) szerep, az úgynevezett puha hatalom (a továbbiakban: *soft power*) és napjainkban a katonai erő (a továbbiakban: *hard power*) lehetnek. Törökország a közel-keleti térség elismert hatalmává vált, sajátos érdekekkel rendelkezik, amelyeket képes és akar érvényesíteni. Az AKP geopolitikai víziójában Törökország különleges földrajzi, történelmi és kulturális helyzetéből adódóan az iszlám világ vezető szereplőjévé akar válni. Ezzel együtt újraértékelődött az oszmán történelem, és így a *Pax Ottomanica*,⁸ mely gazdasági fejlődést hozhat Ankara számára. A török külpolitikai felfogás szerint Törökország egy olyan központi állam, amely képes

¹ Törökország szinonímájaként használom a Török Köztársaság, valamint a kis-ázsiai ország kifejezéseket.

² Központ.

³ Ahmet Davutoğlu török politikus, a neoszmanizmus elméletének kidolgozója, történészprofesszor, akadémikus, korábban külügyminiszter, Törökország miniszterelnöke 2014. június 29. és 2016. május 22. között.

⁴ Irányelv.

⁵ Szereplő.

⁶ Törökország neoszmán külpolitikájában arra törekszik, hogy befolyása alá vonja azokat a területeket, amelyek valaha az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartoztak.

⁷ Összeütközés.

⁸ Béke és gazdasági fejlődés az Oszmán Birodalom egykori területein.

befolyásolni a világrend alakulását. Ez a felfogás azt is előrevetíti, hogy a jelenlegi török vezetés az országról globális hatalomként gondolkodik.

A már említett Davutoğlu szerint a kis-ázsiai ország földrajzi elhelyezkedése, történelme és emberi erőforrásai miatt képes arra, hogy a világpolitikai folyamatokban kulcsszerepet játsszon. A politikus szerint Törökország jelenleg „afro-eurázsiai” államnak tekinthető, és ezzel a világpolitika középpontjában helyezkedik el. Az ország központi szerepéből adódik, hogy földrajzilag és kulturálisan nemcsak egy régióhoz, hanem a fentebb említettek szerint több régióhoz kapcsolódik. A Törökországot szorosan körülvevő területek Ankara befolyási övezetének (*hinterland*) tekinthetők, mely elképzelés megfigyelhető az ország Afrika-politikájában is. Az ország biztonsági *percepciójára*⁹ jellemző, hogy Törökország ellenséges országok gyűrűjében létezik és állandóan készül egy esetleges külső támadásra. Ez a percepció már évtizedekkel ezelőtt kialakította a Sèvres-szindrómát (*Sevr sendromu*), amely a biztonság hiányának érzékelését jelenti, és mely felfogás jelenleg is jellemző a török vezetés gondolkodására. A török külpolitikai *proaktivitás*¹⁰ és ambíciók¹¹ a 2011 után bekövetkezett „arab tavasz” után arra készítette Ankarát, hogy aktívabb részese legyen a Közel-Keleten és az Észak-Afrikában zajló eseményeknek. Törökország saját energiaforrásokban és bizonyos ásványkincsekben való szegénysége, lakosságának növekedése és gazdaságának bővülése ugyancsak indokoltá teszik az afrikai kontinens felé való nyitás politikáját, és ennek a külpolitikai iránynak a vizsgálatát és elemzését.

Célkitűzések és kutatási kérdések

A kutatás céljai a következők:

- A török geo-, kül- és védelempolitikai magatartás átfogó, elméleti alapú magyarázata, illetve a választott elméleti keret bemutatása és alkalmazása.
- A török-afrikai kapcsolatokat ösztönző tényezők közül a biztonsági dimenziót, azon belül is a hadiipart meghatározó tényezők vizsgálata.

⁹ Érzékelés.

¹⁰ Előrelátóan cselekvő.

¹¹ Törekvés.

- A török hadiipar és annak a török geopolitikai döntéshozatalra gyakorolt hatásának elemzése, valamint az afrikai kontinensre kidolgozott török geopolitikai célok és elképzelések bemutatása.

A kutatás a fenti célok elérésével hozzájárulna:

- A nemzetközi kapcsolatok elméleteinek több szempontú vizsgálatához;
- Az afrikai kontinensre jellemző török érdekérvényesítés és jövőbeni lehetőségek bemutatásához;
- A török-afrikai geo-, kül- és védelempolitikai kapcsolatok folyamatainak jobb megértéséhez, a magyar tudományos szintű kutatások gyarapításához a témában;
- A török külpolitikai gondolkodás egy fontos szegmensének a bemutatásához, amely lényeges szempontokat nyújthat a magyar kül- és biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó szakértők számára.

Az értekezés a fentieket alapul véve a következő fő kutatási kérdésekre keresi a választ:

- Mennyire helytálló a *realizmus*, a *konstruktívizmus* vagy a *liberális* felfogás, mint értelmezési keret a török-afrikai kapcsolatok magyarázásához?
- Melyek azok a tényezők, amelyek magyarázzák a török-afrikai együttműködést, valamint annak jelentőségét a török külpolitikában?
- Mely tényezők mélyíthetik el a török-afrikai kapcsolatokat?
- Jelenthet-e további fejlődési területet a biztonsági dimenzió, és azon belül is a védelmi ipari együttműködés?
- A vizsgált időszak (2002-2022) török geo- és külpolitikai magatartása alapján mi jellemezheti a török-afrikai kapcsolatok további alakulását?

A téma kutatásának hipotézisei

Az értekezés a kutatási célokkal összhangban és a kutatási kérdések megválaszolásához az alábbi hipotézisekből indul ki:

H1: Feltételezem, hogy Törökország a realista geopolitikai gondolkodás mellett a liberális és a konstruktivista geopolitikai gondolkodás eszközeit is alkalmazza Afrikapolitikájában, mely megközelítések egymás kiegészítéseként hatékonyan működnek a török afrikai nyitás politikában.

H2: Feltételezem, hogy Ankara visszatérve a *neooszmanizmus* külpolitikai gondolkodásához, a környező (kontinentális) szárazföldi és tengeri térséget a saját „közel-külföldjének,” azaz befolyási övezetének tekinti.

H3: A környező szárazföldi kontinentális térségek közül Afrika Törökország jövőbeni hátszaga (*hinterland*) lehet, amelyet a biztonsági dimenzió, azon belül is a török hadiipar helyzete és tevékenysége is megerősíthet.

Kutatási módszerek

Az elméleti keretet illetően kutatásom a nemzetközi kapcsolatok (*International Relations*) jól ismert iskolái, a *realizmus*, azon belül is a *strukturális realizmus*, a *liberalizmus*, valamint a *konstruktivizmus* irányzatait veszi alapul, amelyeket a következő fejezetben részletesen bemutatok. Kutatásom egyfelől esettanulmányokon, másfelől stratégiai dokumentumok feldolgozásán keresztül mutatja be a török-afrikai együttműködést és annak jövőbeni lehetőségeit. A két választott esettanulmány: (1) Szomália, valamint (2) Líbia, mely országok esetében szemléltetem a török érdekérvényesítés stratégiáját, valamint a török hadiipar megjelenését és tevékenységét az afrikai kontinensen. Az esetek kiválasztását az indokolja, hogy Szomália a biztonsági dimenzió területén mintegy „állatorvosi lónak” tekinthető, míg Líbia esetében megfigyelhető a török katonai erő, azaz a *hard power* gyakorlati alkalmazása, amelyre – az afrikai kontinensen – nagyon régóta nem volt példa Törökország részéről. A két esettanulmány bemutatása során van lehetőség az összehasonlításra, a levont következtetések pedig növelik a hipotéziseim bizonyító erejét. A török-afrikai kapcsolatok áttekintését kronológikus logika szerint is elvégzem. A disszertáció fontos eszköze a dokumentum- és adatelemzés, empirikus¹² adatokat elemezve az elméleti szakirodalomra támaszkodom. A vizsgált téma feldolgozása során magyar, angol és török

¹² Tapasztalásból eredő.

nyelvű elsődleges és másodlagos forrásokat használok. Az elsődleges források között török kormányzati dokumentumok, valamint magas szintű nyilatkozatok szerepelnek. A másodlagos források tekintetében a vonatkozó nemzetközi és magyar szakirodalmat dolgoztam fel, majd a forrásokból nyert információkat analitikusan összevettem. A kitűzött kutatási célok eléréséhez szükséges ismeretanyag feldolgozása után az eredményeket rendszereztem, és ennek alapján készítettem el az értekezést. Disszertációm elsősorban Törökország nézőpontjából elemzi és értékeli a török-afrikai viszonyrendszert. A diszciplínát¹³ tekintve a kutatás a biztonságstudomány területéhez sorolható. Az értekezésben felhasznált valamennyi szakirodalmat az irodalomjegyzéken belül a felhasznált irodalom jegyzékben tüntettem fel. Kutatásomat 2023 augusztusában zártam le, így az azt követő változásokat, új adatokat az értekezés nem tartalmazza.

¹³ Tudományág.

1 ELMÉLETI KERET, VALAMINT A BIZTONSÁG BELSŐ DIMENZIÓIT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

A disszertáció elméleti alapjának egy *hibrid modellt* választottam, mely tartalmazza a nemzetközi kapcsolatok elméletein belül a *realista* iskola elméletét, kiemelve a *strukturális realizmust*, a *liberális* felfogást, valamint a *konstruktivista* iskola elméletét. Álláspontom szerint ezen elméletek ötvözete a legalkalmasabb a török Afrika-politika vizsgálatára és magyarázatára, mivel a felsorolt elméletek eszközei, nevezetesen a realizmusra jellemző *hard power*, a liberális felfogásra jellemző *soft power*, valamint a konstruktivizmusra jellemző *ideológiai és kulturális* eszközök a kapcsolatok erősítésében mind megjelenik a török Afrika-jelenlét során. A szerző feltételezése, hogy a realista megközelítés egyre erősebben és dominánsabban jelenik meg a török külpolitikában, melynek komoly hagyományai vannak. A gyakorlati tapasztalatok alapján a realista megközelítés állhat a legközelebb a török geopolitikai szemléletmódhoz és a külpolitikai kultúrához, valamint annak hagyományaihoz. A török döntéshozatalra jellemző, hogy az *államérdek (raison d'état)* és a *történelmi elvek* egyaránt érvényesülnek, melyben a háború a politika egyik eszközeként értelmezhető. A fenti elméletek szemléletmódja illeszkedik a disszertációban vizsgálni kívánt kérdések értelmezési keretébe, és jól alkalmazható a török állam viselkedésének elemzésekor. A török hadiipar és védelmi ipar vizsgálatához Ahmet Davutoğlu geopolitikai szemléletmódját használom, aki Törökország külügyminisztereként és miniszterelnökeként a gyakorlatban is alkalmazta elméleti elképzeléseit. Az elméleti alapvetések az értekezés módszertani megközelítésével is összhangban vannak. A fejezetben bemutatom továbbá az ország belső biztonsági dimenzióit meghatározó tényezőket, melyek ugyancsak hatással vannak az ország külpolitikai irányaira.

1.1 A realizmus

A realizmus alapítója, Hans J. Morgenthau a hatalom növelésében látja az államok legfontosabb érdekét. A nemzeti érdekre épülő külpolitikának – álláspontja szerint – figyelembe kell vennie az állam katonai, politikai és kulturális potenciálját.¹⁴ A globális

¹⁴ Lehetőség.

nemzetközi rendszerben a szuverén¹⁵ államok versengésében a külpolitika elengedhetetlen célja a nemzeti túlélés. Minden állam törekszik katonai potenciáljának, politikai és kulturális identitásának a megvédésére más országokkal szemben. Az államnak készen kell állnia, hogy más állam részéről a saját érdekei sérelmére történő érdekérvényesítést adott esetben fegyveres erővel is meg tudja akadályozni. Morgenthau a nemzetközi politika lényegét a hatalomért való harcban látja. A hatalom lényege pedig az ellenőrzés más államok cselekedetei felett. [1]

Egy másik realista gondolkodó, John H. Herz szintén elismeri a hatalom és a hatalmi harc központi szerepét a globális nemzetközi rendszerben. Morgenthau-val ellentétben azonban nem a hatalom növelését tekinti az államok fő céljának, hanem a biztonságot, amihez az úgynevezett „biztonsági dilemma” köthető. Ez azt jelenti, hogy egyes államok a biztonság keresése érdekében növelik hatalmukat, ezzel azonban csökkentik más országok biztonságérzetét. Ezzel növekszik az adott ország hatalma, azonban növekszik a kölcsönös fenyegetettség is, ami csökkenti a biztonságot. Herz ezért ellenzi a hatalom növelésének a középpontba állítását, mert az egyben növeli az összeütközés esélyét is. [2]

Arnold Wolfers rámutatott, hogy a nemzeti érdek alapvetően biztonsági érdek, mivel az államok a biztonságot, azaz a túlélést tűzik ki elsődleges célként. A biztonság politikai értelemben is szükséges, ugyanis széles nemzeti egyetértés megteremtésére alkalmas, különösen igaz ez a jelenlegi globális nemzetközi rendszerben, ahol növekszik a fenyegetettség és a bizonytalanság. Wolfers szerint meg kell különböztetni a biztonság *objektív*¹⁶ és *szubjektív*¹⁷ aspektusát.¹⁸ Az objektív biztonság *percepció* az értékek elleni fenyegetés tényleges meglétét jelenti, míg a szubjektív aspektus a fenyegetettség érzésének meglétével vagy annak hiányával függ össze, amely nem mindig követi a valóság reális folyamatait. Az állam a biztonságát növelheti fegyverkezéssel, védelmi iparának fejlesztésével, valamint katonai szövetségekhez való csatlakozással. Az állam saját képességei mellett a biztonságára hatással vannak más államok katonai képességei és politikai szándékai is. A biztonság más államok szándékaira való ráhatással befolyásolható, melynek egyik eszköze lehet a katonai erő és védelmi ipar. Wolfers az államok politikai *interakcióit*¹⁹ két csoportra osztja: együttműködő és konfliktusokkal

¹⁵ Független.

¹⁶ Pártatlan.

¹⁷ Az egyén érzésvilágából kiinduló.

¹⁸ Nézőpont.

¹⁹ Kölcsönös ráhatás.

terhelt interakciókra. Az együttműködésben motiválhatja az államokat a kölcsönös előnyök megszerzése, de a külső fenyegetéssel való közös szembenézés is. Ilyen együttműködési lehetőségekre lehet példaként említeni az Európai Uniót (*European Union*, a továbbiakban: EU), illetve az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (*North Atlantic Treaty Organization*, a továbbiakban: NATO). Az államok politikai kapcsolatainak másik jellemzője a konfliktus, amelynek számos forrása lehet. A legalacsonyabb szinten egy egyszerű érdekellentétről, a legsúlyosabb esetben a fennálló globális nemzetközi rendszer megváltoztatására irányuló kísérletről beszélhetünk, amely háborúhoz vezethet. [3] A jelenlegi globális nemzetközi rendszerben az orosz-ukrán háborúval a nemzetközi architektúra²⁰ megváltoztatására láthatunk gyakorlati példát.

1.2 A strukturális realizmus

A strukturális realizmus legjelentősebb képviselője, Kenneth N. Waltz²¹ szerint a nemzetközi struktúra fő egységei az államok, melyek *unitárius aktorok*. Waltz elméletében a belpolitikai és a nemzetközi rendszerek összehasonlításából indult ki. Ezek alapján a kormány egy központosított hierarchikus²² szervezatként jellemezhető, míg a nemzetközi rendszernek nincs hierarchikus felépítése, a rendszert alkotó egységek, azaz az államok lényegében egyenlők, nem utasítják egymást és nem kötelesek engedelmeskedni egymásnak. Az államok felett nem létezik egy olyan felsőbb hatalom, mint a belpolitikai rendszerben a kormány, amely képes rákényszeríteni akaratát a nemzetközi rendszer szereplőire. Ez tehát azt jelenti, hogy a szuverén államok megjelenésével a nemzetközi rendszer *anarchikussá*²³ vált, ugyanis nem beszélhetünk hatalmi központról, hanem csak független aktorok spontán interakcióiról.²⁴ Fontos megjegyezni, hogy Waltz szerint az anarchikus nemzetközi rendszer nem a káosz szinonimája, hanem az *autoritás*²⁵ hiányát érzékelteti. [4]

Waltz azt is hangsúlyozza, hogy az államok fő motivációja a túlélés, amelyhez kapcsolódik az önerőre támaszkodás stratégiája, például a hadiipari képességek

²⁰ Rendszer.

²¹ A nemzetközi kapcsolatok egyik legismertebb kutatója, valamint a nemzetközi kapcsolatok strukturális realista elméleti iskolájának egyik létrehozója volt.

²² Egymás alá rendeltség.

²³ Hatalmi irányítás nélküli rendszer.

²⁴ Kölcsönös párbeszéd.

²⁵ Befolyás.

fejlesztése. Azon államok, amelyek képesek a nemzetközi rendszer által megkövetelt magatartási formákhoz alkalmazkodni, sikeresek lesznek, míg, amely országok az alkalmazkodásban nem tudnak élen járni, azok a lemaradók közé fognak kerülni. Waltz másik fontos megállapítása, hogy a nemzetközi rendszerben az államok gyakran ütköznek, mert céljaik megvalósítása során érdekeik ellentétbe kerülnek egymással, és ez összeütközéshez vezet. A konfliktusok az erőszak alkalmazásával fokozódhatnak és háborúhoz vezethetnek, mely a nemzetközi politikai rendszerben kudarcként értelmezhető. Waltz szerint az államok hatalmi képességeinek mérésére különböző indikátorokat²⁶ használhatunk, például védelmi kiadások, fegyveres erők mérete, technikai felszereltsége, katonai kutatás-fejlesztés, védelmi ipari fejlesztések, népesség, demográfiai mutatók, természeti erőforrások, bruttó hazai termék (*Gross Domestic Product*, a továbbiakban: GDP), valamint az ország területének mérete. [5] Előbbi indikátorok alapján a 2022. évben Törökországgal és a legfontosabb versenytársaival kapcsolatban az alábbi hatalmi mutatókat vehetjük figyelembe.

Hatalmi mutatók 2022-ben

	Terület (ezer km ²)	Népesség (millió fő)	GDP (milliárd USD)	Fegyveres erők létszáma (ezer fő)	Védelmi kiadások (milliárd USD)
Egyesült Államok	9 833	333	26 855	1 395	877
Kína	9 596	1 411	33 015	2 035	292
India	3 287	1 425	3 737	1 460	81
Oroszország	17 098	147	4 771	900	86
<u>Törökország</u>	783	85	1 029	355	11
Irán	1 648	87	367	610	7
Szaúd-Arábia	2 149	38	1 061	257	75
Izrael	20	9,7	534	170	23
Egyiptom	1 001	105	378	439	5

1. táblázat: Hatalmi mutatók 2022-ben

Forrás: Világbank, Nemzetközi Valutaalap (IMF), Military Balance

A strukturális realizmus az állam egyetlen tulajdonságát vizsgálja, azt a képességet, amelynek alapján az államok a megfelelő funkciókat képesek elvégezni. Az államok eltérő képességei meghatározzák a nemzetközi politikai rendszerben betöltött

²⁶ Mutatószám.

helyüket és szerepüket. Az államok eltérő katonai képességei befolyásolják a rendszerben való elhelyezkedésüket. A strukturális realisták szerint a képességek eloszlásánál különös figyelmet érdemes fordítani a nagyhatalmakra. Ehhez kapcsolódóan értelmezhető Waltz hatalmi egyensúly (*balance of power*) elmélete, amelyet a nemzetközi rendszerben zajló folyamatok szempontjából fontos magyarázó elvnek tekinthetünk. Waltz szerint az államok a globális nemzetközi rendszerben a legnagyobb hatalommal rendelkező állammal szemben szövetkeznek, vagy elköteleződnek mellette. A különböző hatalmak között egyensúlyozó politikára, szövetségek alkotására számos példát lehet találni a török történelemben, akár az Oszmán Birodalom vagy az azt követő Török Köztársaság történetéből. A NATO-tagságból adódóan Törökország a nemzetközi rendszerben egyensúlyozást is folytat. A kollektív²⁷ védelmi szervezethez történő csatlakozásban az akkori Szovjetunió jelentette fenyegetés motiválta a török vezetést, tehát egy kemény kiegyensúlyozó politikát (*hard balancing*) folytatott. [6]

Beszélhetünk ugyanakkor puha kiegyensúlyozásról (*soft balancing*) is az államok interakcióiban, mely elmélet Robert Pape²⁸ és T. V. Paul²⁹ nevéhez köthető. Az anarchia jellemezte globális nemzetközi rendszerben az államok a saját biztonságukat tekintik a legfontosabb szempontnak. [7] A jelenlegi nemzetközi rendszerben a legtöbb állam politikai autonómiáját³⁰ fenyegetheti a *hegemón*,³¹ mely fenyegetésre a puha kiegyensúlyozás egy stratégiai válasz lehet. [8] Chaka Ferguson³² szerint a puha kiegyensúlyozó politika központi eleme a *regionalizmus*,³³ és a regionális érdekszférák³⁴ kialakítása. A régiós „sakkjátszmákban” egy puha kiegyensúlyozást végző hatalomnak biztonságot jelent, hogy nem rendszerszinten kell kihívnia a nemzetközi rendszer hegemónját. [9] Ilyen puha kiegyensúlyozó külpolitikát láthatunk török részről a 2022. február 24-én indult orosz-ukrán háborúban is. Törökország az egyetlen NATO tagállam, amely mindkét háborút viselő féllel jó kapcsolatokat ápol. A kiegyensúlyozás politikáját mutatja, hogy Ankara nem csatlakozott a nyugati országok Oroszország-elleni

²⁷ Közös.

²⁸ Amerikai politológus, aki nemzeti és nemzetközi biztonsági ügyekkel foglalkozik, különös tekintettel a légiere, az amerikai és nemzetközi politikai erőszakra, a közösségi média propagandájára és a terrorizmusra.

²⁹ Politológus, nemzetközi kapcsolatok professzora a McGill Egyetem Politikatudományi Tanszékén.

³⁰ Függetlenség.

³¹ A hatalmi fölényben levő állam.

³² Nemzetközi kapcsolatok szakértő, akinek kutatási területei: stratégiai és biztonsági tanulmányok, külpolitika, közel-keleti kérdések, energiapolitika.

³³ Regionalizmusról beszélünk akkor, amikor az identitás, a közös értékek alapján szerveződik teljes egészé a regionális egység.

³⁴ Hatalmi kör.

szankcióihoz, ugyanakkor Bayraktar TB2 harci drónokat szállít Ukrajnának. A kis-ázsiai ország többször próbált fellépni, mint béketeremtő a két ország között. A disszertáció³⁵ megírásakor Törökország legfontosabb szerepe – az Egyesült Nemzetek Szervezetével (*United Nations*, a továbbiakban: ENSZ) együttműködve – az Oroszország és Ukrajna közötti gabona- és élelmiszerellátás közvetítésében van.

1.3 A liberalizmus, mint geopolitikai szemlélet

A liberalizmus a központi kérdésnek a nemzetközi rendszerben zajló folyamatokat, azaz az állami és a nem állami szereplők közötti sokcsatornás interakciókat tekinti. A liberális felfogás elismeri a biztonsági érdekek fontosságát, de emellett hangsúlyozza a gazdasági és társadalmi érdekek szerepét is. A liberális közgazdaságtan tételeire épültek a nemzetközi rendszerre vonatkozó azon liberális koncepciók, amelyek a nemzetközi kereskedelemnek a békét és stabilitást elősegítő hatását emelik ki. Robert O. Keohane³⁶ és Joseph S. Nye³⁷ az államok közötti együttműködés szorosabbá válását vizsgálva rámutattak a kormányok közötti (*intergovernmental*) kapcsolatok egyre fontosabb szerepére. Keohane és Nye elemezte a nemzetközi gazdaságban megjelenő kölcsönös függőséget (*interdependencia*) is, melyet szélesen értelmezik és beleértik a politikai, gazdasági, katonai, társadalmi és környezeti területeket. Feltételezésük szerint a nem katonai területen jelentős képességekkel rendelkező állam ellen más állam nem képes érvényesíteni katonai képességeit. Ez a felismerés csökkentheti a katonai hatalom szerepét. [10]

1.4 A konstruktivista felfogás

Az 1990-es években az új biztonsági kihívások kutatása újabb lendületet adott a biztonságpolitikai gondolkodásnak. Ekkor jelent meg a biztonság Barry Buzan,³⁸ Ole Wæver³⁹ és Jaap de Wilde⁴⁰ nevéhez köthető *szektorális megközelítése*. Előbbi

³⁵ Tudományos értekezés.

³⁶ Amerikai akadémikus, a nemzetközi kapcsolatok neves szakértője, a liberális elméletek kidolgozója.

³⁷ Amerikai politológus. Robert O. Keohane-nal együtt a nemzetközi kapcsolatok liberális elméletének kidolgozója.

³⁸ A nemzetközi kapcsolatok elméleteiben jelentős szerepet játszott a Koppenhágai Iskola központi alakja.

³⁹ A Koppenhágai Egyetem Politikatudományi Tanszékének nemzetközi kapcsolatok professzora.

⁴⁰ Holland akadémikus, a Groningeni Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Biztonsági Tanulmányok professzora.

gondolkodók öt szektor megkülönböztetését és szétválasztását javasolták: a politikai, a gazdasági, a katonai, a társadalmi és a környezeti biztonsági szektorokat. Buzan és Wæver a legismertebb képviselői a *Koppenhágai Iskolának*, amely szorosan kapcsolódik a biztonsági tanulmányokon belül a konstruktivizmushoz és a kritikai biztonsági tanulmányokhoz, amelyek mindegyike megkérdőjelezi a tradicionális⁴¹ biztonságelméleteket, azaz a realizmust és a liberalizmust. A konstruktivista megközelítések a valóság nem anyagi dimenziójával foglalkoznak, mint amilyenek az eszmék, ideológiák, identitások,⁴² kultúrák, gondolkodásmódok és kognitív⁴³ folyamatok.

A konstruktivizmus a nemzetközi kapcsolatokban az 1970-es és 1990-es évek között terjedt el és összekapcsolódott Peter J. Katzenstein⁴⁴ és Alexander Wendt⁴⁵ nevével. Katzenstein és Wendt megkérdőjelezték a (neo)realizmus és (neo)liberalizmus materiális⁴⁶ megközelítését. Nézeteik szerint egy állam nemzeti biztonsági környezetét elsősorban kulturális és intézményi elemek határozzák meg, amelyek viszont meghatározóak lehetnek az állam bel- és külpolitikájának kialakításában. Katzenstein és Wendt bevezették a biztonsági tanulmányok fogalomkörébe a kultúra eszméjét, szerintük az identitás interakciókon keresztül épül, amely meghatározza az államok érdekeit. [11]

1.5 A globális nemzetközi rendszer sajátosságai

A következőkben megvizsgálom, hogy mi jellemzi a jelenlegi globális nemzetközi rendszert. Barry Buzan és Richard Little⁴⁷ szerint a jelenlegi globális nemzetközi rendszer kialakulásában meghatározó szerepet játszottak az államok belső sajátosságai és azok interakciós képességei. Utóbbit alapvetően a távolságok leküzdését szolgáló technológiák és a különböző politikai, társadalmi és gazdasági megoldások befolyásolták. A közlekedési eszközök fejlődésével, valamint a hírközlési és kommunikációs területen történt fejlesztések a világ valamennyi államát bevonták az együttműködésbe, mely által megnövekedett az interakciók mennyisége és intenzitása. A politikai, a katonai és a

⁴¹ Hagyományos.

⁴² Azonosság.

⁴³ Megismerésre vonatkozó.

⁴⁴ Politológus, a Cornell Egyetem nemzetközi tanulmányok professzora.

⁴⁵ Amerikai politológus, a nemzetközi kapcsolatok kutatója.

⁴⁶ Anyagi.

⁴⁷ A nemzetközi kapcsolatok professzora, a Bristol Egyetem Politikai Tanszékének vezetője.

gazdasági nemzetközi rendszerek gyakorlatilag „egybe forrtak,” és egyetlen rendszert alkotva az államok létrehozták a globális⁴⁸ nemzetközi rendszert. [12]

A globális nemzetközi rendszer kialakulásában jelentős szerepet játszottak a legnagyobb interakciós képességekkel rendelkező nagyhatalmak, amelyek képesek a rendszer működését befolyásolni. Ezzel párhuzamosan a kis és gyenge államok ki vannak téve a külső hatásoknak. A *globalizáció*⁴⁹ következtében a nemzetközi rendszer egyre kiterjedtebbé vált, a kapcsolatok intenzívebbé váltak, és erősödött ezáltal az egymásra utaltság is, azaz a *kölcsönös függőség*. Az államok különböző megoldásokkal igyekeznek alkalmazkodni a nemzetközi rendszer bizonytalanságaihoz. [13] A globális nemzetközi rendszer politikai és katonai folyamataira továbbra is jellemző a fegyverkezési verseny, a különböző konfliktusok és háborúk megléte, melyek a világ különböző térségeiben zajlanak, valamint a *hagyományos*⁵⁰ és *új típusú*⁵¹ biztonsági kihívások. A globális nemzetközi rendszerben jellemzővé vált a háborútól és a fegyveres konfliktusoktól való félelem, mely az államok rendelkezésére álló fegyverek és haditechnikai eszközök mennyiségéből és minőségi változásaiból következhet. A katonai és a védelmi ipari kapcsolatok tekintetében az interakciós képességek jelenleg nagyobbak, mint bármilyen korábbi nemzetközi rendszerben. Ez azt eredményezi, hogy szoros kapcsolatban vannak egymással a katonai és védelmi struktúrák, rendszerek és intézmények. A biztonság fenntartása és hosszú távú biztosítása nem oldható meg egyoldalúan, hanem csak komplex⁵² megközelítéssel biztosítható. [14]

Az államok legfontosabb tevékenysége a globális nemzetközi rendszerben a befolyásszerzés, valamint az érdekek érvényesítése. Karen Mingst⁵³ szerint az érdekérvényesítést meghatározó hatalom három forrását lehet megkülönböztetni: 1., az ország természeti erőforrásai; 2., a materiális források; 3., a nem materiális források. A természeti erőforrások mutatói lehetnek az állam területének a nagysága, földrajzi elhelyezkedése, a rendelkezésre álló természeti kincsek, valamint a lakosság száma. A materiális források eleme például a fejlett védelmi ipar, mely az állam interakciós képességének fontos eszköze és egyben a hatalmának forrása is. Az állam hatalmának

⁴⁸ Világméretű.

⁴⁹ A világ összekapcsoltsága.

⁵⁰ Hagyományos biztonsági kihívás egy háború vagy fegyveres összeütközés.

⁵¹ Új típusú biztonsági kihívás a terrorizmus és a hibrid hadviselés jelentette kihívások.

⁵² Összetett, átfogó.

⁵³ A politológia professzor emeritusa a Kentucky Egyetemen.

nem materiális forrásai jellemzően az adott társadalom belső stabilitását, a vezetés minőségét és az országról kialakított nemzetközi képet jelentik. [15]

A globális nemzetközi rendszerben a leghatékonyabb kényszerítő eszköz egy állam kezében a katonai erő, ami a realizmus és a neoklasszikus realizmus egyik fő megállapítása. Robert Art⁵⁴ szerint a katonai és a védelmi erő alkalmazásának négy funkciója lehet: az ország védelme, az ellenség elrettentése, a kényszerítés és az erődemonstráció. Az ország védelme az állam területe elleni külső katonai fenyegetés megállítására irányul. Ha a védelmi katonai művelet az ellenséges támadás előtt történik, akkor „*preemptive*” műveletről beszélhetünk. Amennyiben egy később bekövetkező katonai támadás megelőzéséről van szó, akkor „*preventive*” katonai lépésre kerül sor. Az ellenség elrettentése egy ráhatást feltételez, mely a másik fél támadó szándékától való eltérítést célozza meg. Az elrettentés megvalósítható katonai erővel vagy az azzal való fenyegetéssel, az erő alkalmazására irányuló szándék demonstrálásával. A kényszerítés irányulhat az ellenség tevékenységének megállítására, illetve egy olyan tevékenység elvégzésére, amelyet a másik fél nem tett volna meg a kényszerítés alkalmazása előtt. A kényszerítő katonai műveletek helyett, vagy azokkal együtt alkalmazzák a kényszerítő diplomáciát is, melynek az a szerepe, hogy az elérendő eredményt katonai erő alkalmazása nélkül sikerüljön elérni. Az erődemonstráció során az adott állam bemutatja egy másik államnak, vagy államoknak a saját katonai képességét, fegyverzetének technikai fejlettségét, hadseregének erősségeit, melyek lélektanilag befolyásolhatják az ellenséges állam döntéshozóit. [16]

A realisták feltételezik, hogy az államok egységes érdekeket követve döntenek, és ezen keresztül vezet az út a katonai erő alkalmazásáig. A politikai realizmus a nemzeti érdekek érvényesítésében látja az államok legfontosabb célját. A katonai erő alkalmazásával járó döntés esetén az állam biztonsági érdekeit tekintik irányadónak. Kalevi J. Holsti⁵⁵ szerint az államok nemzetközi rendszerben tanúsított magatartását leginkább a biztonság motiválja. A biztonság fontos cél az államok számára, a társadalom és a területek határainak védelme létfontosságú érdek az állam túlélése szempontjából. Ebben az összefüggésben a biztonság eszközének a katonai erő alkalmazását tekinthetjük. Barry Buzan szerint a katonai erő és a hozzá kapcsolódó védelmi ipar, illetve gazdaság alkotja a külpolitikai hatalom fő bázisát, és a realizmus szerint erre épül a globális

⁵⁴ A Brandeis Egyetem nemzetközi kapcsolatok professzora és az MIT Nemzetközi Tanulmányok Központjának munkatársa.

⁵⁵ Kanadai politológus.

nemzetközi rendszerben az államok biztonsága. Frank N. Trager⁵⁶ és Frank L. Simonie⁵⁷ szerint a kormányok biztonságpolitikája létfontosságú érdekeknek tekinthető a nemzet túlélése, a terület megtartása, a szuverenitás és a politikai függetlenség megvédése szempontjából. Az állam célja a külső nyomástól mentes, független bel- és külpolitikai döntések fenntartása, az ország függetlenségének a megőrzése. A globális nemzetközi rendszerben azonban az államok függenek egymástól a sebezhetőség és a fenyegetettség terén egyaránt. [17]

1.6 Törökország „stratégiai mélysége”, a török geopolitikai gondolkodás jellemzői

A török geopolitikai gondolkodás szempontjából lényeges eseménynek tekinthető, hogy 2002. november 3-án, a parlamenti választás eredményeként az AKP került hatalomra, mely iszlamista gyökerekkel rendelkezik. Az új vezetés a külpolitikában és a geopolitikában is a korábbtól eltérő megközelítést kezdett el alkalmazni, amellyel a védekező geopolitika helyett egy proaktívabb⁵⁸ és offenzívabb⁵⁹ jellegű geopolitika alapját szándékozott lefektetni. Az új geopolitikai keretet és szemléletet Ahmet Davutoğlu teremtette meg, mely részletes kifejtését a „Stratégiai mélység – Törökország nemzetközi helyzete” című könyvében lehet elolvasni és tanulmányozni. A több, mint 500 oldalas mű a török geostratégiai gondolkodás legjelentősebb alkotása. A szerző az elméleti keret megalkotását követően Recep Tayyip Erdoğan kormányfő⁶⁰ külpolitikai főtanácsadója, majd 2009-től külügyminiszter, 2014 és 2016 között pedig miniszterelnök lett, mely politikai életút során az elmélet a gyakorlatban is megvalósulhatott. [18]

Davutoğlu a török külpolitika, illetve geopolitika irányát öt pillérben foglalta össze, melyek szükségesek Törökország számára a „megfelelő pozíció” elfoglalásához a nemzetközi térben. Az öt pillér röviden a következő:

1. demokrácia és biztonság belföldön;

⁵⁶ A New York-i Egyetem nemzetközi kapcsolatok professzor emeritusa és a Külügyminisztérium korábbi délkelet-ázsiai tanácsadója.

⁵⁷ Nemzetközi kapcsolatok szakértője.

⁵⁸ Előrelátóan cselekvő.

⁵⁹ Támadóbb szellemű.

⁶⁰ Recep Tayyip Erdoğan iszlamista török politikus, Törökország miniszterelnöke 2003 és 2014 között, valamint az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) elnöke. 2014. augusztus 28-tól Törökország köztársasági elnöke.

2. „zéró probléma” a szomszédos országokkal;⁶¹
 3. a környező és az azon túli térségekkel való kapcsolatok fejlesztése és a korábbinál proaktívabb külpolitika;
 4. nemcsak földrajzi szempontból, de tematikusan⁶² is többdimenziós külpolitika;
 5. többszintes külpolitika a kétoldalú kapcsolatoktól a nemzetközi szervezetekig.
- [19]

Davutoğlu geopolitikai elmélete sokkal inkább (geo)stratégiaiaként értelmezhető, melyben Törökországnak kiemelt szerepet tulajdonít, „központi országgént” jeleníti meg. Az egyik legnagyobb változás a korábbi elméletekhez képest, hogy az országot már nemcsak eurázsiai államként definiálja, hanem „afroeurázsiai” államnak nevezi, melyben Afrika szerepe egyre inkább felértékelődik. Davutoğlu elméletének nagy előnye, hogy egy összefüggő geopolitikai keretbe helyezte el Törökországot, melyek koncentrikus körökként értelmezendők az alábbiak szerint.

1. A környező szárazföldi térség: Balkán, Közel-Kelet, Kaukázus;
2. A környező tengeri térség: Fekete-tenger, Adriai-tenger, Földközi-tenger keleti medencéje, Vörös-tenger, Perzsa-öböl, Kaszpi-tenger;
3. A környező kontinentális térség: Európa, Afrika, Dél-Ázsia, Közép- és Kelet-Ázsia. [20]

A fent említett koncentrikus körök az alapjai a davutoğlu geopolitikai elméletnek, mely irányokba a török regionális befolyási terület (*hinterland*) fokozatos szélesítése az ország nemzetközi globális pozíciójának erősítését teremti meg. Törökország hatalmi helyzetének (*centrumszerep*) a megerősítése kizárólag az említett geopolitikai övezetekben való jelenlét megerősítésével, és a velük való kölcsönös függőség növelésével érhető el. A disszertáció szempontjából a davutoğlu elmélet lényeges eleme, hogy az országot körülvevő régiókban kifejtett aktív külpolitika jelentőségét nemcsak a „hagyományos” közép-ázsiai, balkáni és közel-keleti országokra teszi szükségessé, hanem az afrikai országok is Ankara célterületei közé kerültek.

A disszertáció szempontjából a davutoğlu geopolitikai elmélet „hatalmi képletére és elemeire” vonatkozó meghatározások tekinthetők irányadónak. Ezek alapján

⁶¹ A zéró probléma politika minimalizálja a konfliktusokat a szomszédos országokkal, illetve régiókkal, és egyben kerüli a nemzetközi konfliktusokban való részvételt.

⁶² Kategorizált.

Davutoğlu megkülönböztet *állandó tényezőket*, mint az *ország történelme, földrajza, népessége és kultúrája*, valamint *változó tényezőket*, mely kategóriába a *gazdasági kapacitás, a technológiai kapacitás*, továbbá a *haderő-kapacitása* tartozik. Az ország viszonylagos erejét az állandó és a változó tényezők mellett a *stratégiai mentalitás, a stratégiai tervezés*, valamint a *politikai akarat* is meghatározza. Davutoğlu szerint egy ország hadiipara az adott ország erőegyensúlyának az eredménye, és mint ilyen, a hatalmi képlet minden előbb felsorolt tényezőjét befolyásolhatja. Az állandó tényezők szempontjából a történelmi súly alapján meg lehet határozni az állam hadiiparának fejlődését, és annak jövőbeni irányát. A történelmi adottságok nagymértékben befolyásolják az ország védelmi szerkezetét. Az oszmán utódállam Törökország változó határainak figyelembe vételével más védelmi stratégiát kell alkalmaznia, mint egy olyan országnak, amelyre nem volt jellemző a „változó határok problematikája.” A földrajz is közvetlen hatással van az országok védelmi és hadiipari szerkezetére és fejlődésére, mivel egy tengeri határokkal rendelkező állam biztonsága teljesen más katonai stratégiát követel meg. A népesség is a védelmi rendszer és a hadiipar kialakulását befolyásoló tényezők egyike. [21]

A hadiipar struktúráját közvetlenül meghatározó fő tényezők a változó adottságok, vagyis a gazdaság, a technológia és a katonai kapacitás. A hadiipar lehetőségei a gazdasági fejlődésből és a technológiai kapacitásokból következnek. Az az ország, amely nem képes a gazdasági fejlődési stratégiáját a védelmi igényekkel összehangolni, a hadiiparban sem fog tudni fejlesztéseket végrehajtani. Davutoğlu kiemeli, hogy a fegyvergyártásban megjelenő túlzott behozatal, vagyis a függőség miatt a gazdasági és a katonai tényezők is veszélybe kerülhetnek. A leghatékonyabb országok azok, amelyek saját nemzeti védelmi szektorral rendelkeznek, azaz a védelmi szektor független, önálló gazdasági területként jelenik meg. [22]

A hadiipar esetében a gazdasági kapacitás mellett legalább olyan fontos a technológiai kapacitás kérdése is. A technológiai fejlesztések a katonai stratégiát is befolyásolják, nem beszélve arról, hogy számos technológiai találmány és fejlesztés először a katonai igények kiszolgálására jön létre, és ebben az értelemben a hadiipar a technológiai fejlődésnek a motorjaként működik. A hadiiparra jellemző elégtelen technológia úgynevezett technológiai függést eredményezhet. A hosszú távú stratégiák a hadiipari struktúra szempontjából az állandó és változó adottságok szoros kapcsolatát követelik meg. Az összhangot az egyes tényezők között a politikai akarat és a stratégiai tervezés képes elmélyíteni. [23]

Törökország védelmi rendszere az oszmán állam történelmi és geopolitikai adottságain született. Az oszmán örökséget tovább vivő Törökország védelmi politikáját nem lehetséges kizárólag az ország jelenlegi határain belül értelmezni és megtervezni. Az oszmán örökségből olyan *de facto*⁶³ helyzet jöhet létre, amely során Törökország katonailag is beavatkozhat a határain túl. Az ország földrajzi elhelyezkedése, geostratégiai helyzete a hadiipar fejlődését közvetlenül befolyásoló tényező. Törökország három oldalról tengerekkel körülvett félsziget, földrajzi mélységét tekintve szárazföldi tényezőkön nyugszik, melyből az következik, hogy az ország szárazföldi, tengeri és légvédelmi katonai stratégiák koherens⁶⁴ kidolgozásával védhető meg. Ez az alapvetés meghatározza Törökország hadiipari szükségleteit. Meg kell továbbá azt is említeni, hogy Törökország a világ egyik leginstabilabb térségének geopolitikai „csomópontjában” fekszik, amelyben egy stabil és biztonságos pozíció kialakítása kizárólag erős hadsereggel és fejlett védelmi iparral valósítható meg. [24]

1.7 A biztonság belső dimenzióit meghatározó tényezők Törökország esetében

A biztonság belső dimenziói közül három területet emelek ki az értekezésben, melyek – álláspontom szerint – a leginkább meghatározzák Törökország nemzetbiztonsági környezetét. Ezek alapján a belső biztonsági dimenzió fő területei: az *iszlamista terrorizmus* jelentette kihívások, a *kurd kérdés*, valamint a *Fetullah Gülen vezette mozgalom tevékenysége*, melyet az ankarai kormányzat Fetullah Gülen Terrorszervezet (*Fethullahçı Terör Örgütü*, a továbbiakban: FETÖ) néven terrorszervezetnek tekint. Az első két területet a fejezetben részletesen bemutatom, a disszertációnak ugyanakkor nem célja, hogy a harmadik területtel, a FETÖ tevékenységével – annak (bel)politikai vetületei miatt – foglalkozzon.

⁶³ Valóban, ténylegesen.

⁶⁴ Összefüggő.

1.7.1 Az iszlamista terrorizmus Törökországban – az Iszlám Állam tevékenysége

Az *iszlamista*⁶⁵ terrorizmus tekintetében kiemelhető az Iszlám Állam,⁶⁶ amely katonai előretörése Szíriában és Irakban a 2010-es évek közepén jelentős biztonsági kihívást jelentett a szomszédos ország, Törökország számára. A 2010-es években a biztonsági környezet romlásával a kis-ázsiai országban emelkedett az öngyilkos merényletek, a robbantásos és az egyéb eszközökkel elkövetett terrorcselekmények, valamint a rakétákkal végrehajtott támadások száma. Ezen erőszakos cselekmények egy része összefüggésbe hozható azzal, hogy Törökországból iszlamista és dzsihadista⁶⁷ csoportokhoz való csatlakozás szándékával nagy számban utaztak ki Szíriába az úgynevezett külföldi terrorista harcosok,⁶⁸ akik a konfliktusövezetben radikalizálódtak, katonai kiképzésben részesültek, harci tapasztalatot szereztek, majd visszatértek a származási országba. A szíriai harcokban több ezer török állampolgár vett részt olyan dzsihadista szervezetek oldalán, mint az Iszlám Állam, a Dzsabat Fatah al-Sham,⁶⁹ vagy a szalafista⁷⁰ Ahrar al-Sham. [25]

A török rendvédelemnek és honvédelemnek az Iszlám Állam által használt haditechnikai eszközökkel szemben is védekeznie kellett. A terrorszervezet 2016. január és május között több, mint 70 rakétatámadást indított törökországi célpontok ellen, aminek következtében Kilis városában legalább 21 ember életét veszítette. Ezekben a hónapokban a dzsihadisták a szír kormányerőktől megszerzett szovjet haditechnikát, Katyusa rakéta-sorozatvetőket használtak a szír–török határon, török célpontok megsemmisítése céljából. A másik ilyen haditechnikai eszköz, amelyet az Iszlám Állam használt, a Katyusához hasonló, annak továbbfejlesztett változata, a BM-21 Grad 122 mm-es rakéta-sorozatvető rendszer volt, amely vegyi anyagok célba juttatására is képes.

⁶⁵ Az iszlamizmus egy olyan politikai, társadalmi és gazdasági elemeket tartalmazó ideológia, mely a muszlim vallást használja fel érvelési rendszeréhez. Az iszlamizmus követői iszlám alapú totális politikai rendszert akarnak bevezetni, melynek központi eleme a *saría*, vagyis a vallási törvénykezés.

⁶⁶ A terrorszervezet angol elnevezése Islamic State of Iraq and the Levant, azaz Iraki és Levantei Iszlám Állam. A Daesh a szervezet arab nevének rövidítése. A szerző egységesen a szervezetre az Iszlám Állam elnevezést használja.

⁶⁷ A dzsihád szó jelentése „Allah útján való küzdelem”, amelynek hagyományosan kettős értelmet tulajdonítanak. Egyrészt a jobb és hithűbb élet iránti törekvést jelenti (a „nagy dzsihád”), másrészt az iszlám ellenségeivel szembeni küzdelmet, egy szent háború formájában (a „kis dzsihád”).

⁶⁸ A kifejezés angol megnevezése *foreign terrorist fighters*. A szerző külföldi harcosnak tekinti egy polgárháború vonatkozásában azt a helyi állampolgársággal nem rendelkező személyt, aki önszántából csatlakozik az egyik harcoló csoporthoz.

⁶⁹ A szervezet korábbi neve al-Nuszra Front.

⁷⁰ A szalafizmus a szunnita iszlámon belüli ultrakonzervatív reformág, amely a 18. század első felében az Arab-félszigeten alakult ki.

Komoly regionális biztonsági kockázatot jelentett, hogy a terrorszervezet ebben az időszakban a szíriai klórgáz- és az iraki mustárgáz-készletekhez való hozzáférés lehetőségét is kereste. [26] Érzékelve a fenyegetettség növekedését, a török védelmi ipar egy új rakétavédelmi rendszer kifejlesztésének feladatát kapta a török kormányzattól. Az új eszköz célja és elsődleges feladata az Iszlám Állam területéről a török városok ellen indított rakétatámadások megakadályozása és elhárítása volt. Ebben az esetben azonban nem egy klasszikus értelemben vett rakétavédelmi rendszerről beszélhetünk, hanem egy úgynevezett nem irányítható harcászati rakéták és tüzérségi lövedékek megsemmisítésére szolgáló (*Counter Rocket, Artillery and Mortar – C-RAM*) védelmi rendszerről. Fikri Isik török védelmi miniszter szerint a fejlesztés azért is indokolt volt, mivel a hadsereg számára mindig is nehézséget okozott a rövid hatótávolságú rakéták, mint pl. a Katyusák elleni védekezés. [27]

Az új török védelmi rendszer, amelyet *Korkut* névre kereszteltek, paramétereit tekintve az Izrael állam által alkalmazott Vaskupolával (*Iron Dome*) mutat hasonlóságot. A fegyverrendszer rendeltetése a 4 és 70 km közötti hatótávolságú föld-föld rakéták megsemmisítése. A Korkut rendszer alapját egy önjáró légvédelmi eszköz képezi, amely képes akár percenként 1.100 lövés leadásával még a becsapódás előtt megsemmisíteni az ellenséges rakétákat. A haditechnikai eszközt a katonai rádiókat és védelem-elektronikai rendszereket is előállító Aselsan (*Askerî Elektronik Sanayi*) török védelemipari vállalat gyártja. 2016-ban az Iszlám Állam indította rakétatámadások miatt Törökország kiemelten kezelte a Korkut rendszer gyártási folyamatának felgyorsítását. A terrorszervezet által a lakott területek ellen intézett támadások okozta veszteségek következtében a helyi lakosság körében kialakult félelem és pánik is arra ösztönözte a török kormányzatot, hogy prioritásként⁷¹ kezelje a fejlesztést, és a lehető legrövidebb időn belül a török védelmi ipar elkezdje az új rakétavédelmi rendszer gyártását. [28]

1.7.2 A Horászán Tartományi Iszlám Állam tevékenysége Törökországban

Az Iszlám Állam 2015. január 26-án jelentette be Afganisztánban a Horászán Tartományi Iszlám Állam (*Islamic State Khorasan Province*, a továbbiakban: ISKP) létrejöttét. Az elnevezés mutatta, hogy a terrorszervezet Afganisztán, Pakisztán és más környező

⁷¹ Elsőbbség.

országok bizonyos területeire is kiterjesztheti műveleti tevékenységét. Az ISKP megalakításában olyan harcosok vettek részt, akik korábban harcoltak a szíriai polgárháborúban, és megismerték mind az Iszlám Állam, mind pedig az al-Kaida terrorszervezetek tevékenységét. [29]

Az ISKP előbb Pakisztánban, majd a vele határos afgán tartományok területein lett egyre aktívabb, és napjainkban vannak arra utaló jelek, hogy távolabbi fölrajzi térségekben, mint például Törökországban is létrehoztak „sejteket”,⁷² terrorfinanszírozási tevékenységet folytatnak, vagy pihenőhelyként, logisztikai bázisként használják az adott országot. 2021. november 22-én az amerikai külügyminisztérium tájékoztatása szerint az ISKP-hoz tartozó személyek Törökországban úgynevezett *hawala*⁷³ rendszert működtettek, amivel a terrorszervezet afganisztáni működését finanszírozták. A terrorizmus pénzügyi támogatása mellett a csoport embercsempészettel is foglalkozott, mely során Afganisztánból Törökországba radikális személyeket csempészett. [30] 2023. február 5-én a török hatóságok letartóztattak 15 személyt, akik az ISKP-hoz tartoztak és feltehetően Isztambulban a svéd, valamint a holland konzulátus ellen terveztek terrorcselekményt végrehajtani a 2023. januárban, Stockholmban történt Korán-égetés miatt. [31]

1.7.3 A kurdok jelentette biztonsági kihívások

A Kurdisztáni Munkáspárt (*Partiya Karkerên Kurdistan*, a továbbiakban: PKK) a világ egyik legismertebb állam nélküli nemzetének függetlenségéért küzdő szervezet, melyet 2002 májusa óta az EU terrorszervezetnek tekint. A kurdok négy államban, úgy mint Törökországban, Irakban, Iránban és Szíriában vannak jelen, ahol létrehozták az elszakadásukért küzdő szervezeteket. A legnagyobb hírnévre az Abdullah Öcalan vezette PKK tett szert, amely a több évtizedre visszatekintő folyamatos háborúra és konfliktusra vezethető vissza. [32]

Történelmi visszatekintésben az első világháború meghatározó változásokat hozott a kurdok helyzetében Törökországban. A nemzeti Török Köztársaság és a modern nemzetállam létrehozása kivívta a kurdok ellenállását, amely azt eredményezte, hogy az

⁷² Csoportokat.

⁷³ A hawala egy informális pénzáttalási rendszer, amelyben a pénzt „brókerek” hálózatán keresztül továbbítják (akiket hawaladaroknak hívnak) a készpénz tényleges, valamint fizikai mozgása nélkül.

*atatürki*⁷⁴ időszakra a folyamatos felkelések voltak a jellemzők. A török állami politika a kurd identitás tagadását vallotta, és a kurdokat *hegyi törökök*nek tekintette. Törökország nemzetbiztonsági kérdésként kezeli, hogy a kurdok körében jelentős népességnövekedés figyelhető meg, egyesek 8-9 millióra, mások kétszer ennyire teszik a számukat. A PKK 1978. október 27-én alakult meg, és olyan baloldali szervezetként határozta meg magát, amely a török gyarmatosítás felszámolásáért küzd. A fegyveres harcok az 1980-as években megnövekedtek, melyek során a PKK harcosai rendőröket, rendőrőrsöket és katonákat támadtak meg. A PKK által végrehajtott támadásoknak gyakorlatilag napjainkban is e személyek és objektumok a fő célpontjai. Erre válaszul a török kormányzat több százezer katonát vezényelt az ország keleti, kurdok lakta megyéibe, valamint megerősítésre került a helyi rendőri jelenlét is. Az 1990-es években a török-kurd konfliktus intenzitása növekedett, és a PKK aktivitása, valamint a keleti országrészben zajló harcok elérték a csúcspontjukat. A kurd ellenállók fokozatos kiszorításával a PKK katonai bázisai külföldre kerültek, Irakban, Szíriában és Libanonban voltak ilyen bázisok, melyek közül a szíriai „központok” jelentették a legnagyobb kihívást Ankara számára. A török-szír kapcsolatok romlásával a szíriai vezetés megvonta a támogatást a PKK-tól, ezért Öcalannak el kellett hagynia Damaszkuszt, és 1999. február 15-én Kenyában, a görög nagykövetségen török titkos ügynökök fogták el. Öcalan elfogását követően az összecsapások intenzitása jelentősen visszaesett. A 2000-es évek közepétől a terrorcselekmények száma ismételen növekedésbe kezdett. 2004-ben megkezdte működését a PKK-tól független, de a kurd függetlenségért harcoló szervezet, a Kurdisztáni Szabadság Sólymai (*Teyrêbazên Azadiya Kurdistan* – TAK). A TAK már kiterjesztette működési területét Törökország nyugati tartományaira is, és a célpontok közé felkerültek a nyugati turisták is. [33]

A PKK és a török kormány között folyamatos ellentét áll fenn az 1980-as évektől mostanáig, azaz több évtizede, mely alapjaiban határozza meg Törökország biztonságpolitikáját. A kurdok jelentős része valójában sosem fogadta el a török fennhatóságot, ezt pedig adott esetben fegyverrel, erőszakos eszközökkel is hajlandó volt a mindenkori török kormányzat tudomására juttatni. A PKK fegyveres támadásainak és politikai akcióinak következtében képes volt egységbe kovácsolni a korábban törzsekre tagolt, politikailag megosztott törökországi kurdokat. Az 1990-es évek elején indult „felkelés” Törökország kurdok lakta megyéiben szinte állandóvá tette a kurd és a

⁷⁴ Mustafa Kemal Atatürk katona és államférfi, a török függetlenségi háború hőse, majd a Török Köztársaság megalapítója és első elnöke.

rendfenntartó erők összetűzéseit. A PKK tulajdonképpen egy radikális baloldali csoportosulásból képes volt egy hatékonyan működő, politikai és fegyveres szárnyal rendelkező, Törökországra és már Európára is kiterjedő szervezetet létrehozni. A PKK a *gerilla és aszimmetrikus harcmodorának*⁷⁵ köszönhetően katonai értelemben jelentős sikereket ért el a Török Fegyveres Erők (*Türk Silahlı Kuvvetleri* – TSK) ellen. [34]

1.8 Összegzés

Az értekezés az Ahmet Davutoğlu által használt geopolitikai elméletet, illetve a nemzetközi kapcsolatok elméletei közül a realizmust, a liberalizmust, valamint a konstruktívizmus elméletét alkalmazza, amelyek keretében elemzi Törökország Afrika-politikáját (2. és 3. rész) és a török hadiipar, valamint a katonai erő felhasználásának lehetőségeit (4. és 5. rész). A török külpolitikai magatartás vizsgálatához a nemzetközi kapcsolatok előbb felsorolt elméleteit alkalmaztam, amelyek jellemzőek a török külpolitika gyakorlatában. Ez a geopolitikai gondolkodás a negyedik fejezetben bemutatott két esettanulmányban is megmutatkozik, ahol Szomália esetében a realizmus, a liberalizmus, valamint a konstruktívizmus politikai eszközei jelennek meg, Líbia esetében pedig látni fogjuk, hogy Ankara a realizmushoz kapcsolható *hard power* eszközöket is bevet érdekei érvényesítése érdekében. A biztonság belső dimenzióinak értékelésekor bemutattam, hogy Törökország különleges helyzetben van, a belső biztonsági kihívások pedig nagyban meghatározzák az ország külpolitikájának irányait és az alkalmazott (kül)politikai eszköztár lehetőségeit.

⁷⁵ A gerilla és az aszimmetrikus hadviselés olyan katonai módszer, amely során kis létszámú, mozgékony, fegyveres csoport meglepetésszerű támadást hajt végre nagyobb létszámú és emiatt általában kevésbé mozgékony katonai egység ellen.

2 A BIZTONSÁG KÜLSŐ DIMENZIÓI – TÖRÖKORSZÁG AFRIKA-POLITIKÁJA

A fejezet Törökország Afrika-politikájának irányait és a török külpolitikai gondolkodásmód gyakorlati jellemzőit mutatja be átfogóan az Oszmán Birodalomtól napjainkig. Ahogy a dolgozat egészére jellemző, úgy ebben a fejezetben is török megközelítésből elemzem a folyamatokat. A külső dimenzió ebben az esetben kizárólag Afrikára értendő, és nem vizsgálom a Davutoğlu geopolitikai elmélet által meghatározott, Törökországot körülvevő további koncentrikus kör, azaz geopolitikailag más, fontos térség kapcsolatát a központi szárazföldi térséggel.

2.1 Történelmi előzmények

A török-afrikai kapcsolatok több mint négy évszázados múltra tekintenek vissza. Ha a politikai érintkezések alakulását vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy Afrika területén két földrajzi területet lehet elkülöníteni. Egyrészt a Törökország számára nagyobb jelentőséggel bíró Észak-Afrika muszlim lakosságú államait, illetve a Szaharától délre eső területeket. Az Oszmán Birodalom az afrikai kontinens jelentős részével tartott fenn kapcsolatot: szinte a teljes észak-afrikai régióval, beleértve Algériát, Tunéziát, Líbiát, Egyiptomot, illetve az oszmán érdekszféra délen elterült Szudánig, Niger és Csád bizonyos területéig, keleten pedig Eritrea, Etiópia, Dzsibuti és Szomália térségéig kinyúlva. Az Oszmán Birodalom szövetségre lépett az észak-nigériai Kanem-Bornói Birodalommal, Dél-Afrikába pedig vallási vezetőket (*imám*) küldtek a muszlim közösség kérésére. Az Oszmán Birodalom 1894-ben hittérítőket küldött Nigériába. A kelet-afrikai muszlimok, különösen a szomálík esetében a mai napig emléket állítanak a 16. századi török segítségnyújtásnak. [35]

Az Oszmán Birodalom emléke a szubszaharai térségben rendkívül pozitív. A szomálík szemében a törökök voltak azok, akiknek a segítségével elkerülték az Etióp gyarmatosítást. De nemcsak a muszlim lakosságú országokban, hanem a keresztény Etiópiában is pozitívan fogadják a török diplomatákat és vállalatokat. Ahogy fentebb már említésre került, a török külpolitika szempontjából prioritási különbség érvényesül Észak-

Afrika és a szubszaharai régió⁷⁶ között. Az Oszmán Birodalom bukását követően az 1923. október 29-én kikiáltott Török Köztársaság a szubszaharai térséget nem kezelte prioritásként, ellentétben az észak-afrikai régió kitüntetett figyelmet kapott. Ez egyfelől a földrajzi közelséggel, másfelől a szorosabb történelmi-kulturális kapcsolatokkal magyarázható. A köztársaság kikiáltása és 1998 között Törökország kapcsolatai a Szaharától délre eső régióval alacsony szintre csökkentek. A kapcsolatok leginkább arra korlátozódtak, hogy Ankara elismerte a függetlenné vált új államalakulatokat. [36]

2.2 A török Afrika-politika 1991 és 2002 között

A *bipoláris*⁷⁷ nemzetközi rendszer 1991-es megszűnését követően a török külpolitikában komoly változások jelentek meg. A hidegháborút jellemző Nyugat-központú gondolkodása Ankarának a *posztbipoláris*⁷⁸ nemzetközi rendszerben megváltozott. Ennek természetesen kényszerű okai is voltak, ugyanis Törökország környező szárazföldi térségeiben konfliktuszónák alakultak ki. A Szovjetunió felbomlását követően fegyveres összetűzések bontakoztak ki a Kaukázusban, Jugoszlávia felbomlásával a Balkánon, és az izraeli-palesztin kapcsolatok egyre feszültebb jellemzői miatt a Közel-Kelet is biztonságpolitikai szempontból bizonytalanná vált. A Török Köztársaságnak azzal is számolnia kellett, hogy a nagyhatalmak csökkenő befolyása, illetve érdeklődése az egyes térségek iránt azt jelenti a gyakorlatban, hogy Ankara a szomszédságában kialakuló, saját nemzetbiztonságát veszélyeztető válságok megoldásában, illetve kezelésében magára van utalva. [37]

Mivel a belpolitikai folyamatok jelentős hatással vannak egy adott ország külpolitikai folyamataira, azt annak „meghosszabbításaként” lehet értelmezni, ezért szükséges megemlíteni a változó török belpolitikai folyamatokat és azok hatását. Az 1990-es évek elején Törökországban megerősödtek a nacionalista és vallási mozgalmak, amelyek új irányokat kerestek a kis-ázsiai ország számára. A török külpolitikára jellemző realizmus egyre több konstruktivista és a liberalista felfogásra jellemző elemmel egészült ki. A vallási és segélyezéssel foglalkozó szervezetek aktívan részt vettek például az 1992-es szomáliai éhínség mérséklésében, melynek komoly külpolitikai jelentősége volt. Az új

⁷⁶ A szubszaharai régió a Szahara „alatti”, vagyis attól délre fekvő területet jelöl.

⁷⁷ Kétosztatú nemzetközi rendszer, ami ebben az esetben az 1947-től 1991-ig tartó hidegháborúra vonatkozik.

⁷⁸ Hidegháború utáni.

szemléletmód kiterjedt az oktatástól kezdve a fejlesztési tevékenységen át a humanitárius segítségnyújtásig, valamint a kulturális és a vallási kapcsolatok erősítésére. Az ekkor szerzett tapasztalatok később hatással voltak a török külpolitika eszköztárának bővítésére és az új irányok meghatározására is. [38]

Fontos megjegyezni, hogy a török kormány részéről egyfajta „globális nyitás” már az 1980-as években, Turgut Özal miniszterelnök idején jellemző volt, mely elsősorban a gazdaságra koncentrált. Az Özali-i globális nyitás külpolitikája azonban még nem használta az iszlámot, mint geopolitikai „ütőkártyát.” Az 1990-es években a török külpolitika intenzitása növekedett Afrikában, melynek eredményeként Törökország 1998-ban meghirdette az Afrikai Nyitás Akciótervet (*Opening to Africa Action Plan*), lefektetve ezzel a török külpolitika Afrikát érintő fő irányait. Az akcióterv szerint:

- növelni szükséges a magas szintű látogatások számát Törökország és az afrikai államok között;
- fokozni szükséges az afrikai szereplőkkel való kapcsolatot a nemzetközi szervezetekben, nevezetesen az ENSZ-ben és az Iszlám Együttműködés Szervezetében (*Organisation of Islamic Cooperation – OIC*);
- növelni szükséges a parlamenti bizottsági látogatásokat;
- fontos külpolitikai eszközként kell tekinteni a segélyezésre, és a fejlesztési segélyezésre mind az ENSZ keretében, mind pedig a kormányzati kapcsolatokban;
- elengedhetetlen új nagykövetségek nyitása Afrikában;
- szükséges az Afrikai Fejlesztési Bankhoz (*African Development Bank – AfDB*) való mielőbbi csatlakozás;
- nagyobb szerepvállalás szükséges az afrikai biztonság megteremtésében, illetve
- fejleszteni kell a török-afrikai légi és tengeri közlekedést.

Érdeemes mindezeket az irányokat tágabb összefüggésbe is helyezni és értelmezni, ugyanis az 1990-es években Afrika nagyon nehéz időszakon ment keresztül, a nemzetközi közösség nagy része magára hagyta a kontinenst. A török kormány ugyanakkor lehetőséget látott a kialakult helyzetben és egy hosszú távú stratégiát épített fel az Afrikával való kapcsolatok kiszélesítésére és megerősítésére. [39]

2.3 A török Afrika-politika 2002 és 2008 között

A 2000-es évek elején újabb bel- és külpolitikai változások következtek be Törökország történetében. Az AKP 2002-es hatalomra kerülése hatással volt az ország kül- és belpolitikai viszonyrendszerére. Mivel a korábban felerősödő nacionalista és vallási csoportok tagjai vezető kormányzati tisztségbe kerültek a török Afrika-politikában is, nyíltan hivatkozási alap lett a közös történelmi múlt és az iszlám. A 2000-es években dinamikusan bővülő török gazdaság számára Afrika nemcsak a kulturális-történelmi kapcsolatokat, hanem a nyersanyag utánpótlás lehetőségét, valamint az afrikai exportlehetőséget jelentette. A fejletlen afrikai ipar ugyanis akkor sem, és jelenleg sem képes a kontinens több mint 1,2 milliárd lakosának az ellátására. [40]

Az „Afrika irányába való fordulást” az is erősítette, hogy a hagyományosan török hátszónak tekintett Közel-Kelet biztonsági és stabilitási nehézségekkel küzdött. Az afrikai térnyerésben nagy segítség volt, hogy a kapcsolatokat nem árnyékolta be történelmi sérelmek, a török gazdaság fejlődése pedig jó alapokat szolgáltatott a terjeszkedésnek. Az AKP az 1998-as Afrikai Nyitás Akciótervet tovább vitte, és meghirdette 2005-ben *Afrika évét*. Ennek a bejelentésnek a jelentőségét mutatta, hogy Recep Tayyip Erdoğan török miniszterelnök ellátogatott a szubszaharai régióba és látogatást tett Etiópiában és Dél-Afrikában. A diplomáciai súlyát jelezte a látogatásoknak, hogy Erdoğan volt az első török miniszterelnök, aki e két kulcsfontosságú afrikai országba hivatalos látogatást tett. [41]

Ankara egyik első intézkedése az Afrikai Tanulmányok Intézetének megalapítása volt, amely a kontinenssel foglalkozó tudományos tevékenység központja lett. Afrika évében, azaz 2005-ben Törökország megfigyelő státuszt szerzett az Afrikai Unióban (*African Union*, a továbbiakban: AU), majd 2007-ben az AU elnöke meghívta Erdoğan-t a szervezet éves csúcstalálkozójára. 2007 januárjában a csúcstalálkozón a török elnök nagy hatású beszédet mondott a török-afrikai kapcsolatokról. 2008-ban az AU stratégiai partnernek nyilvánította a kis-ázsiai országot. A török Afrika-politika egyik legnagyobb eredménye volt, hogy 2008. augusztus 19-én Abdullah Gül köztársasági elnök védnöksége révén megszervezték az első török-afrikai együttműködési csúcstalálkozót Isztambulban. Az esemény sikerét mutatta, hogy Afrikából Sváziföld, Lesotho és Mozambik kivételével mindegyik afrikai állam képviseltette magát. A török külpolitikai gondolkodók ezt az eseményt egy új korszak kezdetének értékelték a török-afrikai

kapcsolatokban. A 2008-as csúcstalálkozón Törökország egyértelmű jelzést kapott az afrikai országoktól, hogy elismerik a török külpolitika aktivitását és szívesen látják a török befektetéseket. A találkozáson a felek elfogadták az Isztambuli Deklarációt és az Együtműködés Keretrendszerét, melyben kijelölték a további együttműködés lehetőségeit és irányait. [42]

2.4 A török Afrika-politika 2008 és 2015 között

A 2000-es években Törökország Afrika-politikája egy átgondolt, és egy tudatos stratégia része lett, mely hosszú távú célokat határozott meg az ország számára. Azt is fontos kiemelni, hogy Ahmet Davutoğlu geopolitikai stratégiájában a „stratégiai mélység” tekintetében Afrika csak az egyik irány volt, emellett voltak további fontos irányok is. Ez sokszor lassította az afrikai kontinensen való szerepvállalás fokozását. A többi stratégiai irány is ugyanazt a szerepet játszotta a török geopolitikában, vagyis, hogy növelje Törökország regionális és globális mozgásterét politikai és gazdasági területen. Törökország részéről ez a megközelítés egyértelműen nagyhatalmi gondolkodásra és nagyhatalmi stratégiaalkotásra utal.

Ebben az időszakban az AKP az afrikai külképviseletek számának növelését tűzte ki célul. 2008-ban 12 török nagykövetség és 20 tiszteletbeli konzulátus működött Afrikában. A 12 képviselő Marokkóban, Tunéziában, Algériában, Líbiában, Egyiptomban, Nigériában, Szudánban, Etiópiában, Szenegálban, Dél-Afrikában, Kenyában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban működött. Az afrikai országok ekkor mindössze 13 nagykövetséggel rendelkeztek Ankarában. A török kormányzat kezdeményezésére 2009-ben nagykövetség nyílt Tanzániában és Elefántcsontparton, majd 2010-ben Angolában, Kamerunban, Ghánában, Madagaszkáron, Ugandában és Maliban. 2011-ben török nagykövetség kezdte meg működését Gambiában, Mauritániában, Mozambikban, Dél-Szudánban, Szomáliában, Zambiában és Zimbabweben, 2012-ben pedig Burkina Fasóban, Gabonban, Nigerben és Namíbiában. 2013-ban nagykövetség nyílt Csádban, Guineában, Dzsibutiban és Eritreában. Törökország 2013-ban a világ egyetlen országává vált, amely Afrika szarva összes államában rendelkezett nagykövetséggel. Emellett a törökök 26 kereskedelmi kirendeltséget is létesítettek, 19 szubszaharai országgal gazdasági tanácsot működtetnek, és mintegy 38 kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást írtak alá. [43]

A török diplomácia nagy sikerének könyvelhető el, hogy az ENSZ-ben 2008-ban az 54 afrikai államból 50 támogatta Törökország nem állandó Biztonsági Tanács-i tagságát 2009 és 2010 között. Ezen időszak alatt Törökország nagyobb lobbitevékenységet fejtett ki az afrikai térség erőteljesebb segélyezése érdekében az ENSZ keretén belül. 2008-ban Törökország az Afrikai Fejlesztési Bank tagja lett. Jól mutatja a kapcsolatok erősödését, hogy 2009 és 2011 között török részről 37 magas szintű küldöttség látogatott Afrikába, és 76 magas szintű delegáció érkezett Afrikából Törökországba. A második török-afrikai csúcstalálkozót 2014. november 21-én Egyenlítői-Guineában tartották, melyen 30 afrikai ország képviseltette magát. A tanácskozáson elfogadták a *Malabo Deklarációt*, az *Afrika-Törökország Közös Végrehajtási Tervet* és a *Kiemelt Prioritási Projektet* tartalmazó „Prioritási Matrixot”, melyben mintegy politikai útitervként (*roadmap*) meghatározták az együttműködés legfontosabb irányait. Az aláírt dokumentumokban az első helyen szerepeltették a „Béke és Biztonság” területét, amely a konfliktusok megelőzésében való együttműködést, a szakértelem cserét, valamint a terrorizmus elleni küzdelemben való közös fellépést irányozta elő.

2015-ben folytatódott az afrikai-török kapcsolatok erősödése. Ebben az is közre játszott, hogy 2015-ben Törökország volt a legjelentősebb gazdasággal bíró országokat tömörítő szervezet, a G-20⁷⁹ elnöke, mely során az afrikai érdekek jobban megjelenítésre kerültek a tanácskozások napirendjein. A diplomáciai kapcsolatok felgyorsulása, valamint a nem kormányzati szervezetek bevonása a kapcsolatok erősítésébe azt eredményezte, hogy 2003-hoz képest megháromszorozódott az afrikai-török kereskedelem mértéke, és 2015-ben elérte a 17,5 milliárd dollárt. A felek közötti kereskedelem mintegy 70%-át az észak-afrikai régió adta, tehát a kontinens északi országaival való szorosabb együttműködés továbbra is jellemzője a relációnak. 2015-ben Törökország külkereskedelmi szerződéseinek a 21%-át adták az afrikai országok, és a mintegy 1.150 afrikai projekt értéke elérte az 55 milliárd dollárt. Ebben az évben Törökország befektetéseinek az összege Afrikában 6,2 milliárd dollár volt. A leginkább kedvelt török befektetési területek az infrastrukturális projektek, a mezőgazdaság, valamint a textilipar voltak. A különféle török projektekből nagy számban jelentek meg a török kis- és középvállalkozások (kkv) is, melyek rugalmasan alkalmazkodtak a helyi körülményekhez, saját szakértőikkel előmozdították az adott projekt hatékony

⁷⁹ A G20 a világ 19 jelentős gazdaságát és az Európai Uniót tömörítő szervezet, amely 1999 óta létezik.

megvalósítását. Törökország jól láthatóan néhány országra koncentrált, amelyeket *hídfeleként* próbál használni az egyes régiókban való erőteljesebb jelenlét elérésében. Ilyen hídfelek tekinthető Kelet-Afrikában Szomália, Etiópia és Kenya, Nyugat-Afrikában Nigéria és Ghána, Észak-Afrikában Szudán, valamint Dél-Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság. Azt is meg kell jegyezni, hogy ugyan a gazdasági együttműködés növekedett, azonban továbbra is csak a teljes török külkereskedelem mintegy 5%-át adta Afrika, azaz ebben az időszakban is még alacsonynak volt mondható a kontinens részesedése a külkereskedelmi forgalom egészét tekintve. [44]

2.5 A török Afrika-politika 2015-től napjainkig

A kétoldalú együttműködésben a Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórum (*Türkiye - Africa Business and Economy Forum*) az egyik legfontosabb platform, mely fő célja a befektetések előmozdítása, a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok fejlesztése. Ezen együttműködés keretében történik Törökország afrikai befektetésekkel kapcsolatos tevékenységének értékelése, illetve a török befektetők, az AU és a Regionális Gazdasági Közösségek (*Regional Economic Communities – RECs*)⁸⁰ közötti párbeszéd elősegítése. A fórum célja továbbá, hogy figyelembe vegye az *Agenda 2063* által támasztott elvárásokat, amely társadalmi, gazdasági és politikai programokon keresztül Afrikát egy virágzó, egységes és gazdaságilag független kontinenssé tenné. [45]

Az Afrikai Egységsszervezetből (*Organisation of African Unity – OAU*) az AU-ba való átmenet az afrikai országok számára rámutatott arra, hogy szükség van az afrikai kontinens integrációjára. A térség egységként való kezelésével az államok könnyebben tudják képviselni Afrika közös érdekeit. Ehhez azonban az is szükséges, hogy Afrika pozíciója a világ gazdaságban, és a nemzetközi globális rendszerben megerősödjön. Előbbi célkitűzéseket mind az AU Alapító Okirata, mind pedig a fentebb említett *Agenda 2063* is megerősíti, és Afrikát egy erős, egységes, rugalmasan reagáló és befolyásos globális szereplőként írja le. Ennek eléréséhez javítani szükséges Afrika helyzetét a globális nemzetközi rendszerben, stabilizálni szükséges a partneri kapcsolatait, és azokat úgy kell alakítani, hogy megfeleljenek a növekedési lehetőségeknek. Mindezeket pedig

⁸⁰ A Regionális Gazdasági Közösségek (RECs) afrikai államok regionális csoportosulásai. Jelenleg nyolc ilyen csoportosulást ismer el az Afrikai Unió.

úgy szükséges biztosítani, hogy a kontinens képes legyen finanszírozni saját fejlődését (*modernizációját*), amivel csökkenteni tudja a segélyfüggőséget. [46]

Az első Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumot 2016. november 2-a és 3-a között tartották Isztambulban. A konferenciát Törökország gazdasági minisztériuma, az Afrikai Unió Bizottsága (*African Union Commission – AUC*), a Külgazdasági Kapcsolatok Testülete (*Diş Ekonomik İlişkiler Kurulu – DEIK*) és a Török Exportörök Gyűlése (*Türkiye İhracatçılar Meclisi – TIM*) közösen szervezte. Az eseményen részt vett Recep Tayyip Erdoğan török elnök, 27 miniszter, hét miniszterhelyettes és 42 afrikai ország egyéb képviselője, a RECs főtítkárai és megbízottjai mellett pedig több mint 2.000 török és afrikai üzletember. A fórum hivatalos és üzleti találkozókra, valamint kétoldalú megállapodások aláírására nyújtott lehetőséget. A konferencia zárónyilatkozatában a felek úgy határoztak, hogy kétévente megrendezik az eseményt, és közös titkárságot hoznak létre a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok koordinálására. [47]

A Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórum második ülését 2018. október 10-e és 11-e között rendezték meg Isztambulban. Ez alkalommal írták alá a Törökország és az AU közötti kereskedelmi és beruházási egyetértési megállapodást, valamint számos kétoldalú együttműködési dokumentumot Törökország és egyes afrikai országok között. A COVID-19 járvány miatt a harmadik Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórum, „*Turkey-Africa: Partners in Resilience*” címmel 2020. október 8-e és 9-e között online megbeszélés formájában került megrendezésre. A fórumon Törökország elnöke mellett 26 afrikai ország 15 kereskedelmi és gazdasági minisztere, valamint magas rangú tisztviselője vett részt. A Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórum negyedik ülésére 2021. október 21-e és 22-e között került sor Isztambulban. A fórum céljai a következők szerint voltak megfogalmazva:

- A török és afrikai befektetések, a rendelkezésre álló befektetési lehetőségek – például az Afrikai Kontinentális Szabadkereskedelmi Megállapodás (*African Continental Free Trade Area – AfCFTA*) – előmozdítása;
- Az Afrika és Törökország közötti kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok értékelése;
- A kihívások és lehetőségek megvitatása, valamint Törökország afrikai befektetésekkel kapcsolatos külügyi és külgazdasági irányvonalának értékelése;
- Az üzleti partnerek közötti interakciók elősegítése, valamint az afrikai és török befektetők közötti párbeszéd előmozdítása. [48]

2021. december 18-án Afrika-Törökország magas szintű csúcstalálkozót tartottak, amelyet vezető tisztviselők és miniszterek találkozási előztek meg. A csúcstalálkozó margóján, december 17-én az afrikai egészségügyi miniszterek és misszióvezetők a kontinens és az AU képviselőiben, valamint Törökország egészségügyi minisztere részvételével egy, az egészségügyet érintő ülést szerveztek. A magas szintű csúcstalálkozón az egészségügy, a béke, a biztonság, a jó kormányzás, az igazságszolgáltatás, az emberközpontú fejlődés, valamint a fenntartható növekedés kérdései kerültek a középpontba. A felek elkészítették a 2022-2026 közötti időszakra vonatkozó Törökország-Afrika partnerség közös cselekvési terv tervezetét (*Turkey-Africa Partnership Joint Action Plan 2022-2026*), mely keretében öt stratégiai együttműködési területet határoztak meg a következők szerint:

- Béke, biztonság és kormányzás;
- Kereskedelem, beruházás és ipar;
- Oktatás, tudományos, technológiai és innovációs képességek, ifjúság- és oktatásfejlesztés;
- Infrastruktúrafejlesztés és mezőgazdaság;
- A COVID-19 járvány miatt az egészségügyi rendszerek fejlesztése.

A következő magas szintű csúcstalálkozón várhatóan a felek kapacitásépítő programokat fognak elfogadni, beleértve az igazságügyi együttműködés és az igazságügyi intézmények közötti kapcsolatok elősegítését, a képzési együttműködést és támogatást, különösen a terrorista bűncselekményekkel kapcsolatban, valamint biztonsági együttműködési megállapodásokat a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elleni küzdelem érdekében. Elfogadásra kerülhet a jövőben a fentebb említett „*Törökország-Afrika partnerség 2022-2026 közötti közös cselekvési terv*” is és annak intézkedései, amelyeket Törökország, az AU és annak tagállamai közösen hajtanának végre. [49]

Törökország a COVID-19 járvány sújtotta Afrikában számos „segítségnyújtó” intézkedést hajtott végre, melyeket egyben külpolitikai megfontolásból is szorgalmazott. A török kormány pénzügyi hozzájárulást nyújtott a COVID-19 afrikai terjedésének megfékezéséhez, az Afrikai Betegségellenőrzési és Megelőzési Központok (*Africa Centers for Disease Control and Prevention – Africa CDC*) támogatásával. A török

külgyminisztérium Diplomáciai Akadémiája az Afrikai Unió Bizottságának tíz munkatársát fogadta különböző képzések céljából. A török kormány 2009 óta nyújt éves pénzügyi hozzájárulást az AU költségvetéséhez, ez a hozzájárulás jelenleg évi 1 millió dollár. [50]

Törökország 2015-ben átvette a G20 elnökségét, és felkarolta a legkevésbé fejlett, valamint a fejlődő országok képviselőit. Ankara 2015. október 1-jén magas szintű konferenciát szervezett az afrikai energiához való hozzáférésről. A konferencián közel 400 delegált vett részt, a G20-ak és az afrikai országok energiaügyi miniszterei, a regionális energetikai intézmények képviselői, az Afrikában üzleti tevékenységet folytató magánszektor szereplői, valamint a potenciális befektetők. [51] Törökország aktívan támogatja az afrikai országokkal kapcsolatos kezdeményezéseket az OIC-on belül is, és aktív szerepet vállal az OIC kapcsolattartó csoportjának Malival, Sierra Leonéval és Szomáliával foglalkozó ülésein. Az OIC 13. csúcstalálkozójának elnökeként Törökország kezdeményezte, hogy 2017. június 11-e és 17-e között az OIC „tényfeltáró misszió”-t indítson a régió aszály sújtotta országaiba. Törökország javaslatot nyújtott be az OIC-hez a legkevésbé fejlett országok adósságainak eltörlése céljából, és ezen országok hozzájárulási mértékének 0,1%-ra történő csökkentését szorgalmazta. [52]

Törökország külpolitikai prioritásként kezelte az ENSZ-ben is a legkevésbé fejlett országok, köztük 33 afrikai ország segítségét. Ezt a pozíciót erősíti Törökországnak az ENSZ-ben, a legkevésbé fejlett országok barátainak csoportjában betöltött társelnöki szerepe is. Ankara arra is nagy hangsúlyt fektetett, hogy felhívja a figyelmet a szomáliai helyzetre, és segítse a megfelelő nemzetközi kötelezettségvállalások biztosítását. E célból 2016. február 23-a és 24-e között Isztambulban Törökország adott otthont a Szomáliával foglalkozó magas szintű partnerségi fórum hatodik ülésének. Az ülésen a török elnök, Szomália elnöke és az ENSZ főtitkára közösen elnökölt. A fórumon 46 ország és 11 nemzetközi szervezet vett részt. [53]

Törökország Finnországgal közösen 2010-ben elindította a „Közvetítés a békéért” (*Mediation for Peace*) kezdeményezést az ENSZ égisze alatt, hogy felhívja a figyelmet a közvetítés fontosságára. A kezdeményezés eredményeként létrehozott „ENSZ közvetítés barátai” csoportnak 60 tagja között nyolc afrikai ország van, nevezetesen Algéria, Burkina Faso, Dzsibuti, Kenya, Marokkó, Dél-Afrika, Tanzánia és Uganda. Az ENSZ Közgyűlése a „közvetítés barátainak csoport” tevékenysége alapján eddig négy határozatot fogadott el. A Közgyűlés 2014-ben elfogadott 68/303. számú határozata

hangsúlyozza a regionális⁸¹ és szubregionális⁸² szervezetek hozzájárulását a közvetítői tevékenységhez. Tekintettel az AU-nak a közvetítés területén betöltött szerepére és fontosságára, Törökország támogatja a szervezet e téren történő kapacitásfejlesztési kezdeményezéseit. A török kormány 10.000 dollárral járult hozzá az ENSZ Oktatási és Kutatási Intézet (*United Nations Institute for Training and Research – UNITAR*) által, az afrikai kontinens regionális és szubregionális szervezetei, köztük az AU, a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (*Economic Community of West African States – ECOWAS*), a Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség (*Southern African Development Community – SADC*), a Kormányközi Fejlesztési Hatóság (*Intergovernmental Authority on Development – IGAD*), a Közép-afrikai Államok Gazdasági Közössége (*Economic Community of Central African States – ECCAS*), valamint a Kelet- és Dél-Afrika Közös Piac (*Common Market for Eastern and Southern Africa – COMESA*) számára végzett képzési tevékenységéhez. [54]

Törökország eddig tíz alkalommal adott otthont közvetítői konferenciáknak. A közvetítői konferenciákon számos afrikai előadó is részt vett. Az OIC „közvetítés barátainak kapcsolattartó csoportja” az OIC egyik legkiterjedtebb kapcsolattartó csoportjává vált. A csoportnak 26 tagja van, köztük tíz afrikai ország: Gambia (társelnök), Dzsibuti, Egyiptom, Líbia, Marokkó, Nigéria, Sierra Leone, Szomália, Szudán és Uganda. Afrikai diplomaták Burkina Fasóból, Kamerunból, Csádból, Gambiából és Szudánból is részt vettek a Törökország által, az OIC égisze alatt szervezett „Közvetítés a békéért programban”. Törökország az elmúlt években jelentősen fejlesztette kapcsolatait a RECs államaival is. A török nagykövetek részt vesznek a RECs ülésein. A RECs országai meghívást kaptak a 2018 februárjában, Isztambulban megtartott második Törökország-Afrika partnerség miniszteri szintű nyomonkövetési (*follow-up*) konferenciára, a 2017 áprilisában Antalyában tartott első Törökország-Afrika Mezőgazdasági Miniszteri találkozóra és agrárgazdasági fórumra, valamint a 2016-ban és 2018-ban Isztambulban megrendezett Törökország-Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumra.

Törökország 2018. február 22-e és 23-a között Isztambulban gazdasági és üzleti fórumot szervezett az ECOWAS-val közösen. Az esemény lehetőséget biztosított a gazdasági szereplők közötti megbeszélésekre. Törökország jövőbeni célja, hogy kialakítsa a RECs-ekkel való kapcsolat jogi keretét. Az első Törökország-ECOWAS

⁸¹ Egy bizonyos régióval vagy területtel kapcsolatos.

⁸² A szubrégió egy adott kontinens vagy régió bizonyos területeire vonatkozik.

fórum alkalmával együttműködési megállapodást írtak alá Törökország és az ECOWAS között a kereskedelem és a beruházások területein. A török kormány és az IGAD közötti egyetértési megállapodást 2019. július 19-én írták alá Dzsibutiban. A török Nemzetközi Együttműködési és Fejlesztési Ügynökség (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı*, a továbbiakban: TIKA) biztosította az IGAD erőszakos szélsőséges megelőzésével foglalkozó kiválósági központjának (*IGAD Centre of Excellence for Preventing and Countering Violent Extremism – ICEPCVE*) eszközeit és felszereléseit. A Török Külgazdasági Kapcsolatok Tanácsa (*Foreign Economic Relations Board of Turkey – DEIK*) és az ECOWAS között 2016. május 24-én együttműködési megállapodást írtak alá. A DEIK és a COMESA közötti egyetértési nyilatkozatot a 2017 áprilisában tartott Törökország-Afrika Mezőgazdasági Miniszteri találkozó margóján írták alá. [55] A kapcsolatok dinamikáját és kiterjedtségét mutatta az is, hogy Afrikában a török nagykövetségek száma alig több mint egy évtized alatt megháromszorozódott. Míg 2008-ban 12-ő, addig 2021-ben már 37 török nagykövetség működött a kontinensen. [56]

2.6 A török Afrika-politika egyik fontos eszköze – a fejlesztés és segélyezéspolitikai

Az Afrikában pozíciót szerző országok egyik bevett gyakorlata a segélyezési és fejlesztési tevékenységek megerősítése, melyek során előnyök érhetőek el politikai és gazdasági szempontból. Az elmúlt évtizedekben elért török külpolitikai sikerek Afrikában nagymértékben annak voltak köszönhetőek, hogy a reálpolitikai elképzeléseket a török vezetés ötvözte a külpolitika *soft power*, azaz segélyezési, vallási és kulturális elemeivel. Ankara Afrika-politikája egy hosszú távra szóló lassú építkezésnek tekinthető, mely több szegmensre is kiterjed. Ahhoz, hogy a kapcsolatokat szorosabbra lehessen fűzni, nagyon fontos a földrajzi távolságok csökkentése. Ennek érdekében a török légitársaság, a Turkish Airlines fejleszteni kezdte afrikai hálózatát, mely a gyakorlatban a török-afrikai kapcsolatépítés fontos oszlopává vált. A légitársaság részben állami kézben van, amely segíthet az üzletpolitika befolyásolásában a török külpolitikai érdekek figyelembe vételével. A Turkish Airline 2012-ben 24 városba repült Afrikában, ez a szám 2015-ben 28 országra és 44 célállomásra, majd 2023-ban 36 országra és 55 célállomásra bővült. A török nemzeti légitársaság gyakorlatilag a szubszaharai térségben a török nyitás szimbóluma lett. [57]

A külföldi segélyezés legfontosabb szereplője a TIKÁ, amelyet 1992-ben hoztak létre. A szervezet közvetlenül a miniszterelnökség fennhatósága alatt működik és főszerepet játszik Ankara nemzetközi fejlesztési tevékenységének koordinálásában, valamint a tágabb értelemben vett török külpolitika alakításában. A TIKÁ több mint két évtizede erősíti kapcsolatait Afrikában. Az ügynökség 2003-ban három állandó irodával rendelkezett a kontinensen, amely 37, több országot érintő projektet felügyelt. A török segélyek értéke 2003 és 2008 között elérte az 50 millió dollárt. 2013-ban Törökország volt a világ harmadik legnagyobb humanitárius donora Afrikában 540 millió dollár segítséggel. A TIKÁ elsősorban a muszlim országokra összpontosít, azonban van képviselőjük keresztény többségű afrikai országban is, mint például Kenya. A TIKÁ szubszaharai irodáinak a száma 2023-ra tízre emelkedett. A török segélyszervezetek kiemelt szerepet játszottak a szudáni, a somáliai, a nigériai és az etiópai humanitárius katasztrófák mérséklésében. A segélyezésen túl az ügynökség a mezőgazdasági tevékenységek fejlesztésében is részt vesz mintegy 13 szubszaharai országban. Mivel a mezőgazdasági tevékenységek mellett Ankara számára fontos az oktatás színvonalának a fejlesztése Afrikában, ezért lehetőséget biztosít afrikai diákok számára törökországi tanulmányok folytatására. 2003 és 2012 között 5.500 ösztöndíjas tanulhatott török egyetemeken, 2015-re ez a szám 13.000-re növekedett, 2022-ben pedig elérte a 20.000 ösztöndíjast. Lényeges szempont, hogy a kontinens minden állama részesülhet ezen ösztöndíj program lehetőségeiben. Az elmúlt évtizedben megfigyelhető volt, hogy a török kormány Afrikában iskolákat és mecseteket épített, amiben szerepet játszik a kormányzó párt iszlám gyökere. [58]

A török fejlesztési és segélyezési szervezetek között fontos szervezetként jelenik meg a Humanitárius Segítségnyújtási Alapítvány (*Humanitarian Relief Foundation – IHH*), amely természeti katasztrófák következményeinek mérséklésére és egészségügyi szolgáltatások nyújtására törekszik. Az IHH 1996 óta tevékenykedik Afrikában, jelenleg 35 szubszaharai országban működik. További fejlesztési és segélyezési szervezetek a *Kimse Yok Mu* (KYM), a Török Vörös Félhold, a Fethullah Gülen követői által működtetett *Hizmet*, valamint az Orvosok Világszerte (*Doctors Worldwide*) török leágazása. Törökországban az Afrika-kutatások legfontosabb központja, ahogy az korábban említettem a 2008-ban alapított Afrikai Tanulmányok Központja (*Center for African Studies*). Az Ankarában működő tudományos központ az egyetlen akadémiai műhely, amely kizárólag Afrikát érintő kutatásokkal, tanulmányok, háttéranyagok és döntéshozóképző anyagok készítésével foglalkozik. [59]

2.7 A török-afrikai kapcsolatok főbb jellemzői – a biztonsági interakciók lehetőségei

A török Afrika-politikát befolyásolja, hogy Törökország nem rendelkezik olyan természeti forrásokkal, mint például Kína vagy az Egyesült Államok. Az elmúlt években tapasztalható egyfajta bizonytalanság a török kormányzat és a humanitárius szervezetek között, amelyek továbbra is fontos elemei lennének az afrikai nyitásnak. A Törökországban, illetve az ország környezetében változó, sok esetben jelentősen romló biztonsági helyzet (kurdok, Szíria, Irak) hatással van Ankara afrikai tevékenységére. A nyugati szereplők és az ENSZ részéről többször elhangzott az a kritika, hogy a török projektek nem tekinthetők minden esetben transzparensnek.⁸³ Ez azért is lényeges kérdés, mert a magas korrupciós mutatóval rendelkező afrikai kontinensen a fejlesztési és humanitárius támogatások így adott esetben nem megfelelő helyre kerülhetnek. Megfigyelhető, hogy a kétoldalú török-afrikai kapcsolatok nemcsak a diplomácia, de a gazdaság, kereskedelem, oktatás, humanitárius segítségnyújtás, valamint a védelmi ipar területén is egyre erősödnek. Az együttműködés mindkét fél számára előnyösnek (*win-win*) tekinthető. Ankara szempontjából csökkenhet az európai piacoknak való kiszolgáltatottság, az afrikai kontinens országainak pedig minden segítség jól jön, amely csökkenti a gazdasági bizonytalanságot és növeli a stabilitást. Törökország nem köti jogállami szempontokhoz a kereskedelmi megállapodások aláírását, amely felgyorsíthatja a kitűzött célok elérését. Törökországban az elmúlt években nemcsak kampányszerűen kezdték el népszerűsíteni Afrikát, hanem a közigazgatás és a hozzá tartozó háttérintézmények segítségével a kontinens feltérképezése is elindult.

A kis-ázsiai ország az export volumenét tekintve az afrikai relációban jelentős növekedést ért el az elmúlt évtizedekben. Míg a Törökországból Afrikába irányuló export az AKP hatalomra jutásának első évében, azaz 2003-ban még csak 2 milliárd dollár volt, addig ez a mutató 2021-re már 29,4 milliárd dollárra nőtt. A közvetlen török működő tőke befektetések tekintetében Törökország több mint 1.150 infrastrukturális projektet indított el Afrikában, melyek összértéke meghaladja a 70 milliárd dollárt, és mintegy 100.000 afrikai munkaerőt foglalkoztat. Törökországnak az afrikai országokba irányuló exportja az élelmiszeripari termékekre, a mezőgazdasági termékekre, a gépjárműiparra, a különböző technikai transzferekre, a háztartási készülékekre, az elektromos készülékekre,

⁸³ Átlátható.

az építőanyagokra, a tisztítóanyagokra, feldolgozóiparra és a védelmi iparra épül. A kétoldalú gazdasági kapcsolatok tekintetében továbbra is az észak-afrikai országok járnak élen. 2020-ban az afrikai kontinens országai közül Egyiptom volt a török termékek legnagyobb importőr országa, melynek összértéke elérte a 4,5 milliárd dollárt, Marokkó a második helyen szerepelt 2,9 milliárd dollárral, míg Líbia a harmadik helyen állt 2,8 milliárd dollárral. Törökország ugyanakkor a szubszaharai térségben is előretöréssel próbálkozik. A kétoldalú gazdasági kapcsolatokat erősíti, hogy Ankara jelentős erőforrásokat fektetett be afrikai logisztikai bázisok és gazdasági központok kiépítésébe. Ami az Afrikából Törökországba irányuló importot illeti, elmondható, hogy Ankara elsősorban a nyersanyagok és energiahordozók behozatalában érdekelt, melyek közül a legfontosabbak az olaj- és gázipar termékei. A törökországi behozatalban a nyersolaj mellett kiemelt helyet foglal el az arany, a vas, a réz és az egyéb ásványkincsek importja. Törökország Afrikából származó importja 2021-ben elérte a 8,3 milliárd dollárt, a behozatalban a nyersolaj volt a meghatározó, mely Algériából és Líbiából érkezett a kis-ázsiai országba. [60]

Az elmúlt években új elemként jelent meg Ankara részéről a belügyekbe való beavatkozás politikája. A biztonsági szektorban Törökország már régóta nagy potenciált lát, a török Afrika-politika egyik legnagyobb lehetősége a biztonsági dimenzió területén lehet. Törökország sokáig óvatos volt az afrikai konfliktusokkal kapcsolatban és szinte alig vett részt a válságok fegyveres megoldásában, sok esetben kizárólag a jól ismert török közvetítői tevékenységet vállalta fel. Ez az óvatos külpolitika Afrikában véleményem szerint a 2020. januári líbiai török katonai beavatkozással megváltozott, amely új fejezetet nyitott a török-afrikai kapcsolatok védelmi iparra vonatkozó lehetőségeire, ennek elemzését pedig a következő fejezetekben végzem el.

2.8 Összegzés

A fejezetben bemutattam, hogy a török külpolitikában a jelenleg kormányzó AKP 2002-ben történt hatalomra kerülése előtt már megjelent az afrikai nyitás gondolata, és ez a stratégia, illetve annak továbbvitele azóta is töretlen. Az AKP az ország Afrika-politikáját új elemek alkalmazásával tette még hatékonyabbá, amelyek közül kiemelendő az iszlám egyesítő ereje, a történelmi múlt és a közös kultúra hangsúlyozása. A török vezetés új földrajzi irányokat is meghatározott a kontinensen belül, és a hagyományos észak-afrikai

kapcsolatok mellett megjelent a szubszaharai régió felértékelése. A fejezetben igazoltam, hogy Törökország Afrika-politikáját egy hosszú távú stratégiai keretbe illesztve alkalmazza, és évtizedes távlatokban gondolkodik a kontinens államaival való együttműködés terén. Bizonyítottam, hogy Ankara helyzeti előnyét nem igyekszik azonnal érvényesíteni. A politikai, segélyezési és fejlesztési támogatásoknak van egy kifutása, ahol Törökország érvényesíti a „hosszú távon való haszonszerzés” elv alkalmazását. Sok esetben a kevesebb anyagi ráfordításnak nagyobb szimbolikus jelentősége van, és így politikai értelemben nagyobb a hozzáadott értéke, mint a költséges projekteknek. A fejezetben előbbire gyakorlati példákat is megjelenítettem, úgy mint a magas szintű török delegációk látogatásai Afrikában kritikus politikai vagy gazdasági időszakokban, vagy a G20 csoportban, illetve az ENSZ-ben való szerepvállalás Afrika megsegítése céljából. Bizonyítottam, hogy a török jelenlét Afrikában politikai, gazdasági, kulturális, katonai, fejlesztési segélyezési területen is jelen van. Bizonyítottam továbbá, hogy Törökország stratégiai szereplő a kontinensen, a hosszú távú tervek és az együttműködés sokrétűsége pedig azt mutatja, hogy a térséget jövőbeni „hátszágának” tekinti, amivel igazoltam a harmadik hipotézisemet. Az elmúlt évek folyamataiból arra lehet következtetni, hogy Ankara Afrika-politikájának intenzitása erősödni fog, különösen a nagy potenciállal bíró biztonság, védelmiipar és haditechnikai export területén, mely a következő fejezetben részletesen is bemutatásra kerül.

3 A TÖRÖK HADIIPAR LEHETŐSÉGEI AFRIKÁBAN

Az Afrikára gyakran jellemző instabil biztonsági helyzet miatt az afrikai országok elkötelezettek, hogy erősítsék képességeiket és kapacitásaikat a biztonsági dimenzió területén. Törökország az utóbbi években „bővítette” együttműködését az afrikai országokkal a biztonsági és védelmi ipari területeken, mely a kapcsolatok hosszú távú fenntartását feltételezi. A török védelmi együttműködéseknek az egyik legfontosabb szegmense a drónipar, de nem kizárólagos területe. A török fegyverexport, a katonai kiképzések és a katonai diplomácia erősítése mind azt mutatja, hogy Ankara intézményi szinten is szorosabbra szándékozik fűzni a kapcsolatokat az afrikai régió országaival. Törökország Afrika-politikájában ötvözi a gazdasági és biztonsági dimenziót, mindezt egy politikai keretrendszerbe ültetve használja, és erősíti a jelenlétét a térségben. A török fegyvereladások jelentősen nőttek az elmúlt években Afrikában, Törökország pedig egy növekvő potenciállal bíró fegyverexportőr képében jelenik meg a kontinensen. Ebben a fejezetben a török katonai dimenzió lehetőségeit vizsgálom az afrikai országok esetében.

3.1 A török Afrika-politika jellemzői a biztonsági dimenzió területén, kiemelten a hadiiparra

A török hadiipar gyors fejlődésének köszönhetően az ország egyre több új külföldi „partner” felkutatásában érdekelt. Az afrikai országok – a korábban részletezett tényezők miatt – nyitottak a török hadiipari eszközök és tapasztalatok megismerésére, amelyek a terrorizmus elleni küzdelemhez, a biztonsági szektor reformjához és a védelmi ipar fejlesztéseikhez köthetők. A biztonsági dimenzió növekvő szerepét jelezheti török részről az is, hogy az Afrikába akkreditált nagykövetek közül számos misszióvezető aktív vagy nyugállományú katona tábormok. Törökország Afrika-politikájának, a biztonsági dimenziót illetően négy fő jellemzője emelhető ki az alábbiak szerint.

Az első jellemző, a növekvő török fegyvereladás az afrikai országok piacain. A török hadiipari vállalatok az afrikai fegyverpiacra drónokat (Unmanned Aerial Vehicle, a továbbiakban: UAV), páncélozott szállító harcjárműveket, elektro-optikai szenzor rendszereket, felderítési rendszereket, aknamentesítő járműveket, valamint automata fegyvereket exportálnak. A török fegyverkereskedelem nagy előnye afrikai szempontból, hogy Ankara nem köti a fegyvereladásokat jogállamisági feltételekhez, mint például a

nyugati beszállítók. A török védelmi ipar (beleértve a repülőgépipart is) 2021-ben 461 millió dollár értékben exportált haditechnikai eszközöket Afrikába, amely jelentős változás az előző évhez, 2020-hoz képest, amikor a fegyverexport 83 millió dollárt tett ki. Az egy év alatt elért ötszörös növekedés is mutatja Törökország érdeklődését az afrikai piacok iránt, valamint azt az exportpotenciált, amit az ország és a fogadó államok együttesen képviselnek. [61]

A *második jellemző*, hogy Törökország egyre több és sokrétűbb biztonsági tárgyú együttműködési megállapodást ír alá afrikai államokkal. Törökország afrikai katonák és rendvédelmi szervek hivatásos állományának kiképzéséről szóló megállapodást kötött Algériával, Burkina Fasoval, Dzsibutival, Gabonnal, Gambiával, Ghánával, Guineával, Elefántcsontparttal, Líbiával, Madagaszkárral, Malival, Mauritániával, Nigerrel, Nigériával, Ruandával, Szenegállal, Szomáliával, Szudánnal, Tanzániával és Tunéziával. A Törökország által nyújtott kiképzési programok a biztonsági szektoron belül a katonai, rendvédelmi, csendőri állományt, valamint a parti őrség tagjait célozzák meg. A biztonsági szektorra vonatkozó együttműködési megállapodások természetesen nemcsak a kiképzési területet érintik. A kétoldalú együttműködési megállapodások közül van olyan, amely felhatalmazza Ankarát arra, hogy kiképző létesítményeket hozzon létre az adott országban, mint ezt majd látni fogjuk Szómália és Líbia esetében is. A török kormány többségében olyan keretmegállapodásokat köt az afrikai országokkal, melyek átfogóbb együttműködést szorgalmaznak. A szerződések a kiképzési programok mellett vonatkoznak a technikai, a tudományos területekre, valamint a katonai *attachék*⁸⁴ kihelyezésére és a békefenntartó missziókra is. A kutatás lezárásáig 30 afrikai ország kötött különböző tartalmú biztonsági együttműködési megállapodást Törökországgal (2. táblázat).

⁸⁴ Katonapolitikai diplomaták.

Törökország és az afrikai országok közötti kapcsolatok a biztonsági dimenzió területén

Ország	Hadiipari export	Biztonsággal kapcsolatos együttműködési megállapodások (területei)				Katonadiplomáciai látogatások	Békefenntartás	Török katonai attachék
		Katonai kiképzés	Katonai bázisok	Technikai együttműködés	Tudományos együttműködés			
Algéria	✓	✓				✓		✓
Angola						✓		
Benin				✓	✓			
Bissau-Guinea					✓			
Burkina Faso	✓	✓						
Burundi								
Csád	✓			✓	✓			
Dél-Szudán							✓	
Dél-afrikai K.						✓		✓
Dzsibuti		✓		✓	✓	✓		✓
Egyiptom	✓					✓		✓
Elefántcsontp.		✓			✓	✓		
Etiópia	✓					✓		✓
Gabon		✓			✓	✓		
Gambia		✓			✓	✓		
Ghána	✓	✓				✓		✓
Guinea		✓				✓		✓
Kenya	✓				✓	✓		✓
Kongói Köztársaság						✓		
Kongói Demokratikus Köztársaság				✓	✓		✓	✓
Líbia	✓	✓	✓	✓		✓		✓
Madagaszkár		✓		✓	✓	✓		
Mali		✓		✓	✓		✓	✓
Marokkó	✓					✓		✓
Mauritánia	✓	✓						
Namíbia						✓		
Niger	✓	✓		✓	✓			
Nigéria	✓	✓		✓		✓		✓
Ruanda	✓	✓		✓	✓			
Szenegál	✓	✓		✓	✓	✓		✓
Szomália	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
Szudán		✓		✓	✓	✓	✓	✓
Tanzánia		✓		✓	✓	✓		✓
Tunézia	✓	✓		✓	✓	✓		
Uganda	✓							✓

2. táblázat Törökország és az afrikai országok közötti kapcsolatok a biztonsági dimenzió területén (a megkötött, eredeti kétoldalú megállapodások alapján, saját feldolgozás szerint)

Forrás: SWP, Berlin <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C42/> letöltés: 2023. 04. 23.

Ankara 2017-ben 21 biztonsággal kapcsolatos keretmegállapodást írt alá a következő országokkal: Benin, Csád, Kongói Demokratikus Köztársaság, Dzsibuti (két megállapodás), Gabon, Gambia (két megállapodás), Bissau-Guinea, Elefántcsontpart (két megállapodás), Kenya, Líbia, Mali (két megállapodás), Niger, Nigéria, Szenegál, Szomália, Tanzánia és Uganda. Törökország 2018-ban további 16 biztonsági keretmegállapodást kötött a következő országokkal: Kongói Köztársaság, Dzsibuti (két

megállapodás), Ghána, Madagaszkár, Niger (két megállapodás), Nigéria, Ruanda (három megállapodás), Szomália, Szudán és Tanzánia (két megállapodás). A biztonsági megállapodások meghatározzák a katonai és biztonsági együttműködés területeit, szintjeit és az érintett szereplőket. A megállapodások fő érintettjei török részről a Védelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium (rendőri szervek, csendőrség és a parti őrség), valamint a Védelmi Ipartestületek Elnöksége (*Savunma Sanayii Başkanlığı*, a továbbiakban: SSB).⁸⁵ Törökország és a fent említett afrikai országok az aláírt katonai együttműködési megállapodásokban az alábbi területeket határozták meg. [62]

A *harmadik jellemző*, hogy Törökország a *katona diplomácia* területén is szorosabbra fűzte a kapcsolatait az afrikai országokkal. 2014-ben a Barbaros Török Haditengerészeti Munkacsoport (*Barbaros Turkish Naval Task Group*), amely két fregattból, egy korvettből és egy logisztikai hajóból állt, körbe hajózta Afrikát. A török küldöttség mintegy 24 afrikai ország 25 kikötőjében tett látogatást, közülük 19 ország esetében először utazott török katonai küldöttség. A török delegáció a látogatás során közös katonai gyakorlaton vett részt a Dél-afrikai Köztársasággal, támogatta a kalózkodás elleni haditengerészeti fellépést a Vörös-tengeren, az Ádeni-öbölnél, illetve az Arab-tengeren és a szomszédos tengeri térségben. A katona diplomáciai tevékenységek együtt járnak a saját védelmi ipar és annak fejlesztéseinek népszerűsítésével, illetve a közös katonai gyakorlatokban való részvétellel. A 2014-es barbarosi katonai misszióban részt vett számos török hadiipari vállalat, a török Haditechnikai Beszerzésekért Felelős Ügynökség (*Undersecretariat for Defence Industries – SSM*), és a TIKKA is. A kikötői látogatások során bemutatták a TCG Heybeliada korvetet, a török haditengerészeti erők által épített járőr- és tengeralattjáró-elhárító hajót; a MİLGEM projekt⁸⁶ keretében, a haditengerészeti erők parancsnoksága által kifejlesztett integrált harcvezetési rendszert (GENESIS), valamint az SSM működését. [63]

A MİLGEM katonai projekt Törökország nemzeti hadihajó-programja, a kezdeményezés a MİLGEM osztályú⁸⁷ korvettről kapta a nevét. A hadihajó építése során a legmodernebb török technológiát használták fel, a tervezés pontos részletei nem nyilvános információ. Törökországban 1996-ban, a politikai vezetés szintjén, új hadihajóépítési programról kezdtek el gondolkodni. A szükséges infrastruktúra, és az

⁸⁵ Az SSB az ankarai kormány által létrehozott civil intézmény, amelynek feladata a török védelmi ipar és a haditechnikai fejlesztések irányítása. A szervezetet az 1985. november 7-i 3238. számú törvény alapján hozták létre „Védelmi Ipari Fejlesztési és Támogatási Igazgatási Hivatal” néven.

⁸⁶ A MİLGEM projekt a Török Köztársaság nemzeti hadihajóprogramja.

⁸⁷ A MİLGEM osztály vagy ADA osztály a török haditengerészet legmodernebb hajóját jelöli.

előzetes tanulmányok elkészítése után a MİLGEM projektet hivatalosan a Védelmi Ipari Végrehajtó Bizottság 2000. február 15-i döntésével elindították. A török haditengerészet igénye szerint a projekt keretében 12 korvett típusú hadihajó megépítésére kerül sor. Az első hadihajó, a TCG HEYBELİADA (F-511) tengeri tesztüzeme 2010. november 2-án kezdődött, majd 2011. szeptember 27-én állt hadrendbe. A HEYBELİADA 2.300 tonna, 60 km/h sebesség elérésére képes, és alacsony zajkibocsátás jellemzi. A HEYBELİADA alacsony víz alatti zajszintjével a versenytársak között is kitűnik. Törökország a MİLGEM projekttel azon tíz ország közé került a világon, amely képes saját hadihajók tervezésére és azok önálló gyártására. [64]

1. ábra A TCG HEYBELİADA korvett

Forrás: <https://www.millisavunma.com/milgem-tcg-heybeliada-f-511-belgeseli/> letöltés: 2023.04.23.

A TCG HEYBELIADA korvett technikai jellemzői

Tömeg	2.300 tonna
Maximális sebesség	30 csomó, azaz körülbelül 60 km/h (6.500 kilométert is képes megtenni utántöltés nélkül)
A személyzet létszáma	90-105 fő között változik
A motor teljesítménye	30.000 kwh
Helikopter és UAV le- és felszállópálya	Igen, a hajó hátsó részében
A fegyverzet össztömege	körülbelül 20 tonna
Fegyverzet	1×76 milliméteres Super Rapid 2×12,7 milliméteres Stamp ágyú (Aselsan vállalat által gyártott fegyver) Harpoon felszíni rakéták RAM légvédelmi rakéták 2×234 milliméteres Mk.32 hármas indítórakéta és MK 46 torpedó

3. táblázat: A TCG HEYBELIADA korvett technikai jellemzői [65]

Forrás: <https://www.millisavunma.com/milgem-tcg-heybeliada-f-511-belgeseli/> letöltés: 2023.06.11.

A MİLGEM projekt keretében tervezett hadihajók építéséhez és technikai felszereléséhez használt anyagok, berendezések és műszaki rendszerek 70-80 százalékát a török hadiipar fedezi. Míg a kisebb volumenű beszerzésekben 212 török vállalat vett részt, addig a szolgáltatások és anyagok beszerzésére 75 hazai vállalattal kötöttek szerződést. A második hadihajó, a TCG BÜYÜKADA (F-512) korvett 2013. szeptember 27-én, a harmadik, TCG BURGAZADA (F-513) korvett 2018. november 4-én, a negyedik, TCG KINALIADA (F-514) korvett pedig 2019. szeptember 29-én állt rendszerbe és kezdte meg működését a Török Haditengerészeti Erők Parancsnokságának (*Turkish Naval Forces Command – TNFC*) kötelékében. [66]

Egy másik kiemelt hadiipari projekt, a GENESİS Harcvezető Rendszer (*Combat Management System – CMS*) fejlesztési projekt a G-osztályú fregattok⁸⁸ CMS rendszerének modernizálására indult. A projekt keretében harmonizációs egységeket

⁸⁸ A G-osztályú török fregattok rakétával ellátott fregattok, amelyeket légvédelmi célokra fejlesztettek ki.

terveztek a platformok, fegyverek, érzékelők és elektronikai rendszerek, valamint a platformadatok integrálásához. Az integrált rendszer a felderítési, megfigyelési, észlelési, követési és osztályozási műveleteket automatizált módszerekkel végzi. A fejlesztések során integrált adatkapcsolati képességet is kialakítottak. A HAVELSAN török vállalat lett a felelős az integrált szoftver és egyéb információtechnológiai megoldások kidolgozására. A HAVELSAN szakértelemmel rendelkezik a CMS rendszer fejlesztése, gyártása, telepítése, integrálása, karbantartása és fenntarthatósága terén. A HAVELSAN vállalta a GENESIS CMS kiépítését a MİLGEM hadihajók esetében is. Az új képességek elemei a harcvezetési rendszer integrációja, az érzékelők és fegyverek vezérlése, a pályakezelés, a taktikai állapotjelzés, a navigáció és a szimulációs funkciók összehangolása. [67]

Törökország a külpolitikai érdekérvényesítés növelése érdekében elindította két darab kételtű „tankhajó” (*Landing Ship Tank – LST*) projektjét. A LST-eket a török haditengerészet harci támogatásra, logisztikai feladatok ellátására, a nemzetközi béke, természeti katasztrófák, valamint humanitárius tevékenységek támogatására fejlesztik ki. A HAVELSAN vállalat fejlesztette a haditechnikai eszköz hajóadat-elosztó rendszerét, az integrált információs rendszerét, a zárt láncú televíziós rendszerét (CCTV), összhangban a megfelelő adatkapcsolati és műveleti képességgel. Az első LST-t, a *TCG Bayraktar*-t (L-402) 2015 októberében bocsátották vízre, és 2017-ben állt hadrendbe a haditengerészetnél. A második LST-t, a *TCG Sancaktar*-t 2018 áprilisában helyezték üzembe. Mindkét hadihajó fontos szerepet tölt be a távoli térségek elérésében (*erő projekció*) és katonadiplomáciai feladatok ellátásában. [68]

2. ábra A TCG Bayraktar

Forrás: <https://navalpost.com/turkish-local-built-amphibious-landing-ship-bayraktar-visited-albania/> letöltés: 2023.04.28.

A török erőkivetítési képesség szempontjából az egyik legfontosabb projekt Ankara számára a TCG Anadolu (L-400) kételtű támadóhajó kifejlesztése, amely függőleges és/vagy rövid fel- és leszállást biztosító (*Vertical and/or Short Take-Off and Landing – V/STOL*) repülőgép-hordozónak is tekinthető. Nevét az Anatóliai-félszigetről kapta, amely Törökország szárazföldi részének nagy részét alkotja. A hadihajó építési munkálatai 2016. április 30-án kezdődtek a Sedef Shipbuilding Inc. isztambuli hajógyárában. A TCG Anadolu rendszerbe állítása 2023. április 10-én ünnepélyes keretek között megtörtént. A hadihajó a török fegyveres erők katonai műveleteinek, valamint humanitárius segítségnyújtási műveletek támogatására lett kifejlesztve. A TCG Anadolu a török haditengerészet parancsnoki központjaként és zászlóshajójaként szolgál. A hadihajó képes fenntartani és üzemeltetni az F-35B vadászgépeket, a Baykar Bayraktar TB3 és a Baykar Bayraktar Kızılelma drónokat, valamint a Bell AH-1 SuperCobra, As532, CH-47F és S-70B Seahawk helikoptereket. [69]

3. ábra A TCG Anadolu hadihajó (repülőgép-hordozó)

Forrás: <https://www.navalnews.com/naval-news/2023/03/turkish-navy-accepts-delivery-of-its-flagship-tcg-anadolu/> letöltés: 2023.04.23.

A TCG Anadolu repülőgép-hordozó jellemzői

Vízkeszítési	27.079 tonna
Hossz	232 m
Hajtás	5 x 8,000 kW (11,000 LE) Navantia Man dízel generátorok, 2 x 11 MW (15,000 LE) Siemens SiPOD, 2 x 1,500 kW (2,000 LE) orrfűvókák
Sebesség	39 km/h
Hatótávolság	17.000 km
Érzékelők és feldolgozó rendszerek	SMART-S Mk.2 S-sávú 3D radar, SPN- 720 tengerészeti precíziós radar, GENESIS-ADVENT harcvezetési rendszer, IRST, IFF, TDL, VMF, SATCOM, LWR, DDS, Torpedóvédelmi rendszer
Fegyverzet	1db RAM, 2 db Phalanx CIWS, 5 db 25 mm-es Aselsan STOP RCWS

4. táblázat: A TCG Anadolu repülőgép-hordozó jellemzői [70]

Forrás: <https://militaryleak.com/2022/03/07/turkish-navy-amphibious-assault-ship-tcg-anadolu-anadolu-l-400-to-start-sea-trials/> letöltés: 2023.06.05.

A katonadiplomáciai kapcsolatok erősítése céljából 2014-től kezdődően az aksazi haditengerészeti bázison működő Multinacionális Tengerbiztonsági Kiválósági Központ (*Multinational Maritime Security Center of Excellence*) más partneri országok mellett afrikai államoknak is nyújt kapacitásépítő képzést a tengerbiztonság témakörében. 2019. szeptember 7-én Törökországból, Bangladesből, Guineából, Dél-Afrikából, Kuvaitból, Norvégiából, Pakisztánból, Ukrajnából és Zambiából érkező oktatók és gyakorlati szakértők részvételével tartották meg a „Kibernetikai hírszerzési a tengerbiztonsági műveletekben” című tanfolyamot a Multinacionális Tengerbiztonsági Kiválósági Központ parancsnokságán. [71]

Végezetül a *negyedik jellemző*, hogy Törökország növelte részvételét az afrikai nemzetközi békefenntartó missziókban az elmúlt évtizedekben. A hidegháború utáni időszakban Ankara egyre aktívabb volt a nemzetközi katonai műveletekben, és intenzív erőfeszítései eredményeként 1993-94-ben átvette az ENSZ somáliai segítségnyújtó missziójának (*United Nations Operation in Somalia – UNOSOM*) parancsnokságát. Ez volt az egyetlen nemzetközi katonai misszió Afrikában, amelyben Törökország részt vett az 1990-es években. Majd a 2000-es években Törökország nagyobb mértékben járult hozzá a NATO és az ENSZ műveleteihez, valamint más biztonságot érintő kezdeményezésekhez Afrikában. Törökország hét rendőri válságkezelési szakértővel járult hozzá az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs missziójához Maliban (*United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali – MINUSMA*). [72] Ankara részt vesz az ENSZ Kongói Demokratikus Köztársaság Stabilizációs Missziójában (*United Nations Organization Stabilization Mission in the DR Congo – MONUSCO*) 8 fő rendőri válságkezelési szakértővel, az ENSZ dél-szudáni missziójában (*United Nations Mission in South Sudan – UNMISS*) 20 fő rendőri válságkezelési szakértővel, az ENSZ somáliai támogató missziójában (*United Nations Assistance Mission in Somalia – UNSOM*) 1 fő szakértővel, az ENSZ Közép-afrikai Köztársaságbeli Többdimenziós Integrált Stabilizációs Missziójában (*United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic – MINUSCA*) 1 fő rendőri szakértővel. A kis-ázsiai ország részt vesz továbbá a NATO *Unified Protector* műveletében, melyben a résztvevő országok haditengerészeti képességekkel, illetve

légierővel akadályozzák meg a fegyverek, a hadianyagok és a külföldi katonák Líbiába történő beáramlását. [73]

3.2 A biztonsági dimenzió mozgatórugói

3.2.1 A török hadiipari fejlesztések, mint „push faktor” tényező

A török részesedés növekedése az afrikai fegyverpiacon összefüggésbe hozható a védelmi ipar fejlődésével, a fejlett katonai platformok és technológiák fejlesztése és gyártása terén. Az 1970-es évek óta a különböző színezetű kormányok folyamatos erőfeszítéseket tettek a török védelmi ipar fejlesztésére azzal a gyakorlati céllal, hogy biztosítsák a török fegyveres erők fegyverellátását. Az 1970-es években jöttek létre Törökország védelmi iparának „úttörő” vállalatai. 1973-ban hozták létre a török repülőgépipar legnagyobb vállalatát, a TAI-t (*Turkish Aerospace Industries*), 1975-ben a török katonai elektronikai ipar legjelentősebb vállalatát, az ASELSAN-t (*Turkish Armed Forces Foundation*). Törökországban az 1980-as évek végén számos hadiipari magánvállalatot hoztak létre. A török repülőgép-hajtóműveket gyártó vállalatot, a TEI-t (*Tusaş Engine Industries*) 1985-ben alapították, a TAI, a General Electric, az ASELSAN és a Török Repülési Szövetség közös vállalkozásaként. A TEI mára nemzetközi gyártóvá és tervezőközponttá vált a repülési iparnak kínált termékeivel és szolgáltatásaival. Az egyik vezető török harcjármű-gyártó, az FNSS Defence Systems 1988-ban alakult az amerikai FMC Corporation (később United Defense LP, jelenleg BAE Systems Land Systems) és a Nurol Holding közös vállalkozásaként. Az FNSS-t Törökország első védelmi ipari magáncégeként alapították, és lehetőséget kapott a Török Fegyveres Erők legnagyobb védelmi projektjeinek megvalósításában. [74]

A Koç-csoporthoz tartozó Otokar 1987-ben kezdte meg a Land Rover Defender licenc alapján a taktikai kerekes járművek gyártását, amely az 1990-es évek elején az *Akrep* és a *Cobra* páncélozott harcjárművek kifejlesztéséhez vezetett. A török védelmi iparban a leglátványosabb fejlődés a 2000-es évek közepén, a gazdasági fellendülés eredményeként következett be. A pozitív gazdasági folyamatok lehetővé tették a védelmi projektekre fordított források növelését, és számos katonai „hardverfejlesztési” projekt elindítását. A Katmerciler, egy másik vezető haditechnikai eszközök exportáló vállalat 2010-ben kezdett védelmi felszerelések fejlesztésébe és gyártásába. A Katmerciler

védelmi portfóliójának termékei közé tartozik a *HIZIR*, a szegmens legerősebb páncélozott szállítóharcjárműve, amelyet a NATO-szabványoknak megfelelően fejlesztettek ki; a *KIRAC*, egy új generációs rendvédelmi jármű, amelyet a török nemzeti rendőrség számára kezdtek el gyártani; az *ATEŞ*, egy mobil határbiztonsági jármű, amelyet az ASELSAN-nal együttműködésben fejlesztettek ki; az *UKAP*, amely egy távvezérelt lőplatform; és a *KHAN*, amely egy páncélozott harcjármű. [75]

A Katmerciler páncélozott logisztikai járművek kategóriájába tartoznak a páncélozott *ADR* (Accord Dangereux Routhier) üzemanyagtartály gépjárművek, a páncélozott buszok, a páncélozott mélyplatós pótkocsik, a páncélozott dömperek, a páncélozott mentőjárművek, amelyeket konfliktusövezetekben vagy biztonsági szempontból magas kockázatú területeken való használatra fejlesztettek ki. A vállalat hosszú távú célja, hogy tovább erősítse pozícióját a védelmi ipari ágazatban. Napjainkra a mintegy 65 országba exportáló Katmerciler Törökország egyik legnagyobb ipari és export vállalatává nőtte ki magát. A török védelmi iparban a fő- és alvállalkozók nagy része hazai vállalat, a beszállítók és az ágazatban foglalkoztatott személyzet száma az elmúlt években tovább nőtt. 2020-ra egyre több török kis- és középvállalat lépett be alvállalkozóként a védelmi iparba. Míg 2002-ben 56 védelmi ipari vállalat működött Törökországban, ez a szám 2020-ra mintegy 1.500-ra emelkedett. Összehasonlításként, az ágazat forgalma 2002-ben 1 milliárd dollár volt, 2020-ra viszont már elérte a 11 milliárd dollárt. A támogató kormányzati politika eredményeképpen egyértelműen lendületet kapott a török védelmi ipar, és Törökországban egy stabil *ökoszisztéma*⁸⁹ alakult ki. Előbbieket alátámasztja, hogy a világ 100 legnagyobb védelmi ipari vállalatából jelenleg hét török. [76]

Törökország védelmi iparának megerősödését az is mutatja, hogy a hadihajók tervezése, építése és karbantartása mellett, a világ első három országa között van a pilóta nélküli repülőgépek (*Unmanned Aerial Vehicle*, a továbbiakban: UAV),⁹⁰ valamint a pilóta nélküli harci repülőgépek (*Unmanned Combat Aerial Vehicle*, a továbbiakban:UCAV)⁹¹ gyártása terén. Törökország több típusú pilóta nélküli légi járművet, pilóta nélküli szárazföldi járművet gyárt, és hajók harcvezetési rendszereit fejleszti. A török hadiipar emellett mesterséges intelligencia rendszereket fejleszt, valamint elektromágneses fegyvereket és eszközöket tervez. A *Karakulak* nagyfrekvenciás elfogó

⁸⁹ Rendszer.

⁹⁰ Az UAV olyan légi jármű, aminek a fedélzetén nincsen irányító ember, pilóta.

⁹¹ AzUCAV a felfegyverzett, fegyverzet alkalmazására képes, pilóta nélküli harci repülőgép megnevezése.

és lehallgató rendszer, az elektronikai hadviselésben lehet a török haderő szolgálatára. A Karakulak-ot az ASELSAN fejlesztette ki a szárazföldi erők parancsnoksága számára az SSB által kezdeményezett projekt keretében. Az elektronikai hadviselési rendszert különböző frekvenciasávokban lehet használni, az észlelt kommunikációs adások helymeghatározását, különböző paraméterek meghatározását és rögzítését is képes elvégezni. A két operátor által működtetett rendszer irány- és helymeghatározásra, a jelek észlelésére és elemzésére képes, antenaszerkezetével hatékony a földi és légi célpontok ellen egyaránt. [77]

A 2010-es évek közepe óta a török védelmi ipari vállalatok az afrikai piacokon egyre intenzívebben vannak jelen. A török hadiipari vállalatok Észak-, Kelet- és Nyugat-Afrikát prioritásnak tekintik, ezért termékeik az elmúlt évtizedben az afrikai piacon egyre nagyobb mennyiségben jelentek meg. A török hadiipari export míg korábban a kézfegyverekre és lőszerre korlátozódott, addig a 2020-as években a hadiipari vállalatok többségében páncélozott szállító harcjárműveket, drónokat, elektro-optikai érzékelőrendszereket, megfigyelőrendszereket, aknamentesítő járműveket, valamint automata lőfegyvereket exportálnak az afrikai országokba. Az SSB 2019 és 2023 közötti időszakra vonatkozó stratégiai tervében célként jelölte meg az afrikai piaci részesedés növelését. E cél érdekében támogatást nyújtott a török védelmi vállalatok számára afrikai piacokra irányuló exportjuk növelése érdekében. Az SSB növelte továbbá a védelmi ipari tanácsadók és attasék számát; minden évben megszervezte a török védelmi ipari vállalatok részvételét a nemzetközi haditechnikai vásárokon; rendszeresen védelmi ipari együttműködési találkozót tart azokkal az államokkal, amelyekkel Törökország védelmi ipari együttműködési megállapodást kötött; új országokkal védelmi ipari együttműködési megállapodásokat készített elő, valamint világszerte új irodákat nyitott az elmúlt években. [78]

2016 óta a hadiipari kivétel az afrikai országokkal való katonai együttműködések fontos elemévé vált, mint azt láthatjuk Szomália és Líbia esetében is. A török hadsereg által kiképzett szomáli katonákat török gyártmányú MPT-76-os gyalogsági puskákkal szerelték fel. A török UAV-k, amelyeknek a terrorizmus elleni küzdelemben, az iraki és szíriai katonai műveletekben való használata 2016 után megnőtt, az ország aktív külpolitikájának szimbólumává vált. A TAI Anka-S és Bayraktar TB2 harcászati drónokat hazai gyártású elektronikai hadviselési rendszerekkel szerelték fel, amelyek

nagyon jól vizsgáztak a szíriai hadműveletekben. A *Tavaszi Pajzs*⁹² hadművelet során alkalmazott haditechnikai eszközök megmutatták, hogy a Török Fegyveres Erők jelentős előrelépést értek el a nemzeti védelmi ipar termékeinek, a katonai doktrínába⁹³ és a harcászatra való integrálása terén. Az észak-ciprusi Geçitkale repülőtéren telepített török TB2 drónokkal lehetővé vált, hogy Törökország felderítő és megfigyelő repüléseket indítson a Földközi-tenger keleti része felett. A török repülőeszközök telepítése fontos fordulópontnak tekinthető a térség geopolitikai versengésében. [79]

Ahogy korábban részletesen kifejtésre került, Törökország eddig 30 afrikai országgal, köztük Nigerrel, Ruandával, Szenegállal, Kongóval, Malival és Nigériával írt alá védelmi ipari együttműködési megállapodásokat (*Defence Industry Cooperation – SSI*), amelyek katonai technológiaátadást, együttműködést és közös gyártást is lehetővé tesznek. 2022-től 19 afrikai országba került kihelyezésre török katonai attasé, köztük Nigériába, Etiópiába, Ghánába, Maliba, Algériába, Dzsibutiba, Szenegálba, Tanzániába, Szudánba, Egyiptomba, Ugandába, a Kongói Demokratikus Köztársaságba, Guineába, Szomáliába, Kenyába, Dél-Afrikába, Marokkóba, Tunéziába és Líbiába. [80] Az SSB azt is bejelentette, hogy török küldöttség a jövőben részt fog venni a világ legjelentősebb katonai és védelmi ipari „kiállításain,” köztük a dél-afrikai Afrikai Repülés és Védelem (*Africa Aerospace and Defence – AAD*) hadiipari expón. [81]

Az SSB szerint a védelempolitikai fejlesztések a stratégiai kapcsolatépítés eszközeként szolgálnak abból a célból, hogy Törökországot az afrikai országok „biztonsági szolgáltatójaként” pozícionálja. Törökország 2020 óta több tíz kenyai rendőrtisztet képez ki, hogy támogassa Kenya terrorizmus és kábítószer-ellenes erőfeszítéseit. 2021-ben a kenyai védelmi erők bejelentették, hogy 118 db aknák ellen védő, páncélozott harcjárművet (*Mine-Resistant Ambush Protected – MRAP*) rendeltek a Katmerciler török védelmi ipari vállalatától. [82] Törökország jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy szerepet vállaljon a tunéziai hadsereg és biztonsági szektor modernizálásában. Ennek érdekében Ankara igyekezett elmélyíteni a védelmi ipari kapcsolatokat és fokozni a katonai felszerelések exportját az észak-afrikai országba. A tunéziai biztonsági erők az elmúlt években a BMC által gyártott *Kirpi*-t, a Nurol Makina által gyártott *Ejder Yalçın*-t, az Otokar által gyártott *Cobra* páncélozott harcjárműveket, *Katmerciler* harcokocsikat, valamint az ASELSAN elektro-optikai

⁹² Az idlibi hadszíntéren indított török offenzívát hívták Tavasz Pajzs hadműveletnek, mely támadás a szíriai hadsereg erői ellen irányult.

⁹³ Katonai szabályzat.

eszközeit állította hadrendbe. Törökország a 2020-as évek elejére a Maghreb-országok legnagyobb páncélozott szállító harcjármű beszállítójává vált. Tunézia az első olyan ország, ahová a TAI először exportálta az ANKA közepes magasságú, nagy hatótávolságú (*Medium Altitude Long Endurance* – MALE) drónját, amelyet 2022 elején állítottak hadrendbe. A két ország 2021-ben első alkalommal közös hadgyakorlatot tartott, melyen részt vettek a különleges erők egységei is. A török Védelmi Minisztérium tájékoztatása szerint a katonai gyakorlaton harci körülmények közötti egészségügyi ellátást, lakóövezetekben folytatott utcai harcot, nehéz terepen való helikopter leszállást és különböző lögyakorlatokat hajtottak végre. [83]

3.2.2 Az afrikai szereplők eltérő biztonsági igényei, mint „pull faktor” tényező

A török védelmi ipar fejlődése és a haditechnikai kivitel nem az egyetlen mozgatórugója Törökország növekvő „biztonsági lábnyomának” Afrikában. Ankara az afrikai országokkal hosszú távú és stabil kapcsolatok kialakítására törekszik. A tendenciát tekintve egyre több afrikai állam, egyre szorosabb katonai kapcsolatot ápol nem nyugati országgal. Oroszországgal mintegy 30 afrikai állam kötött katonai együttműködési megállapodást és különböző fegyverszerződéseket. Kína ugyancsak több afrikai országgal kötött biztonsági együttműködést, mely kiterjed a katonai és rendvédelmi szervek kiképzésére, valamint egyes hírszerzési információk megosztására. A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (*Stockholm International Peace Research Institute* – SIPRI) szerint a 2017-2021-es időszak végére Oroszország lett Afrika legnagyobb fegyverszállítója, amelyet az Egyesült Államok, Kína és Franciaország követ. Az afrikai országok közül Nigéria, Etiópia és Mali diverzifikálta leginkább a haditechnikai eszközeinek beszállítóit, mely során a fő beszállítók: Oroszország, Kína, Törökország, Ukrajna, Pakisztán, Brazília és az Egyesült Arab Emírségek. [84]

Megfigyelhető tendencia, hogy számos afrikai ország, különösen a Szaharától délre fekvő államok komoly lépéseket tettek a biztonsági erők jobb kiképzése és felszerelése irányába. A jobb kiképzés és felszerelés lehetővé teszi a biztonsági kihívásokkal szembeni hatékonyabban fellépést. Az afrikai kormányok jelentős része ugyanis a biztonsági erők gyengeségétől „sz szenved”, mivel ezen szervek többsége továbbra sem rendelkezik olyan katonai képességekkel, amelyek segítségével a

terrorizmus és a különböző szabotázs⁹⁴ műveletek kezelését sikerrel végre tudnák hajtani. A SIPRI szerint az afrikai államok 2012 óta több pénzügyi forrást fordítottak katonai felszerelésekre, de a romló gazdasági és egészségügyi körülmények (például COVID-19 helyzet) arra késztették őket, hogy időszakosan átcsoportosítsák a biztonsági szektorra elkülönített kiadásaikat. A költségvetési nehézségekkel küzdő afrikai államok az ár-érték arány szempontjából a legmegfelelőbb lehetőségek felé fordultak, ami a török gyártmányú haditechnikai eszközök számára, a jó minőség és a kedvezőbb ár együttese miatt komoly versenyelőnyt biztosíthat. [85]

3.3 Összegzés

A fejezetben bemutatásra került a török hadiipar növekvő jelenléte az afrikai kontinensen. Ankara az elmúlt években egyre több, és több területre kiterjedő biztonságpolitikai témájú együttműködési megállapodást írt alá az afrikai államokkal. A hivatalos megállapodásokat feldolgozva, részletesen bemutattam Törökország és az afrikai országok közötti katonai együttműködések területeit. Megállapítottam, hogy Törökország a katona diplomácia területén is szorosabbra fűzte a kapcsolatait az afrikai országokkal, valamint növelte részvételét az afrikai nemzetközi békefenntartó műveletekben. Az afrikai török jelenlétnak „lökést” adott (*push faktor*) a török védelmi ipar elmúlt években megfigyelhető kiemelkedő fejlődése, és az állami fejlesztések ösztönzése. A fejezetben igazoltam, hogy Ankara Afrikát jövőbeni háttországának tekinti, és ebben az együttműködésben kiemelt szerep juthat a hadiiparnak, illetve ez a terület az együttműködés jövőbeni mozgatórugója lehet. A feldolgozott stratégiai dokumentumok során bizonyítást nyert, hogy Törökország az afrikai országokkal hosszú távú, stabil, egyre több területre kiterjedő kapcsolatok fenntartására törekszik, amely magában foglalja a haditechnikai *transzferek*⁹⁵ mellett a kiképzési területen kialakított együttműködések továbbfejlesztését is.

⁹⁴ Rejtett, titkos romboló tevékenység.

⁹⁵ Haditechnikai eszközök leszállítása.

4 A BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK GYAKORLATA – ESETTANULMÁNYOK

Az elmúlt években megfigyelhető, hogy az arab tavasz következtében az afrikai országokkal való kapcsolatok egyre inkább felértékelődőben vannak a törökök geopolitikai gondolkodásában, s úgy tűnik, a bővítésük hosszabb távon is a terveikben marad. A két választott esettanulmány Szomália, valamint Líbia, mely országok példáján szemléltetem a török érdekérvényesítés stratégiáját, valamint a török hadiipar megjelenését és tevékenységét az afrikai kontinensen. Törökország expanzív külpolitikáját vizsgálva képet kaphatunk a fejezetben arról is, hogy Ankara hogyan kívánja egy ország támogatásán keresztül növelni az érdekszféráját a tágabb régiókban, nevezetesen a kelet-mediterráneumi térségben, valamint Afrika szarvánál.

4.1 Szomália

4.1.1 Az ország történelme és biztonsági helyzete

Szomália, hivatalos nevén Szomáli Szövetségi Köztársaság 1960-ban nyerte el függetlenségét, az egykori Brit Szomáliföld és Olasz Szomáliföld egyesítéseként. 1969. október 15-én meggyilkolták Abdi Rasid Ali Sermarke köztársasági elnököt és Mohamed Sziad Barre tábornok vezetésével a katonaság és a rendőrség magához ragadta a hatalmat, amely következtében létrejött a Szomáli Demokratikus Köztársaság. Az országban 1991-ben polgárháború tört ki, északi részei (Szomáliföld, Puntföld és Jubaföld) kinyilvánították függetlenségüket, amelyeket azonban sem a központi kormányzat, sem pedig az ENSZ nem ismert el. A rendezetlen helyzet következtében a központi hatalom széthullott, a déli területeken állandósultak a fegyveres összetűzések. Az erőszakos helyzet kezelésére az ENSZ 1992-ben elindította Szomáliai Misszióját (*United Nations Operation in Somalia – UNOSOM*), valamint az Egyesült Államok vezette Egységes Munkacsoport (*Unified Task Force – UNITAF*) missziót. Az ENSZ 1993-ban előbbit meghosszabbította UNOSOM II néven annak érdekében, hogy az instabil helyzetet felszámolják, és a rászorulóknak humanitárius segítséget nyújtsanak. A békefenntartó missziók gyakorlatilag mindegyike kudarcot vallott, a helyzet pedig annyira instabillá vált az 1990-es években, hogy az Egyesült Államok is kivonta erőit az

országból. Szomália a nemzetközi erőfeszítések ellenére bukott állammá (*failed state*) vált. [86]

2004-ben az Átmeneti Szövetségi Kormány (*Transitional Federal Government – TFG*) „ellenpólusaként” iszlamista szélsőségesek Iszlám Bíróságok Uniója (*Islamic Courts Union – ICU*) néven egyesültek, majd az ICU milicistái 2006 elejére az ország déli részén magukhoz ragadták a tényleges kormányzást. Az ICU-t ugyanebben az évben az etióp katonai beavatkozás megsemmisítette, ami megteremtette a lehetőségét egy új szélsőséges szervezet, az al-Shabaab (*Ḥarakat ash-Shabāb al-Mujāhidīn*) létrejöttének. Az al-Shabaab 2011-ig Szomália nagyobb részét az ellenőrzése alatt tartotta, míg Mogadishuból el nem üldözték őket. A terrorszervezet jelenleg is a legnagyobb biztonsági kihívást és fenyegetést jelenti az ország működésére és stabilitására. Az al-Shabaab a becslések szerint mintegy 5.000–6.000 katonával rendelkezhet. [87] Mivel ezek a szélsőséges személyek többségében a vidéki településeken és a társadalomban „megbújva” élnek, ezért nagyon nehéz államellenes tevékenységüket időben felderíteni és megakadályozni. Az al-Shabaab terrorszervezet egy radikális dzsihadista, vahabita⁹⁶ szervezet, amely Szomáliában, egy az iszlám alapján működő *kalifátust*⁹⁷ hozna létre. A szervezet másik célja, hogy a külföldieket elűzze az országból, akiket a szomáli lakosság és a nemzet ellenségének tekintenek. Az al-Shabaab radikálisai a 2000-es évek közepén a síita Hezbollah által kiképzésben részesültek Libanonban. A szervezet működési területe nemcsak Szomáliára terjed ki, hanem több szomszédos országra is. A legtöbb, az al-Shabaabhoz köthető terrortámadást Kenyában hajtották végre. A szervezet 2012-ben kinyilvánította, hogy szövetségre lépett az al-Kaidával. A terrorcselekmények célpontjai között ugyanúgy megtalálhatóak a civilek, mint a rendvédelmi szervek tagjai. A vahabita ideológia miatt az al-Shabaab jó kapcsolatokat ápol Szaúd-Arábiával. Törökország szerint az al-Shabaab terrorszervezetet az Egyesült Arab Emírségek is támogatja. Törökország és az Emírségek fő konfliktusa abból adódik Szomáliában, hogy az Egyesült Arab Emírségek hivatalos egyezmény megléte nélkül katonai bázist hozott létre az országban, ahol mintegy 2.000 katona állomásozik. Mindezek mellett az Emírségek a Szomáliföldön elhelyezkedő Berbera kikötőt 30 évre bérbe vette a Szomáli Szövetségi Kormányzat jóváhagyása nélkül. [88]

⁹⁶ A vahabita mozgalom az iszlám szigorú hanbalita jogi irányzatából (madzhab) jött létre a 18. században. Fő gondolata az iszlám eszméinek megtisztítása a vallásra „rárakódott” idegen elemektől, és ezzel a Korán eredeti tanainak feltétlen és következetes érvényesítése.

⁹⁷ Vallási alapon szerveződő államalakulat.

Az instabil szomáliai belpolitikai helyzet kezelésében jelenleg is segítséget nyújt az ENSZ UNOSOM missziója, mely jelenleg mintegy 50 nemzetközi munkatárssal, valamint egy pakisztáni zászlóaljjal működik. Az EU is célként tűzte ki a stabilitás megteremtését az országban, amelynek érdekében 2010. április 10-én elindította az Európai Unió Szomáliai Kiképző Misszióját (*European Union Training Mission in Somalia* – EUTM-S). Az EUTM-S misszió székhelye Mogadishuban van (2010 és 2014 között az ugandai Bihanga Kiképzőtábor volt), fő feladata a Szomáliai Nemzeti Hadsereg (*Somali National Army* – SNA) kiképzése, mely érdekében jelenleg nyolc ország (Olaszország, Spanyolország, Svédország, Finnország, Portugália, Románia, Szerbia, Görögország) biztosít kiképzőket és tanácsadókat. Az Egyesült Államok ugyancsak jelen van az országban az amerikai erők afrikai parancsnoksága (*United States Africa Command* – AFRICOM) révén, melynek egyik legfontosabb feladata a terrorizmus elleni küzdelem, nevezetesen az al-Shabaab és az al-Kaida szélsőségesei elleni fellépés. Az Egyesült Királyság szintén katonai kiképzőkkel támogatja az ország biztonságát. Ugyancsak fontos szerepet játszik a biztonság megteremtésében az Afrikai Unió és annak szomáliai missziója (*African Union Transition Mission in Somalia* – ATMIS).⁹⁸ A fent felsorolt országok és szervezetek közül – az Egyesült Államokat és az Afrikai Uniót leszámítva – mindegyik az SNA-t támogatják kiképzési és pénzügyi segítség formájában. Az SNA jelenlegi helyzetéről elmondható, hogy a nemzetközi segítség ellenére továbbra is gyenge, ezért működése az ATMIS segítségére van utalva. Az SNA körülbelül 22.000 katonából áll, melynek kis része részesült megfelelő kiképzésben. Az SNA mellett Szomáliföld, Puntföld és Jubaföld saját, független hadsereggel rendelkezik. Szomália egy politikailag és társadalmilag is megosztott ország, melynek hadserege nem elég erős ahhoz, hogy a belső stabilitást egyedül megteremtse és fenntartsa. [89]

4.1.2 Nem-katonai török segítségnyújtás Szomáliának

Ahogy arról az előzőekben már tettem említést az AKP 2002-es hatalomra kerülésével a török külpolitika visszatért a közös történelmi gyökerekhez, a vallás fontosságának a

⁹⁸ 2022. április 1-je előtt, az Afrikai Unió Szomáliai Misszióját AMISOM-nak (*African Union Mission in Somalia*) hívták. Az AMISOM körülbelül 20.000 katonából áll, mely állomány Uganda, Burundi, Etiópia, Kenya és Dzsubuti fegyveres erőiből került ki. Az AMISOM legnagyobb eredményének tekinthető, hogy 2011-ben sikerült az al-Shabaab terrorszervezetet kiűzni Mogadishuból. A katonai misszió legnagyobb gyengesége ugyanakkor az, hogy nem rendelkezik önálló légierevel, a soknemzetiségű egységek sokszor nem értenek szót egymással, nincsenek jól kiképezve, ezáltal pedig kevésbé hatékonyak.

hangoztatásához, a földrajzi sajátosságokhoz, és voltaképpen egyfajta *neoszmanizmus* vált jellemzővé, amely a korábban az Oszmán Birodalom tartományait jelentő országokkal való szoros együttműködést irányozta elő. Ennek a külpolitikának a fő jellemzője, hogy a török *soft power* használatán keresztül humanitárius segítségnyújtással és fejlesztési támogatások révén érvényesíti a nemzeti érdeket. Törökország állami és nem állami szervezetei (*Non-Governmental Organization* – NGO) e külpolitika következtében elkezdtek a segítségnyújtások kiterjesztését a török kormányzat által kijelölt régiók országaira. Törökország afrikai nyitás politikájának Szomália az egyik első és fontos célállomása volt.

A két ország diplomáciai kapcsolatainak kezdete 1976-ra nyúlik vissza, amikor Szomália Ankarában nyitotta meg nagykövetségét. Törökország nagykövetségét Mogadishuban 1979-ben nyitotta meg, azonban 1991-ben a szomáliai biztonsági helyzet miatt be kellett zárnia azt. Törökország és Szomália között a kapcsolatok a 2010-es éveket megelőzően szinte elenyészőek voltak. Az együttműködés átértékelésének a jeleként volt értelmezhető az a 2010-ben rendezett isztambuli konferencia, amely Szomália és a nemzetközi közösség donor országainak bevonásával ütemtervet vázolt fel az államépítés és a különböző fejlesztési tevékenységek elindítására. Az ENSZ társszervezésével megvalósított konferencián 50 állam, az Afrikai Unió, az Arab Liga és az IGAD képviseltette magát. Az isztambuli konferencia tekinthető annak a fordulópontnak, amikor a török-szomáliai kapcsolatok egy teljesen új dimenzióba kerültek. [90]

A kapcsolatok további erősödését segítette elő 2011-ben, a szomáliai éhínség során Ankara által nyújtott gazdasági segítség. A súlyos helyzet ellenére 2011 augusztusában Erdoğan elnök Mogadishuba látogatott. Több évtized után a török miniszterelnök volt az első nem afrikai kormányfő, aki ellátogatott Szomáliába. A látogatás nem volt kockázatmentes, az al-Shabaab terrorszervezet által végrehajtott terrorcselekmények ebben az időben rendszeresek voltak a fővárosban. Az éhínség ideje alatt az ENSZ szakosított szervei, illetve más segélyszervezetek is Kenya fővárosából, Nairobiból látták el feladataikat. Erdoğan a látogatás alatt felelevenítette a közös történelmi tapasztalatokat és a közös kulturális gyökereket, ígéretet tett, hogy a nemzetközi szinten is képviselni fogja a szomáli nép érdekeit, és előmozdítja a nemzetközi közösség átfogóbb támogatási lehetőségeit az éhínség megszüntetése érdekében. Előbbi kijelentéseket alátámasztandó a török elnök 115 millió dollár törökországi magánadományt, az Iszlám Együttműködés Szervezete pedig további 350 millió dollár segélyt ajánlott fel Szomáliának. A mogadishui látogatást követően

Törökország a szomáliai fővárosban megnyitotta nagykövetségét. 2011 decemberében a Turkish Airlines bejelentette, hogy közvetlen járatot indít Szomáliába, mely 2012 márciusában a gyakorlatban is megvalósult.

A 2010-es években a török segélyszervezetek működési tevékenységei megnövekedtek az afrikai országban. A humanitárius segítség mellett török vállalkozások utakat újítottak fel, kórházat és iskolákat építettek, török ösztöndíjprogramokat indítottak, és számos török szakember érkezett Szomáliába. A kapcsolatok magasabb szintre emelkedését jelentette, hogy a török *soft power* eredményének tekinthetően 2014-ben Ankara megszerezte a mogadishui repülőtér és a fővárosi kikötő üzemeltetésének a jogát. A mogadishui repülőtér a *Favori*, a kikötőt az *Albayrak* török vállalat ellenőrzi. A két létesítmény felügyelete jelentősen növelte Törökország befolyását Mogadishuban, mivel a szomáli kormány bevételeinek 80 százaléka ezen stratégiai csomópontokon keresztül érkezik. [91]

Mogadishuban jelenleg több tucat török NGO-nak van irodája, melyek iskolákat és kórházakat működtetnek, ösztöndíjprogramokat hirdetnek, utakat és épületeket építenek, valamint kulturális eseményeket szerveznek a helyi közösségek számára. A török szervezetek közül kiemelkedik a TIKA, mely jelentős szerepet játszik a humanitárius segítségnyújtásban. Törökország 2020-ig több mint 1 milliárd dollár összeget fordított Szomália humanitárius és fejlesztési projektjeire. Ankara 2015-ben megnyitotta Szomália legnagyobb kórházát, a Recep Tayyip Erdoğan egészségügyi központot, melyet a török Egészségügyi Minisztérium működtet. Török NGO-k is működtetnek kórházakat az országban. A TIKA Szomáliában a legnagyobb kormányzati befektető, mely állami épületeket, utakat, parkokat és csatornákat épített többségében török vállalkozókkal. A Török Oktatási Alapítvány (*Türkiye Maarif Vakfi*), mely egy kormányzati NGO, hét iskolát és három kollégiumot üzemeltet Szomáliában. Az afrikai országban működik a Yunus Emre Intézet is, mely több mint 4.000 szomáli gyereknek szervezte meg a török nyelv oktatását. Az IHH nevéhez is köthető számos intézkedés és beruházás, többek között egy mezőgazdasági iskola üzemeltetése. Mindezek mellett a török állam minden évben több, mint 2.000 diák számára biztosít tanulási lehetőséget török egyetemeken. Egyedülálló módon a török kormányzati szereplők, valamint az NGO-k úgy nyújtanak segítséget, hogy kizárólag saját, vagy szomáli személyzettel végzik el a munkát.

A török kormány számára lényeges szempont a gazdasági érdek maximális érvényesítése Szomáliában, amelyet a török tisztviselők *win-win* helyzetként szoktak

jellemezni. Az első fontos lépés volt török részről, hogy a Turkish Airlines 2012-ben elindította első nemzetközi légitársaságként közvetlen járatát Mogadishuba. A török vállalatok befektetéseinek összértéke jelenleg Szomáliában meghaladja a 100 millió dollárt. A két ország közötti kereskedelem míg 2002-ben 200 ezer dollár volt, addig 2018-ban már meghaladta a 200 millió dollárt. Török szempontból az egyik legnagyobb sikernek értékelhető, hogy 2020 januárjában a szomáli kormány engedélyt adott a török államnak kőolaj és egyéb ásványkincsek utáni kutatásra. Egyes szakértők szerint Szomália partjainál körülbelül 2,7 milliárd hordó kőolajat lehetne optimális esetben kitermelni. A szomáli kormány eddig mintegy 100.000 négyzetkilométer nagyságú potenciális kőolajlelőhelyet bocsátott külföldi befektetők számára. [92]

4.1.3 A török katonai jelenlét Szomáliában

A török-szomáliai katonai kapcsolatok 2010-ig vezethetők vissza, mely évben a felek katonai együttműködési megállapodást írtak alá. A dokumentum két fő célra helyezi a hangsúlyt: egyrészt, hogy szomáli katonák kiképzését segítsék elő Törökországban, másrészt, hogy Ankara katonai bázissal rendelkezessen Szomáliában. Törökország 2012-től lehetővé tette szomáli rendőrök és katonák kiképzését. 2012 és 2017 között a török állam több száz szomáli katonának – akik a haditengerészetnél, a légierőnél, valamint a szárazföldi erőknél teljesítettek szolgálatot – nyújtott kiképzési lehetőséget mintegy 20 millió török líra támogatás keretében. A katonáknak a török haderő ruházatát, felszereléseket és könnyű fegyverzetet biztosított. Törökországban a szomáli katonák és rendvédelmi erők tagjainak a kiképzése jelenleg is zajlik, amely egy fontos együttműködési terület a két ország között. [93]

Ankara a katonai együttműködés terén példa nélküli lépésre szánta el magát, egy mogadishui török katonai bázis létrehozásával, amely geopolitikai jelentősége abban áll, hogy ez az első ilyen létesítmény az afrikai kontinensen. A szomáliai török katonai bázist (*Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı* – TURKSOM) két évig építették, és 2017. szeptember 30-án nyitották meg. A török állam a katonai bázisra összesen mintegy 50 millió dollárt költött, a létesítmény több mint 400 km² területet foglal magába. A katonai létesítménnyel Törökországnak az a célja, hogy a bázison tartózkodó több mint 200 török katonai kiképzővel mintegy 10.500 szomáli katonát képezzenek ki a jövőben. A TURKSOM Törökország legnagyobb külföldi katonai bázisa, ahol 2020 óta több mint 200 szomáli tisztet, illetve altisztet képeztek ki. A katonai bázison a tiszteket négy

szemeszter keretében, a közkatonákat pedig 12 hét alatt készítik fel a modern hadviselésre. A létesítmény lehetőséget biztosít három zászlóaljnyi katona egyidejű kiképzésére. A TURKSOM nemcsak katonai kiképzést, hanem felszerelést és lőfegyvereket is biztosít a somáli katonáknak. A török kormányzat szerint a katonai bázis létrehozásának és működtetésének három célja van. A rövid távú célja a lakosság meggyőzése arról, hogy a török hadsereg Szomália barátja, és segítséget nyújt az ország számára. A középtávú célja, hogy támogassa a somáli hadsereget az ország biztonságának szavatolásában. A hosszú távú célja pedig az, hogy szoros és bizalmon alapuló kapcsolat alakuljon ki a somáli lakossággal, ami kölcsönösen előnyös gazdasági és politikai viszonyrendszert eredményezhet. A külső segítség azért is lényeges, mert jelenleg a somáli hadsereg nem elég erős ahhoz, hogy végleg kiszorítsa és legyőzze az al-Shabaab terrorszervezetet. Az ATMIS misszió kivonásával az al-Shabaab ismételen képes lenne elfoglalni, és az uralma alá vonni a fővárost, Mogadishut. [94]

Az al-Shabaab 2011 óta több esetben támadott meg, az országban tartózkodó török katonákat, civil személyeket és vállalatokat. Az al-Shabaab fő célpontja az AMISOM katonái, az Egyesült Államok helyi egységei, valamint az országban tartózkodó egyéb nemzetközi erők tagjai. Miután nyilvánosságra került, hogy a török hadsereg fegyverrel és felszerelésekkel is támogatja a somáli fegyveres erőket, az al-Shabaab egyre több támadást indított török katonák, segélyszervezetek munkatársai, műszaki munkások és civil személyek ellen. A terrorszervezet egyértelmű érdeke, hogy katonai eszközök és a *know-how*⁹⁹ ne kerüljenek átadásra Szomáliának. Mindez a szándék megjelenik a szervezet propagandájában, illetve a kinyilatkozásaiban. A terrorszervezet kommunikációs célja, hogy gyengítse a török-somáli katonai kapcsolatokat és negatív hatással legyen annak jövőbeli alakulására. [95]

2011. október 4-én török ösztöndíjra váró somáliai diákok ellen követett el az al-Shabaab robbantásos merényletet, mely során 70 személy meghalt. 2012. május 25-én Mogadishuban egy török üzletembert a szállodai szobájában ölték meg. 2013. április 15-én a török Vörös Félhold konvoját támadta meg az al-Shabaab, mely során 16 somáli és négy török munkatárs vesztette életét. 2013. július 13-án a török nagykövetségnek hajtott neki egy robbanóanyaggal teli gépjármű, megölve ezzel két somáli állampolgárt és egy török objektumórt. 2014-ben a Turkish Airlines két biztonsági munkatársa terrortámadás áldozata lett. 2015. január 22-én egy öngyilkos merénylő annak a szállodának a

⁹⁹ Ismeret, gyakorlati tapasztalat.

bejáratánál robbantotta fel magát, ahol eredetileg a török elnök is megszállt volna. A terrortámadás következtében három személy életét veszítette. 2016. január 1-jén két al-Shabaab harcos egy segélyszervezethez köthető török mérnököt ölt meg. 2016 júniusában egy főút mellett elhelyezett robbanószer következtében 15 szomáli személy életét veszítette. 2019-ben szintén az al-Shabaab terrortámadása következtében 85 ember meghalt, köztük két török állampolgár. 2020 januárjában terrortámadást hajtottak végre Szomáliában négy török vállalat ellen, mely során három szomáli katona életét veszítette. Ezekből a terrortámadásokból látható, hogy az al-Shabaab célja a török katonai segítség, illetve a támogatások csökkentése, és ehhez erőszakos eszközöket is hajlandóak alkalmazni. Másfelől az is megfigyelhető az elmúlt két évben, hogy a törökök által nyújtott jobb kiképzésnek köszönhetően a szomáli katonák egyre több terrortámadást tudnak megakadályozni. Az al-Shabaab egyértelmű félelme, hogy a szövetségi kormány és a szomáli hadsereg megerősödésével elveszítheti az országban a befolyását és területileg is visszaszorulhat. [96]

Szomália vizsgálatánál további biztonságpolitikai kihívásként jelentkezik a kalózkodás kérdése. A jelenségről elmondható, hogy nem újkeletű kihívás Afrika szarvánál. A szomáli állam 1991-es összeomlása után a központi hatalom az ország középső és déli részén valójában megszűnt. Az ország partjainál megerősödő kalózkodás egyenes következménye az állam működésképtelenségének, az iszlamisták térnyerésének és a szomáli hadsereg gyengeségének. A szomáli tengerpartok romló biztonsági helyzetére a nemzetközi közösség a 2000-es évek közepén felfigyelt, amikor nemzetközi segélyszállító hajókat ért támadás a parti vizek mentén. Ennek következtében több ország küldött hadihajókat a térségbe a kalózkodás elrettentése, és a szabad kereskedelmi útvonalak biztosítása érdekében. 2009. február 10-én a török parlament elfogadta, hogy az ország is hozzájáruljon a kalózkodás felszámolásához. Törökország jelentős erővel vett részt az amerikai vezetésű, kalózkodás elleni Egyesített 151-es munkacsoport (*Combined Task Force 151 – CTF-151*) és a NATO 2. Állandó Tengerészeti Csoport (*Standing NATO Maritime Group 2 – SNMG-II*) katonai műveletekben a szomáli partok mentén, amelybe Ankara rendszeresen küldött fregattokat. Ezekben a műveletekben több kalózhajót sikerült a török haditengerészetnek semlegesíteni, ugyanakkor az is tény, hogy teljes mértékben a kihívást a nemzetközi közösség nem tudta felszámolni, és a mai napig jellemzőek a kalózkodás tevékenységei a térségben. [97]

4.1.4 Összegzés

A fejezetben kiemelésre került, hogy Törökország Szomáliában katonai bázissal rendelkezik, amely a gazdasági kapcsolatok építésénél, és az új export piacok keresésénél is komoly előnyt jelenthet a versenytársakkal szemben. A humanitárius segítségnyújtásban való részvétel, mint *soft power* eszköz a nemzetközi szinten nagy jelentőséggel bír, és pozitív imázst biztosít Ankara számára, amely növeli az ország nemzetközi presztízsét. A fejezetben bemutattam, hogy a török külpolitika Szomália esetében mind a *soft power*, mind pedig a *hard power* eszközeit használja, egyfajta kombinációja a két felfogásnak az, ami az afrikai országban török részről megjelenik. A fejezetben bemutatásra került az is, hogy Törökország a katonai beavatkozás *indirekt*¹⁰⁰ módját alkalmazza Szomália esetében, az államépítést ugyanis katonai kiképzőkkel és felszerelések átadásával támogatja. A török katonai segítségnyújtás elsősorban a kiképzésre, a katonai *know-how* és fegyverek átadására vonatkozik, ezért sem folytat a török hadsereg *direkt*¹⁰¹ fegyveres összeütközést az országban jelen levő terrorszervezetekkel.

A szomáliai török segítségnyújtás sokkal inkább humanitárius, vallási és történelmi célú, mintsem, hogy a gazdasági érdekek határoznák meg. A *soft power* eszközöknek azonban megvannak a korlátai, amely azt eredményezheti, hogy a célok elérése érdekében szükségessé válhat bizonyos esetekben a *hard power* alkalmazása is. A *hard power* lehetséges alkalmazását mutatja Szomália esetében a török hadsereg bevonása az államépítésbe, és a török haditengerészet kiemelt szerepe a kalózkodás elleni küzdelemben. A fejezetben – a fentiek alapján – igazoltam, hogy Törökország a realista, konstruktivista és a liberális geopolitikai gondolkodás eszközeit egyaránt alkalmazza Szomáliában, melyek egymás kiegészítéseként hatékonyan működnek a török Afrika-politikában. A fejezetben bizonyítottam, hogy Ankara visszatért a *neoszmanizmus* külpolitikai gondolkodáshoz, azaz Szomáliát, és tágabb értelemben Afrikát befolyási övezetének tekinti.

¹⁰⁰ Közvetett.

¹⁰¹ Közvetlen.

4.2 Líbia

A 2011 elején kirobbant kormányellenes tüntetéssorozatok fontos változást hoztak a Közel-Kelet és Észak-Afrika országai számára. Az arab tavasz alapjaiban változtatta meg a térség politikai térképét, megbomlott az addigi *status quo*¹⁰² és instabil belpolitikai helyzet alakult ki számos országban. A megváltozott körülmények a regionális hatalmi törekvésekkel rendelkező Törökország és a török külpolitika számára is kihívást jelentettek. A felgyorsult folyamatok kikényszerítették a külpolitikai elgondolás újraértékelését, mely során a kis-ázsiai ország az Ahmet Davutoğlu külügyminiszter nevéhez köthető „zéró probléma a szomszédokkal” politikájának a feladására kényszerült. A líbiai polgárháború volt azon kihívások egyike, mellyel a „zéró probléma” politikának komolyan szembe kellett néznie. Az események rávilágítottak ennek az elgondolásnak a sérülékenységre, és megmutatta a török vezetés számára, hogy egy aktívabb és cselekvő külpolitikára van szükség az ország központi hatalmi szerepének fenntartása érdekében. A „zéró probléma” török külpolitikai *paradigma*¹⁰³ az arab tavasz során megváltozott és átalakult egy *expanzívabb*,¹⁰⁴ a belpolitikai folyamatokba kemény eszközökkel (*hard power*) is beavatkozni hajlandó *pragmatikus*¹⁰⁵ politikává.

4.2.1 Növekvő török jelenlét Líbiában a polgárháború előrehaladásának tükrében

Törökországot csakúgy, mint a többi meghatározó hatalmat a Közel-Keleten és Észak-Afrikában az arab tavasz történései és következményei felkészületlenül érték. Túljutva azonban a kezdeti „sokkon”, Ankara prioritásait gyorsan az új körülményekhez igazította, és aktív külpolitikát kezdett el folytatni az átalakulásban való vezető szerep eléréseért. [98] A kis-ázsiai országot kulcsszereplővé tette geopolitikai elhelyezkedése és földrajzi közelsége az arab tavasz országaihoz, szinte nélkülözhetetlenné vált a kihívások kezelésében.

A 2011 februári líbiai polgárháború kirobbanását követően Törökország Líbia-politikáját több szakaszra lehet bontani, melyek leképezik az események előrehaladásának dinamikáját. Az első szakasznak a 2011-2014 közötti időszak

¹⁰² A status quo a fennálló állapotot jelenti.

¹⁰³ Minta, elképzelés.

¹⁰⁴ Terjeszkedő.

¹⁰⁵ Gyakorlatias.

tekinthető, mely két részre tagolható: az első líbiai polgárháborúra (2011-2012), valamint az ezt követő átmeneti időszakra. Előbbiben a legfontosabb törésvonalnak a Kaddáfi-rendszerhez való viszonyulás bizonyult, mely a szemben álló felek döntéseit és reakcióját határozta meg. Miközben a nyugati országok gyorsan szakítottak Muammar Kaddáfi¹⁰⁶ támogatásával, és a felkelők oldalára álltak, az Ahmet Davutoğlu török külügyminiszter nevével fémjelzett „zéró probléma” politikája azt diktálta Ankara számára, hogy a líbiai rezsimmel tartson fenn jó kapcsolatot. A török kormány eleinte semleges álláspontot képviselt, mikor azonban már a kis-ázsiai országról kialakult nemzetközi képet és imázsát érintette a diktátor támogatása, a török külpolitikai vezetés feladta addigi politikáját és a felkelőket kezdte támogatni. [99] A *status quo*, bármennyire is kedvező volt Törökország számára Líbia esetében, nem volt tovább fenntartható. A folyamatok előrehaladásával párhuzamosan Recep Tayyip Erdoğan külpolitikájának egyik központi elemévé vált a líbiai konfliktusban való szerepvállalás, mely során az ankarai kormány megpróbálta helyreállítani megtépzott gazdasági kapcsolatait egy stabil központi kormányzat felállításának támogatásával. Az országban kialakult zűrzavaros helyzet és az erőszak terjedő jelenléte már ebben a szakaszban is egyre jelentősebb károkat okozott a török gazdasági érdekeknek.

A következő szakasz (2014-2019) a második líbiai polgárháborúval kezdődött, és megfigyelhető a török külpolitikai cselekvőképesség felgyorsulása, valamint annak fokozatos eltolódása a katonai beavatkozás irányába. A Muszlim Testvériséggel¹⁰⁷ szimpatizáló iszlamista pártok 2014 első felében átvették a hatalmat Tripoli felett, az „elkergetett” iszlamista-ellenes, szekulárisabb¹⁰⁸ erők pedig Tobrukba menekültek. Ezzel két törvényhozó testület, a Tripoliban üléselő Általános Nemzeti Kongresszus (*General National Congress* – GNC), valamint a tobruki Képviselők Háza (*House of Representatives* – HoR) jött létre, mely során két laza hatalmi szerveződés alakult ki az országban. Az iszlamizmus ellen foglalt állást Khalífa Haftár tábornok,¹⁰⁹ aki hivatalosan szövetséget kötött a tobruki hatalmi központtal, és az iszlamisták elleni harc vezetőjévé vált. A Muszlim Testvériség megerősödését az országban komoly fenyegetésként értékelte a szomszédos Egyiptom is, amely a 2013 nyarán végrehajtott katonai puccsot

¹⁰⁶ Líbiai katonatiszt, forradalmár, diktátor, aki 1969. szeptember 1-jétől 2011. augusztus 20-áig Líbia vezetője.

¹⁰⁷ A Muszlim Testvériség több közel-keleti iszlamista szervezet neve. Az első szervezetet Egyiptomban alapították 1928-ban, de azóta több országban is megjelent. A Muszlim Testvériség tevékenységét elsősorban az iszlám politikai szerepére összpontosította.

¹⁰⁸ Világi.

¹⁰⁹ Katona tábornagy, a Líbiai Nemzeti Hadsereg vezetője.

követően megtorló jelleggel lépett fel a szervezet tagjaival szemben. A Muszlim Testvériség megítélése meghatározta és jelenleg is meghatározza a líbiai polgárháborúban megjelenő nemzetközi szereplők közötti törésvonalat, amely a szemben álló felek ideológiai szerveződéseként is értelmezhető. Hasonló álláspontot képvisel, és ebből adódóan Haftár tábornok erőit fegyverekkel és katonai eszközökkel támogatja Egyiptom mellett Szaúd-Arábia, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek, illetve kisebb részben Franciaország és Oroszország. Mindeközben a Muszlim Testvériséget támogató iszlamista blokkba Törökország, Katar és Szudán tartozik, valamint ezt a csoportot segíti még Olaszország is. [100]

2015 első felében az Iszlám Állam elfoglalta Szirtet és Líbia északkeleti partvidékének egy részét, létrehozva ezzel egy harmadik hatalmi centrumot az országban. A líbiai konfliktusban ideiglenes megoldásnak bizonyult a 2015. december 17-én, a marokkói Szkhíratban, az ENSZ égisze alatt aláírt Líbiai Politikai Megállapodás (*Libyan Political Agreement*), amely – erős külső nyomás hatására – létrehozta a Líbiai Nemzeti Egységkormányt (*Government of National Accord – GNA*), melynek miniszterelnöke Fájez el-Szarrádzs lett. A megállapodás egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a líbiai válságot nem lehet katonai úton megoldani, ezért a feleknek törekedni kell az erőszak alkalmazásáról való lemondásra. Az egyezmény szerint a GNA feladata a fegyverek begyűjtése, a különböző milíciák felosztatása és egy közös líbiai hadseregbe való integrálása lett volna. A megállapodás értelmében 2016 januárjában megalakult az átmeneti kormány, azonban a tobruki Képviselőház nem szavazott bizalmat neki [101]. Növelte a belső feszültséget az is, hogy az egységkormány nem tudott hatékonyan szembeszállni az egyre növekvő befolyással rendelkező milíciákkal és radikális szervezetekkel, aminek ürügyén a Haftár vezette Líbiai Nemzeti Hadsereg (*Libyan National Army – LNA*) növelte a nyomást a kormánnyal szemben. A tábornok iszlamista-ellenes narratívájával azt a benyomást keltette, mintha egyedül ő küzdene az országban a radikális csoportok előretörése ellen, amelyek a GNA-vel szövetséges erők soraiba is beférköztek. A korábbi HoR–GNC-szembenállás ebben a szakaszban átalakult a GNA-t támogató és az azt elutasító csoportok vetélkedésévé, a kezdeti eredmények ellenére pedig 2016 nyarára egyértelműen körvonalazódott a líbiai belpolitika újabb válsága. A következő két évben még fokozott kísérlet történt arra, hogy a feleket kibékítsék, az LNA-t és a GNA-t egyezsége bírják, azonban ezek kevés sikerrel jártak. [102]

Haftár 2019. április elején úgy döntött, hogy felrúgva az addigi, zömében tárgyalásos megoldást, katonai támadást indít Tripoli ellen. A gyors katonai győzelem

stratégiája azonban kudarcot vallott és a harmadik líbiai polgárháború egy elhúzódó fegyveres konfliktussá alakult át. Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy a kezdeti kisebb összecsapások után a harcok egyre brutálisabbá váltak. A támadások pedig gyakrabban érintették a lakóövezeteket és a civil lakosságot. [103] Recep Tayyip Erdoğan török elnök a folyamatokra válaszul bejelentette, hogy Törökország kész minden segítséget megadni az egységkormánynak Haftár támadásainak megfékezésére. [104] A támogatás katonai segítségnyújtásban is megnyilvánult, és Törökország haditechnikai eszközöket küldött a GNA részére. [105] Haftár tábornok ezt a lépést nyílt fenyegetésnek értékelte, az LNA főparancsnokságának szóvivője egyenesen „török invázióról beszélt”, ami magával vonhatja a katonai konfrontációt is. A szóvivő hozzátette, hogy az LNA ezek után célpontnak tekinti a Líbia partjainál állomásozó török hajókat, az országban tartózkodó katonákat és gazdasági érdekeltségeket is. [106] Az LNA bejelentése nyílt katonai összeütközéssel fenyegette Törökországot, amely odáig fajult, hogy az összecsapások során török állampolgárok veszítették életüket. [107]

Ankara Líbia-politikájában egy új szakasz kezdetének tekinthető a 2019. november 27-én a GNA-val, a Földközi-tenger területeinek szuverenitásáról, valamint a katonai együttműködésről szóló egyetértési megállapodások (*Memorandum of Understanding – MoU*) aláírása. Mindkét megállapodás politikai jelentősége túlmutat a polgárháború sújtotta ország határainál és megágyazott Törökország tényleges katonai beavatkozásának. A tengeri megállapodás hangsúlyozza, hogy a kelet-mediterráneumi régió tengeri határai vita tárgyát képezhetik, mivel a térségben az elmúlt években feltárt kőolaj- és földgázlelőhelyek miatt új helyzet alakult ki. [108] A megállapodás rámutat, hogy Törökország politikai és gazdasági céljai nem állnak meg Líbia partjainál, az Erdoğan-i törekvések sokkal inkább egy expanzív regionális politika, a *neoszmanista* külpolitika részének tekinthető, mely a Földközi-tenger térségében található nyersanyagok kiaknázására irányul, amiben Líbia fontos szövetségese és partnere Törökországnak. A katonai együttműködésről szóló egyezményt kiterjesztették a tényleges katonai segítségnyújtásra, a terrorelhárítási képzésekre, a migráció kezelésében nyújtandó segítségre, katonai eszközök szállítására és szakértők cseréjére is. A megállapodásban megfogalmazott katonai segítséget Líbia egy hivatalosan a török kormánynak benyújtott kéressel tudja „aktiválni”, amely a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyását követően katonai egységeket küldhet Líbia megsegítésére. A megállapodást 2019 decemberében a líbiai egységkormány és a török parlament is ratifikálta. [109]

4.2.2 Ankara stratégiai és geopolitikai céljai Líbiában

Az elmúlt években az Oszmán Birodalom felbomlása óta nem tapasztalt török külpolitikai aktivitás figyelhető meg a Közel-Kelet és Észak-Afrika térségei irányába, amely visszavezethető a török kormányzat *neoszmanista* geopolitikai gondolkodására. Erdoğan török miniszterelnök 2011 szeptemberében történelmi jelentőségű körutat tett az arab tavasz három helyszínére, Egyiptomra, Líbiába és Tunéziába, ami utat nyitott a török külpolitikai aktivizmus növekedésének a régióban. Az AKP 2002-es hatalomra kerülése óta a török vezetés célja, hogy a Közel-Keleten és Észak-Afrikában a stabilitás, a prosperitás és a gazdasági együttműködés térsége alakuljon ki. Egy ilyen környezet megfelelő lenne ahhoz, hogy a török érdekek érvényesíthetők legyenek. [110]

Az arab tavasz eseményeinek következményei során a török döntéshozók felismerték, hogy a „zéró probléma” külpolitika újraértékelésre szorul, és a regionális politikai szereplők megváltozása új kihívásokat jelent Ankara számára. Törökország hatalmi pozíciójának megőrzése érdekében a török külpolitikának a korábbi óvatos, kivárázó magatartása helyett aktívnak és kezdeményezőnek kell lenni. Ennek az aktív külpolitikának a célja Líbiában a Muszlim Testvériség támogatása, adott esetben a „török modell” exportálása, valamint a regionális ellenfelek gyengítése, azaz Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és Szaúd-Arábia, mint stratégiai riválisok elleni pozíciószerezés növelése. Előbbi országok támadták mindazon, a Muszlim Testvériséghez valamilyen formában kapcsolódó politikai csoportosulásokat, amelyek a török kormányzat támogatását élvezték és az arab tavasz során megerősödtek. [111]

Ahogy korábban is volt rá utalás, az arab tavasz eseményeinek előrehaladtával megfigyelhető a török geopolitikai törekvés növekedése, valamint az is, hogy sok esetben Ankara külpolitikai céljainak katonai erővel és eszközökkel szerez érvényt. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján ez a törekvés már nemcsak a szárazföldön jelenik meg (Szíria, Líbia), hanem a tengeren is (Földközi-tenger). Az érdekérvényesítés stratégiáját szolgálja, hogy Törökország az utóbbi években hatalmas pénzügyi forrásokat fordított egy ütőképes hadiflotta kiépítésére. [112] A terjeszkedő irány a török külpolitika koncepcióiban megjelenik, mely szerint a török Haza (*vatan*) nem kizárólagosan a szárazföldre (*Anatólia*) értendő, hanem a Kék Hazára, azaz a tengerekre (*mavi vatan*) egyaránt. A kifejezést Ramazan Cem Gürdeniz admirális alkalmazta először 2006-ban, míg a geopolitikában a kifejezést 2019 márciusától kezdték használni egy tengerészeti hadgyakorlat után. [113] 2019. február 27-e és március 8-a között „Mavi Vatan” néven

rendezték meg Törökország modern kori történelmének legnagyobb haditengerészeti gyakorlatát. A Fekete-tengeren, az Égei-tengeren és a Földközi-tengeren zajló műveletben 103 hadihajó, tengeralattjárók és egyéb hajók, valamint drónok vettek részt. [114] Mindez jelképesen is kijelölte a török külpolitikának a „kék hazára”, vagyis a tengerekre vonatkozó terjeszkedő stratégiáját.

Líbiában Ankara egyértelmű stratégiai célja a katonai beavatkozással a szövetséges tripoli kormány túlélésének biztosítása és támogatása, valamint gazdasági érdekeinek védelme volt. A török kormányzat 2019 áprilisa óta haditechnikai eszközökkel nyújtott segítségéről gyorsan kiderült, hogy nem elégséges e célok biztosítására és elkerülhetetlenné vált a katonai beavatkozás (*intervenció*). Erre nem kellett sokat várni, 2019 novemberében a Haftár vezette egységek előretöréseket értek el, Erdoğan pedig a tényleges katonai beavatkozás mellett döntött. A török elnök e lépés igazolására két, egymást kiegészítő *narratívát*¹¹⁰ használt. Az egyik alátámasztása az Oszmán Birodalom idejére vezethető vissza, miszerint az akkori török fennhatóság „folyományaként” több mint egy millió ún. Köroğlu török él jelenleg is Líbiában, akiket meg kell védeni Haftár etnikai támadásaitól. A másik érv a török katonai intervenció legitimálására pedig az volt, hogy – Erdoğan szerint – Haftárt egy legitim, az ENSZ által elismert líbiai kormány megdöntéséért harcoló „puccsistának”, a Tripoli elleni támadást pedig egy „puccskísérletnek” kell tekinteni, amelyet olyan „antidemokratikus” országok támogatnak, mint Egyiptom, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek. [115] Ankara a katonai beavatkozással azt akarta elérni, hogy Haftár ne tudjon katonai győzelmet aratni a GNA felett, és ismételten a tárgyalás felé mozdítsa el a feleket. [116]

4.2.3 A tágabb stratégiai környezet – a Földközi-tenger keleti medencéje, mint a török érdekérvényesítés színtere és a líbiai beavatkozás „haszna”

A líbiai konfliktus fontos „mellékhadiszíntere” török szempontból a Földközi-tenger keleti medencéje, és az ott található stratégiai jelentőségű földgázlelőhelyek, melyek a tágabban vett török geopolitikai célok „metszéspontjában” helyezkednek el. Az elmúlt években felértékelődött a kelet-mediterráneumi térség geostratégiai jelentősége és felgyorsult a külpolitikai aktivitás is a térségben. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy 2009 óta több jelentős gázmezőt tártak fel az Egyiptom, Izrael és Ciprus által határolt

¹¹⁰ Értelmezés.

tengerrészekén. Egyes kutatások szerint további jelentős szénhidrogénkészlet található a régióban, ami felkeltette a környező országok kormányainak figyelmét. [117] A lehetőségek kihasználásával az eddig behozatalra szoruló országok gázexportőrökké, energetikai központokká válhatnak, és hatalmas bevételekre tehetnek szert. A kelet-mediterráneumi térségben található jelentős gázvagyron miatt Törökország a tengeri határok „újrarajzolását” szándékozik elérni, és jelentős területeket követel magának. E törekvésében szövetségesként tekint Líbiára, mint a Földközi-tenger térségének meghatározó államára.

A török külpolitika ellenséges lépésnek értelmezte, hogy Törökország kihagyásával a földgázmezők feltárására a már sikeres fúrásokkal rendelkező Izrael, Egyiptom, és a Ciprusi Köztársaság, valamint a szállítás szempontjából fontos Görögország részvételével létrejött egy szoros együttműködés. Ez odáig jutott, hogy 2019 januárjában a Ciprusi Köztársaság, Egyiptom, Görögország, Izrael, Jordánia, Olaszország és a Palesztin Hatóság részvételével találkozót tartottak Kairóban, melynek keretében megegyeztek, hogy egy regionális intézményt (*Eastern Mediterranean Gas Forum*) hoznak létre az energetikai együttműködés koordinálására. [118] A törökök Líbiához való közeledését bizonyos értelemben ennek a szövetségnek az ellensúlyozására tett lépésnek is tekinthetjük. Válaszul pedig 2019. november 27-én a líbiai egységkormányval Ankara megállapodott (*Török-Líbiai Tengeri Megállapodás*) egy mintegy 18,6 tengeri mérföldes (35 km) közös tengeri határról. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az eddig Görögországhoz és a ciprióta görögökhöz tartozó földközi-tengeri térség területének egy jelentős részét Törökország magáénak nyilvánította. [119]

A térséget érintő események Ankara szempontjából kedvezőtlen irányba mozdultak el azzal, hogy Izrael, Görögország és a Ciprusi Köztársaság energiaügyi miniszterei 2020 januárjában aláírták az izraeli–ciprusi felségvizekről Görögország érintésével építendő 1.900 km hosszú EastMed Gázvezeték Projekt (*Eastern Mediterranean Pipeline Project*) tervének végső dokumentumait, amely ha megvalósul, akkor Törökország kikerülésével szállítana földgázt Európába. [120] A projekt súlyosan veszélyezteteti Ankara érdekeit, és konfliktust eredményezhet az is, hogy a tervezett gázvezeték a líbiai-török tengeri megállapodás által kijelölt kizárólagos gazdasági övezet (*Exclusive Economic Zone – EEZ*)¹¹¹ területén haladna keresztül.

¹¹¹ A kizárólagos gazdasági övezet maximum 200 tengeri mérföldre benyúló tengeri terület lehet, amelyben az adott állam kizárólagosan rendelkezik az ott található erőforrások, nyersanyagok fölött.

A kelet-mediterráneumi térségben kialakult konfliktusok rendezésében a fő problémát egyfelől a ciprusi vita jelenti, mely lehetővé teszi, hogy Ankara a tengeri határokat saját, jól felfogott érdeke szemszögéből tekintse (nem ismerve el a Ciprusi Köztársaság tengeri határait). Másfelől feszültségek forrása az is, hogy mivel Törökország nem ratifikálta az ENSZ 1982-es Tengerjogi Egyezményét (*United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS*), ezért a kizárólagos gazdasági övezet kialakítását nem az egyezmény szerint értelmezi. Míg Görögország például az EEZ határát a hozzá tartozó szigetektől, addig Ankara a szárazföldről számítaná, jelentősen csökkentve ezzel az Athénhoz tartozó gazdasági övezet területi kiterjedését.

Törökország céljai a kelet-mediterráneumi térségben egyértelműek. A török kormány biztosítani akarja magának a saját kontinentális talapzatához, illetve ezzel együtt az Észak-ciprusi Török Köztársasághoz tartozó területek alatt fellelhető természeti kincsek kitermelésének jogát. Ennek érdekében a kis-ázsiai ország szövetségest keresett a régióban (Líbia), valamint erődemonstrációként kutatóhajókat és hadihajókat küldött a fennhatósága alatti vizekre. Ezzel a lépéssel Ankara nyomást gyakorolhat a számára kedvezőtlen, az elmúlt években felgyorsuló kelet-mediterráneumi együttműködésre és kiváltképpen a ciprusi kutatásokra. [121]

4.2.4 Török gazdasági érdekek Líbiában

Törökország már a hetvenes években szoros kapcsolatot alakított ki Kaddáfi Líbiájával. A két ország gazdasági kapcsolatának nagy lendületet adott az 1974-es ciprusi válságban elfoglalt hasonló politikai álláspontja. Líbia ugyanis támogatta a törökök által indított Ciprusi Békehadműveletet, és fedett művelet keretében katonai eszközöket szállított Ankara számára. 1975 januárjában a két ország magas szintű tanácskozást tartott, mely során aláírták a Gazdasági Partnerségi és Kereskedelmi Megállapodást (*Agreement on Economic Partnership and Trade*), illetve számos egyéb gazdasági egyezményt, melyek a következő évek beruházásait ösztönözték. A kapcsolatok erősödésének folyományaként a kereskedelem volumene a két ország között jelentősen növekedett, köszönhetően a megnövekedett közös projektek és vállalatok számának. 1977-ben megalapították a Török-Arab Bankot (*A&T Bank*) Isztambulban, melynek meghatározott célja volt, hogy elősegítse a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat Törökország, valamint a közel-keleti és észak-afrikai országok (*MENA*) között. Már a hetvenes évek végén prioritásként

határozták meg a felek, hogy jelentősen növelni szükséges a török vendégmunkások számát Líbiában. [122]

A líbiai polgárháború kirobbanását követően Törökország saját gazdasági érdekeinek megvédésében és megőrzésében volt érdekelt az észak-afrikai országban. A kereskedelem volumene a két ország között az 1980-as 7 milliárd dollárról négy évtizedes csúcsra emelkedett a Kaddáfi bukását megelőző évben, 2010-ben, és majdnem elérte a 17 milliárd dollárt. Törökország leginkább ékszereket, textilt, bútorokat, gyógyszereket, szőnyeget, cementet, és egyéb építkezési alapanyagot exportált Líbiába, míg Tripoli főleg nyersanyagokat (nyersolaj, petróleum, arany, különböző nemesfémek, alumínium, ásványi olaj és metil alkohol) vitt ki a kis-ázsiai országba. Mivel a polgárháború kirobbanásakor Líbiában 15 milliárd dollár értékű török befektetés volt, és több mint 25 ezer török vendégmunkást kellett hazaszállítani az országból, ezért az Erdoğan-kormány nagy óvatossággal kezelte a líbiai kérdést. [123]

Az építőipari szektor mindig is kitüntetett helyet foglalt el a török-líbiai gazdasági kapcsolatok alakulásában. A török építőipari vállalatok az észak-afrikai országot régóta egy bővülő piacnak tekintették, ahol növekvő bevételt, és további befektetéseket lehet megvalósítani. A hetvenes években több száz török vállalat nyert el infrastrukturális és építőipari projekteket Líbiában. Míg a kilencvenes években Oroszország (35%) volt a fő működési területe a török építőipari cégeknek, Líbia (14%) előtt, a kétezres évek első évtizedében Oroszország (15%) csökkenő részesedése mellett az észak-afrikai ország (12%) vált meghatározó partnerré. 2011-ben a török építőipari vállalatok külföldi szerződéseinek 12%-a kapcsolódott Líbiához, melyek összértéke meghaladta a 2,4 milliárd dollárt. Ebben az időszakban több mint 200 török vállalat, 214 projekt keretében folytatott építkezéseket. Folyamatban lévő építkezések voltak számos líbiai nagyvárosban, Tripoliban, Tobrukban, Bengáziban és Dernában. Az 1972 és 2010 közötti teljes időszakot tekintve Líbia volt a második legjelentősebb partner, a török vállalatok több mint 26 milliárd dollár értékben valósítottak meg építőipari projekteket. [124] A gazdasági kapcsolatok minőségét mutatta meg, hogy 2011-ben Törökország jelentős pénzügyi támogatást és hiteleket nyújtott a Török-Arab Bankon, valamint a Török Takarékbetét Biztosítási Alapon (*Turkey's Savings and Insurance Fund – TMSF*) keresztül Tripolinak. Egy másik fontos terület Ankara számára a líbiai olajipar volt. A Törökországi Olajvállalat (*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı – TPAO*) a polgárháborút megelőzően több mint 180 millió dollárt fektetett be a líbiai olajkitermelésbe, mely tevékenységük későbbi feladására kényszerült. [125]

A török kormányzat folyamatosan törekedett arra, hogy a 2011 óta jelentős veszteségeket elszenvedő török építőipar „újjáéledjen” Líbiában. A veszteségek, illetve az elmaradt bevételek miatt 2019. január 31-én Isztambulban ülésezett a Török-Líbiai Közös Építésügyi Munkacsoport, mely során a GNA célként határozta meg a folyamatban levő projektek folytatásának biztosítását. Az esemény zárásaként a felek aláírtak egy szándéknyilatkozatot, amely megteremtette az alapját a török építőipari beruházások folytatásának. 2019 novemberében Törökország mind a katonai, mind pedig a tengeri megállapodás megkötésétől a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődését remélte, egy másik olvasatban viszont ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a gazdasági pozíciók megőrzésének feltétele volt a Tripolinak nyújtott katonai segítségnyújtás. A török külpolitikát is befolyásoló érdekvédelmi szervezet, a Független Iparosok és Üzletemberek Egyesülete (*Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği* – MÜSIAD) azt jelezte előre, hogy a szorosabb kapcsolatok következtében az export éves növekedése a 2018-as 1,49 milliárd dollárról a következő években 10 milliárd dollárra is emelkedhet. A remélt exporttöbbletnek pedig a török védelmi szektor egy jelentős részét képezhetné. [126]

A folyamatokból látható, hogy a korábbi fejlődő török-líbiai gazdasági kapcsolatok alapján Törökország a jövőben is vezető szerepet vállalna az ország gazdasági életében, annak fellendítésében és az újjáépítésben. Ezt támasztja alá az is, hogy 2019 februárjában Török-Líbiai Közös Üzleti Tanácskozást tartottak Isztambulban, mely esemény keretében a felek meghatározták azokat a területeket, amelyekben együttműködést szándékoznak elérni a közeljövőben. A megállapodás szerint közös befektetéseket szándékoznak létrehozni az energia, a kis- és középvállalkozói, a banki, a közlekedési, a technológiai és a mezőgazdasági szektorokban. Az észak-afrikai ország helyzetét felértékeli Törökország számára az a tény is, hogy Líbia a kontinensen való gazdasági befolyásszerzés „kapujának” tekinthető, és egy stabil, állandó jelenlét megkönnyítheti a potenciális gazdasági befektetések elérését más afrikai országban. [127]

4.2.5 Törökország a líbiai katonai beavatkozás szakaszában – a gazdasági és a geopolitikai érdekek megvédésének az ára?

A következőkben Törökország líbiai katonai beavatkozása kerül bemutatásra, amely egy erőteljes kül- és geopolitikai lépésnek tekinthető. A líbiai belpolitikai események az elmúlt évben úgy alakultak, hogy Ankara szemszögéből elkerülhetlenné vált a stratégiai céljainak elérésében a *hard power*, azaz a katonai erő alkalmazása. A Haftár tábornok

által 2019 áprilisában indított Tripoli elfoglalását célzó támadás 2019 decemberében egyre komolyabb fenyegetést jelentett a líbiai egységkormány számára. Ennek következtében 2019. december 20-án a GNA hivatalosan légi, szárazföldi és tengeri katonai segítséget kért Törökországtól. [128] Erdoğan 2019. december 30-án előterjesztést nyújtott be a Nagy Nemzetgyűlésnek, majd a török parlament 2020. január 2-án elfogadta azt a törvényjavaslatot, amely felhatalmazta a kormányt arra, hogy katonákat küldjön Líbiába, a GNA támogatására. [129]

A katonai segítségnyújtásnak – ahogy korábban utaltam rá – voltak már előzményei. Haftár Tripoli ellen irányuló hadműveletének a megkezdése óta Törökország nem hivatalosan különböző katonai eszközökkel támogatta el-Szarrádzs kormányát. A katonai megállapodás aláírásával Törökország a nyílt katonai támogatás fázisába lépett, mely során jelentősen növelte és elmélyítette az ország részvételét a líbiai konfliktusban, segítve ezzel az egységkormányt Haftár koalíciós erőinek előrenyomulásának lassításában. A katonai segítség keretében 2020. január óta Ankara több mint 100 török katonatisztet küldött Líbiába, akik feladata elsősorban a kormányzati erők műveleteinek segítése, koordinálása, valamint a helyi szövetséges erők kiképzése. Törökország növelte a katonai felszerelések és fegyverek szállítását is a kormányerőknek és szövetségeseinek. 2020. januárig Ankara katonai drónokat (Bayraktar TB2), rakétákat, páncélozott szállító harcjárműveket (BMC Kirpi), török kezelőszemélyzetet és szakértőket bocsátott a GNA rendelkezésére. 2020. január és március között legalább négy teherhajó érkezett Törökországból, melyek katonai felszereléseket szállítottak Líbiának. 2020 februárjában közép-hatótávolságú légvédelmi rakétákat szállítottak le, melyeket a török hadsereg telepített Tripoli és Miszráta repülőterén, növelve a stratégiai csomópontok biztonságát és védelmét. 2020 áprilisában Ankara tovább fokozta a beavatkozást, és a nyugat-líbiai partokhoz két hadihajót vezényelt. A török légierőt többször bevetették, melyet elsősorban felderítésre és elrettentés céljából használtak. [130]

Mindezek mellett a Haftárt támogató erők is növelték a fegyverszállításokat az országba. 2020 januárjában az LNA erői visszafoglalták Szirt városát, mely 2019 áprilisa óta a legnagyobb katonai siker volt számukra. 2020 februárjában Haftár csapatai rakétákkal támadták Tripolit, a védekezés során bevetették a török légvédelmi rakétákat is. 2020. február 18-án egy, az LNA-hoz köthető egység rakétát lőtt ki egy Tripoliban állomásozó török hajóra, mely során két török katona életét vesztette. 2020. február 28-án több mint száz rakétát lőttek ki Tripoli egyetlen működő légikikötőjére, a Mitiga repülőtérré, ahol a török hadsereg egy műveleti központot hozott létre. [131]

A törökök által támogatott líbiai egységkormány 2020. március 26-án ellenoffenzívát (*Békevihar művelet*) indított a főváros megsegítésére. Míg folytak a harcok a fővárosban és környékén, addig 2020 áprilisában a GNA egységei katonai sikereket értek el Líbia nyugati részében. A kormányerők sikeresen elválták Haftár utánpótlási útvonalát, melyen keresztül üzemanyagot, élelmiszert és fegyvereket szállítottak szövetségeseiknek. Ennek eredményeként 2020. április 14-én a GNA egységei elfoglalták Sabratah és Surman településeket, melyek közel egy éven keresztül a Haftárhoz hű biztonsági erők ellenőrzése alatt voltak. 2020. április 18-án a kormánycsapatok előrenyomultak Tarhúna városa irányába, amely Haftár kiemelt fontosságú hadászati bázisa volt és ahonnan a Tripoli elleni műveletet irányították. A GNA erői elkezdtek bombázni és körbefogni a várost. [132]

Ankara a líbiai kormánynak nyújtott katonai segítség részeként fegyvereseket toborzott Észak-Szíriában a törökök oldalán harcoló csoportokból. A többségében a Muszlim Testvériséghez köthető Fajlaq al-Sham csoportból, valamint a türkmén ellenálló egységből, a Murad Szultán Osztagból verbuvált harcosok feladata az volt, hogy segítsék az el-Szarrádzs kormány katonai céljait. [133] A kis-ázsiai ország már 2019 decemberében, tehát még a török parlament líbiai beavatkozásáról szóló felhatalmazását megelőzően a Törökországgal szövetséges Szíriai Nemzeti Hadsereg (*Syrian National Army – SNA*) ellenzéki fegyveres csoport 650 tagját szállította Tripoliba, hogy az egységkormányt erősítsék. [134] 2020. januárban további 1.350 szíriai harcos érkezett az országba, akikkel fél évre szóló, havi 2.000 dolláros szerződést írt alá a GNA. A Líbiában jelen levő szíriai katonák számáról eltérő adatok állnak rendelkezésre. 2020. januárban mintegy 2.000, majd márciusban további 2.500 harcos érkezett Tripoliba, az LNA szerint azonban számuk meghaladhatja a 6.000 főt is. [135]

A szíriai harcosok líbiai fogadtatása meglehetősen megosztó volt. Haftár és az LNA-t támogató Egyesült Arab Emírségek élesen bírálták Törökországot, és a Szíriából érkezőket egyenesen külföldi terrorista harcosoknak (*foreign terrorist fighters*) nevezték, illetve a lépést az erőszak eszkalációjának kockázataként értékelték. [136] A GNA oldaláról sem volt egyértelmű a szíriai fegyveresek megítélése, viszonylagos fenntartással kezelték a helyzetet. Ankara ugyanakkor a kritikákat visszautasítva a „szíriai katonai segítségnyújtást” a feladatok „kiszervezésével” indokolta, és a Wagner-csoport¹¹²

¹¹² A Wagner-csoport egy orosz paramilitaris szervezet, melyet szoros szálak fűzik az orosz államhoz. A Wagner katonáit hibrid hadviselésre és titkos hadműveletekre használják fel, hogy katonailag képviselhesse az orosz érdekeket külföldön, főként Ázsiában és Afrikában.

Líbiában tartózkodó mintegy 2.000 orosz katonai zsoldosához, valamint a mintegy 5.000 fős szudáni egységekhez hasonlította. [137]

4.2.6 Összegzés

A fejezetben bemutattam, hogy a 2020 januári török katonai beavatkozással, *hard power* eszközökkel a líbiai egységkormánynak sikerült elkerülni a teljes katonai összeomlást, sőt egyes régiókban még ellenoffenzívát is képes volt indítani. Ankara politikai célja a nyílt katonai beavatkozással – az LNA katonai erejét és az azt támogató országokat ellensúlyozandó – az volt, hogy a Muszlim Testvériséghez köthető GNA megerősödjön. A fejezetben bemutattam, hogy Törökország Líbiát egyfelől egy „geopolitikai ütközőállamnak” tekinti, ahol a stabil pozíciószerezése Egyiptommal, az Egyesült Arab Emírségekkel, valamint Szaúd-Arábiával szemben pozitív hatással lehet a kis-ázsiai ország politikai és gazdasági befolyására a közel-keleti és az észak-afrikai régióban. Másfelől pedig a líbiai térnyerés segítheti Ankara céljait a kelet-mediterráneumi térségben is, és így a kedvezőbb pozíciók kiharcolását a szénhidrogénkészletekről szóló tárgyalásokon. Mindkét felsorolt cél mutatja és igazolja, hogy Törökország visszatért a *neooszmanizmus* külpolitikai gondolkodáshoz, és ebben a keretrendszerben a környező szárazföldi kontinenst (Afrika), valamint tengeri térséget (Kelet-Mediterráneum) saját befolyási övezetének tekinti. A líbiai katonai beavatkozás bemutatásával bizonyítottam, hogy Törökország külpolitikájában egyre inkább jelen van a realista szemléletmód. Igazoltam, hogy a katonai erő (*hard power*) alkalmazása egyre fontosabb eszköz a török külpolitikai érdekérvényesítés eszköztárában.

5 A TÖRÖK DRÓNIPAR ÉS ANNAK GEOPOLITIKAI JELENTŐSÉGE

Az elmúlt években Törökország egy elismert hadiipari exportőr országgá vált a katonai pilóta nélküli légi járművek tekintetében a világ haditechnikai eszköz piacán. A drónfejlesztésnek köszönhetően a török drónok jelentős sikereket értek el az elmúlt évek katonai konfliktusaiban. A gyakorlatban kipróbált haditechnikai eszközök új távlatokat nyitottak a török védelmi ipar számára a csúcstechnológiai termékek, így a drónok gyártása és exportja terén, mely szempontok a következő fejeletben bemutatásra kerülnek. A fejeletben azt is láthatjuk, hogy Ankara a gazdasági és katonai szempontok mellett a drónok exportját geo- és külpolitikai céljai érdekében is felhasználja.

5.1 A török drón diplomácia, mint a geopolitikai és katonapolitikai eszköztár kiemelt része

Törökország esetében a pilóta nélküli légijármű kapacitások növelése a katonai jelentőség mellett a geopolitikai célok elérésének is egyik hatékony eszköze. A haditechnikai eszközök modernizálása és robotizálása lehetővé teszi a török kormány számára, hogy bátrabban lépjen fel az ország határain túl érdekeinek érvényesítése céljából. A haditechnikai eszközök innovációjára támaszkodó külpolitikai és geostratégiai elképzelés Törökország esetében több évtizedre nyúlik vissza. A török geostratégiai gondolkodásra mindig is jellemző volt a katonai erő lehetséges alkalmazása szükség esetén. A jelenlegi török nemzetbiztonsági doktrína alapjai az 1990-es évekre vezethetők vissza, mely két „pillérre” épül. Az egyik a Nemzeti Katonai Stratégiai Koncepció, melynek központi eleme az aktív katonai elrettentés, a másik pedig az a katonai-geopolitikai *paradigma*,¹¹³ mely szerint Törökországnak képesnek kell lennie „két és fél háború” megvívására. Előbbi a regionális kihívások esetén a katonai eszközök bevetésének lehetőségét hangsúlyozó diplomáciai eljárásokat jelenti, míg az utóbbi azt a követelményt fogalmazza meg a Török Fegyveres Erők számára, hogy képesnek kell lenni két hagyományos (*konvencionális*) háború megvívására, miközben fent kell tartani

¹¹³ Gondolkodásmód.

az *alacsony intenzitású konfliktus*¹¹⁴ megvívásának képességét is a PKK jelentette terrorizmushoz köthető fenyegetésekkel szemben az ország határain belül és azokon kívül egyaránt. [138]

A jelenlegi török külpolitika szempontjából elmondható, hogy a drónfejlesztések, és az ebből szerzett haditechnikai, katonai előny felerősítette a döntéshozók aktívabb, és „merészebb” stratégiai gondolkodását. A drónok nagyszámú alkalmazásával egy katonai beavatkozás emberi életekben mérve is kevésbé veszteségessé, a polgári lakosság szempontjából is precízebbé,¹¹⁵ a védelmi gazdaságot kevésbé megterhelővé és a külföldi haditechnikai segítségtől kevésbé függővé teszi a török katonai potenciált. Összehasonlításként a Török Légvédelmi Erők fő haditechnikai eszköze, az F-16 Fighting Falcon C/D vadászrepülőgép költsége, mely 18,8 millió dollár költségvetési forrást igényel, addig egy Bayraktar TB2 drón mintegy 5 millió dollárba kerül. [139] A drónok alkalmazása nagyobb mozgásteret biztosít Ankarának a katonai erők bevetésénél. Az elmúlt évek konfliktusaiban a török gyártású drónok jól szerepeltek, és megmutatták alkalmazásuk lehetőségeit, az eszközök hatékonyságát, gyorsaságát és túlélőképességét. [140]

A török hadiipar és geostratégia elmúlt években bekövetkezett változásaiban, valamint a haditechnikai fejlesztések felgyorsulásában több külső tényező is szerepet játszott. Ezen tényezők közül kiemelhető Törökország biztonsági *percepciója*,¹¹⁶ mely a 2010 decemberében elindult arab tavasz tünteteshullámaik követően megváltozott. A török kormányzatban felerősödött az a politikai felfogás, mely szerint egy erős védelmi ipar külpolitika alakító hatással bírhat. A török biztonsági felfogásra ugyancsak hatással volt a 2011 márciusában elkezdődött szíriai polgárháború. A török kormányzatban uralkodóvá kezdett válni az a szemlélet, miszerint a megváltozott globális és regionális biztonsági környezetben a török drón program stratégiai jelentőséget biztosíthat az ország számára. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a diplomáciai kapcsolatok romlása Törökország és az Egyesült Államok, valamint egyes nyugat-európai országok között nagyban hozzájárult a hazai védelmi ipar, és azon belül is a drónipar fejlesztéséhez, mely folyamat Törökországot az elmúlt években a világ vezető dróngyártó országává tette. [141]

¹¹⁴ Kisméretű katonai összeütközés.

¹¹⁵ Kevesebb polgári áldozatot követelő.

¹¹⁶ Érzékelés, észlelés.

5.2 A török „drón program” kezdeti lépései

Törökország az 1980-as évek végén indította el a pilóta nélküli légi járművek beszerzésének nemzeti programját. Az ország abban az időben még nem rendelkezett a megfelelő technológiai eljárásokkal és gyártási kapacitásokkal, így Ankarának a drónipari haditechnikai eszközöket külföldről kellett beszereznie.

Az első külföldi drónok 1989-ben jelentek meg a török hadsereg kötelékében, amely a Target Technology Ltd. által gyártott *Meggitt BTT-3 Banshee* drónrendszer volt. A Meggitt BTT-3 Banshee drón általános jellemzői: 2,84 méter hosszú, szárnyfesztávolsága 2,49 méter, magassága 0,86 méter, tömege fegyverzet nélkül 39 kilogramm, míg bruttó tömege 73 kilogramm. A teljesítmény tekintetében a drón maximális sebessége elérheti a 200 km/h sebességet, több mint egy órán keresztül képes a levegőben maradni, az üzemeltetési magassága meghaladhatja a 7.000 métert. A Banshee főként kompozit anyagból (kevlár és üveggel erősített műanyag) épült, farok nélküli delta szárny síkformával. A drónt úgy tervezték, hogy szimulálhat tengeren úszó rakétát is, vagy szolgálhat felderítő UAV-ként felszerelt kamerával. [142]

A következő nagyobb beszerzés 1994-ben Németországból érkezett. Berlin az eredetileg kanadai fejlesztésű *Canadair CL-89* megfigyelő drónt szállította le Törökországnak, mely nem „szolgált” sokáig az alkatrészek beszerzésének nehézségei, az eszköz bonyolultsága és így relatív megbízhatósága miatt. A drón úgy néz ki, mint egy rakéta, amit teherautóra szerelt sínekről lehet elindítani, és sugárhajtással repül. A felszállást egy gyorsítórakéta segítségével lehet végrehajtani, amelyet a repülési sebesség elérésekor kioldanak. A repülés hátralevő részében egy kis turbóhajtómű teszi lehetővé az előrehaladást. A kiszámított lokációhoz érkezéskor a motor leáll, és egy ejtőernyőt enged ki. Ez lelassítja a drónt ahhoz, hogy megváltoztassa a helyzetét, és lehetővé teszi az ejtőernyő kioldását a drón alsó részéből, ami a drón megfordulását eredményezi. A földet érés előtt egy pár *pneumatikus*¹¹⁷ leszállózsákot engednek ki a drón felső részéből. A CL-89 drón általános jellemzői: 3,71 méter hosszú, szárnyfesztávolsága rövid, mintegy 0,94 méter, átmérője 0,33 méter, tömege fegyverzet nélkül 78 kilogramm, míg maximális felszállósúlya elérheti a 156 kilogrammot. A teljesítmény tekintetében a drón maximális sebessége 740 km/h, hatótávolsága eléri a 60 kilométert, az üzemeltetési magassága pedig meghaladhatja a 3.000 métert is. [143]

¹¹⁷ Sűrített levegővel működő.

Törökország szerzett be drónt a General Atomics vállalattól is, annak *GNAT 750* típusú drónját, valamint az I-GNAT drónrendszert, melyet a török szárazföldi erők 1995 és 2005 között taktikai felderítésre és harcászati támogatásra használtak. A GNAT-750 egy nagy hatótávú taktikai megfigyelő és támogató rendszer. A GNAT rendszer a hosszú élettartam, a nagy hasznos teherbírás, az egyszerű használat és az alacsony karbantartási igény miatt népszerű a felhasználók körében. A GNAT-750 típusú drón már akár 48 órát is képes repülni üzemanyagért való leszállás nélkül, az üzemelési magassága több mint 7.600 méter, és percnként 330 m/s sebességgel képes emelkedni. A szárnyfesztávolsága valamivel több, mint 10 méter, a törzs 4,8 méter hosszú, a bruttó felszállósúlya pedig a 150 kilogrammos hasznos teherrel együtt 517 kilogramm. Az I-GNAT rendszer már egy továbbfejlesztett változata a GNAT-nak, amelyre ugyancsak a hosszú élettartam, a nagy hasznos teherbírás, az egyszerű használat és az alacsony karbantartási igény jellemző. Az eredetileg mintegy 7.600 méter magasságig terjedő taktikai megfigyelésre tervezett I-GNAT-ot turbófeltöltős hajtóművel alakították ki, hogy a működési magasságot 9.300 méterre növeljék 48 órás élettartam mellett. [144]

5.3 Az izraeli drónbeszerzések

Törökország izraeli drónbeszerzéseit nagymértékben befolyásolták a török külpolitika változásai, valamint a török-izraeli kapcsolatok pillanatnyi helyzete. A 2000-es évek elején és közepén erősödtek a török-izraeli kapcsolatok, különösen a katonai együttműködés területén, amely lehetővé tette az Ankara által sürgetőnek ítélt drónbeszerzéseket Izraelből, egy olyan országból, mely köztudottan magas színvonalat képvisel a haditechnikai eszközök fejlesztése és gyártása terén. Törökország és Izrael 2005 májusában egy 150 millió dollár összértékű megállapodást¹¹⁸ írt alá mintegy 10 darab izraeli drón beszerzéséről. [145] A drónbeszerzés tárgya a későbbiekben részletezett IAI Heron, közepes magasságú, nagy hatótávolságú haditechnikai eszköz volt. A hasznos teher beszerelése tekintetében a török elvárásoknak megfelelő eszközök kerültek volna beépítésre. A szerződésben szereplő rendszerek leszállításának időtartama három év volt, a drónok felhasználójának pedig a török fél a Török Fegyveres Erőket jelölte meg. [146]

¹¹⁸ A megállapodást az Israel UAV Partnership (IUP) és a török Védelmi Minisztérium írta alá. Az IUP tulajdonosa fele-fele arányban az Israel Aircraft Industries (IAI) és az Elbit Systems.

Az első izraeli drónokat az Izraeli Repülőgépipar (*Israel Aerospace Industries – IAI*) bocsátotta a török hadsereg rendelkezésére, köztük a *Heron MALE* drónt. Az IAI Heron egy több feladatot ellátni képes, fejlett, nagy hatótávolságú, közepes magasságban használható, hosszú élettartamú pilóta nélküli repülőgép rendszer, amely stratégiai feladatokra lett kifejlesztve. A stratégiai feladatok közül kiemelhető a hírszerzés, megfigyelés és a felderítés különböző precíziós eszközök felhasználásával. A drón fel van szerelve automatikus guruló-felszálló és leszálló rendszerrel, valamint műholdas kommunikációval a megnövelt hatótávolság érdekében. [147] A Heron megbízható drónnak tekinthető, mely technikai jellemzői közül kiemelhető, hogy 5.670 kilogramm felszállósúllyal, 2.700 kilogramm hasznos teherbírással rendelkezik. A drón teljes hossza 14 méter, szárnyfesztávolsága 26 méter, hajtóműve az 1.200 LE PT6 Turbo Propeller. A teljesítmény tekintetében a Heron több mint 30 órát képes a levegőben tölteni, hatótávolsága 1.000 kilométer, maximális sebessége 410 km/h és 13.700 méter magasságban képes repülni. [148]

Az izraeli-török együttműködés lehetőségeit mutatta, hogy a Heron rendszer egyes részegységeit török vállalatok kezdték el fejleszteni, mint például annak ASELFLIR 300T kameráját az ASELSAN, a drónrendszer műholdas földi termináljait a SAVRONIK, a távoli video terminálokat és hordozható képértékelési rendszereket a MilSOFT török vállalat. Az előbb említett elektro-optikai hasznos terhek integrálásával viszont több nehézség is adódott, és az izraeli fél egyre kevesebb tartalékalkatrészt bocsátott a törökök rendelkezésére. Az izraeli Heron drón volt az első olyan pilóta nélküli repülő eszköz, amelyet a török légierő kötelékébe integráltak. [149]

Egy másik izraeli drón, a *Searcher* is beszerzésre került, amely egy többfeladatot ellátni képes taktikai pilóta nélküli légi rendszer, melyet megfigyelésre, felderítésre, célmeghatározásra, tüzérségi célkijelölésre és kárfelmérésre használnak. A *Searcher* egy összetett rendszer, amelyet katonai, rendvédelmi és belbiztonsági feladatokra terveztek, az eszköz technikai paraméterei lehetővé teszik a magas minőségű, valós idejű hírszerzési adatok gyűjtését és továbbítását. A drón technikai jellemzői vonatkozásában elmondható, hogy 450 kilogramm felszállósúllyal és 120 kilogramm maximális hasznos teherbírással rendelkezik. A drón teljes hossza 5,85 méter, szárnyfesztávolsága 8,55 méter, hajtóműve négyütemű benzinmotor, valamint autonóm felszálló és leszállórendszerrel rendelkezik. A teljesítmény tekintetében a *Searcher* több mint 20 órát képes a levegőben tölteni, hatótávolsága 350 kilométer, maximális sebessége 203 km/h. [150]

Törökország a későbbiekben egy másik izraeli drónt is megvásárolt, amelyet a török szárazföldi erők használtak a határ monitorozására. A drón neve *Dominator*, melynek gyártását az Izraeli Aeronautics Defense Systems Ltd. kezdte el. A Dominator hírszerzési, megfigyelési és felderítési műveletek végrehajtására használható. A drón technikai jellemzői közül kiemelhető, hogy bruttó tömege elérheti az 1.200 kilogrammot, teljes hossza 8 méter, szárnyfesztávolsága 13,42 méter, az eszközt pedig egy dupla Thielert dízelmotor hajtja. A teljesítmény tekintetében a Dominator maximális sebessége 354 km/h, és képes 9.100 méter magasságban is repülni. [151]

Az Izraeli Aeronautics Defense Systems Ltd. 2008-ban az *Aerostar* típusú drónból három darabot a török szárazföldi egységek rendelkezésére bocsátott. Az *Aerostar* kategóriájának egyik leghatékonyabb, legmegbízhatóbb és legköltséghatékonyabb eszköze, a világ egyik vezető taktikai UAV rendszere. A drón nagy hasznos teher hordozására képes rekesszel van ellátva, és többféle felszerelést hordozhat, beleértve például a fejlett EO/IR-érzékelőket, lézeres kijelölési rendszereket, szintetikus rekesznyílású radarokat (SAR)/GMTI, különböző elektronikus hírszerzési érzékelőket és egyéb technikai eszközöket. Az *Aerostar* 230 kilogramm felszállósúllyal és 50 kilogramm maximális hasznos teherbírással rendelkezik. A drón teljes hossza 4,5 méter, szárnyfesztávolsága 8,7 méter. A teljesítmény tekintetében elmondható, hogy az *Aerostar* több mint 12 órát képes a levegőben tartózkodni, hatótávolsága 250 kilométer, maximális sebessége 203 km/h. [152]

Az idő előrehaladtával a Heron MALE drónok Izrael által vállalt mennyiségének a leszállítása akadozott, a további beszerzéseket, valamint a meglévő pilóta nélküli repülőgép rendszerek alkatrészrel való ellátását ellehetetlenítette a két ország romló viszonya. A török kormányzat 2008-ban és 2009-ben felfüggesztette a 2005-ben kötött kétoldalú megállapodást, amikor Izrael megtámadta a Hamász ellenőrzése alá került Gázai-övezetet. Az ellenérzéseknek maga Erdoğan elnök politikai szinten is hangot adott, amikor 2009 januárjában a davosi konferencián Simón Peresz izraeli államfővel közös panelbeszélgetésen felelősségre vonta a palesztin helyzet kapcsán Izraelt. [153] Az Izrael-kritikus nyilatkozatok török részről tovább rontották a helyzetet, amely végül a *Mavi Marmara* flottilla incidenséhez vezetett 2010 májusában. [154] Az IHH Gázába tartó flottilláját az izraeli fegyveres erők feltartóztatták, mivel többszöri felszólításra sem volt hajlandó visszafordulni és a rakományát lerakodni. Az incidensnek kilenc török áldozata lett, amely a két ország közötti kapcsolatok drasztikus romlásához vezetett. A török nagykövetet visszarendelték Izraelből, az izraelit pedig kiutasították Törökországból.

Ezen események hatására Törökország felfüggesztette Izrael részvételét a 2010-ben soron következő *Anatolian Eagle* elnevezésű légygyakorlaton,¹¹⁹ mely ugyancsak késleltette a Heron drónok leszállítását, valamint bizonytalanná tette a meglévők karbantartását és technikai utánpótlását. 2010. június 21-én egy nemzetközi katonai konferencián İlker Başbuğ tábornok, akkori vezérkari főnök kijelentette, hogy a török biztonsági erők elkezdik a Heron MALE típusú izraeli drónokat felderítési feladatokra használni, az ország Irakkal határos hegyvidékein a PKK erői ellen. [155]

5.4 Az amerikai drónbeszerzések

Az izraeli drónbeszerzések mellett a török vezetés elkezdett egyfajta puhatolózó diplomáciát folytatni Washingtonban, és 2008-ban tárgyalásokat kezdeményeztek az amerikai kormányzatnál drónok beszerzéséről. A török fél tárgyalásokba kezdett az amerikai General Atomics Aeronautical Systems (GA-ASI) vállalattal RQ-1 Predator és MQ-9 Reaper típusú drónok beszerzéséről.

Az *RQ-1 Predator* drónokat légi felderítő és előretolt felderítési feladatokra tervezték, majd később az eszközt tovább fejlesztették, hogy a jól ismert AGM-114 Hellfire rakéták hordozására és kilövésére is alkalmas legyen. Az RQ-1 Predator volt az első olyan drón, melyet az Egyesült Államok Légierője (*United States Air Force* – USAF), valamint a Központi Hírszerző Ügynökség (*Central Intelligence Agency* – CIA) támadó műveletekre is használt. A Predator 513 kilogramm felszállósúllyal és 387 kilogramm maximális hasznos teherbírással rendelkezik. A drón teljes hossza 8,23 méter, szárnyfesztávolsága 14,8 méter, hajtóműve egy négy hengeres, léghűtéses, turbófeltöltéses dugattyús motor. A teljesítmény tekintetében a Predator több mint 24 órát képes a levegőben tölteni, hatótávolsága 1.250 kilométer, maximális sebessége 217 km/h. [156]

Az *MQ-9 Reaper* az amerikai légierő elsődleges támadó csapásmérő pilóta nélküli légi járműve. Levegőben való tartózkodási ideje, nagy hatótávolságú érzékelői, több üzemmódú kommunikációs rendszere és precíziós fegyverei révén képes a stratégiai fontosságú, gyorsan változó és időérzékeny célpontok elleni csapásmérésre, koordinációra és felderítésre egyaránt. A Reapereket elsősorban hírszerzési, megfigyelési, felderítési, közeli légi támogatási, harci keresési és mentési, precíziós

¹¹⁹ Az *Anatolian Eagle* a török légierő által szervezett gyakorlat, amelyet a törökországi Konyában tartanak.

csapásmérési, konvojjvédelemi, útvonal-tisztítási, célpont megjelölési és légi irányítási feladatok ellátására használják. A Reaper 2.223 kilogramm felszállósúllyal és 2.537 kilogramm maximális hasznos teherbírással rendelkezik. A drón teljes hossza 11 méter, szárnyfesztávolsága 20 méter, hajtóműve egy turbólégcsavaros motor. A teljesítmény tekintetében a Reaper több mint 14 órát képes a levegőben tölteni, hatótávolsága 1.900 kilométer, maximális sebessége 482 km/h. [157]

2008 decemberében Törökország tíz amerikai gyártmányú MALE UAV beszerzését kérte a General Atomics-tól a PKK elleni harcban való támogatásra. Az előkészített megállapodás négy darab MQ-1 Predator és hat darab MQ-9 Reapers megvásárlásáról szólt volna. [158] 2010 júniusában Barack Obama elnök azonban közölte Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnökkel, hogy „Törökország megközelítése az iráni nukleáris kérdésben” megnehezíti az amerikai Kongresszus jóváhagyását az UAV-k beszerzésére.¹²⁰ Elindult egy olyan vita is Washingtonban, miszerint a török kormányzat az átadott amerikai haditechnikát, azaz az amerikai drónokat a PKK ellen használná megtorló hadműveletek végrehajtására. Végezetül 2014 márciusában az amerikai képviselőház megtagadta a Reaper eladását Törökország számára. Ankara ezt követően – mint lehetséges alternatíva – felvetette az amerikai gyártású drónok fegyvertelen változatának átadását. A döntés tekintetében az amerikai időhúzást érzékelve, 2016 májusában Ismail Demir, a Török Védelmi Ipar elnöke kijelentette, hogy Ankarának többé nincs szüksége amerikai drónokra és a fegyverrendszerek eladására vonatkozó amerikai korlátozás arra készítette Törökországot, hogy saját pilóta nélküli légi jármű-rendszereket fejlesszen ki. Erdoğan elnök ezt megerősítve kijelentette, hogy Törökország saját UAV gyártási programba kezd, tanulva az Egyesült Államok és az Izrael által okozott „kellemetlenségekből.” Törökország, valamint a nyugati országok között kialakult feszült diplomáciai kapcsolatok arra készítették Ankarát, hogy saját drón programot indítson, melyet a következő alfejezetben részletesen bemutatok. [159]

5.5 A török drónipar „felemelkedése”

Törökország az elmúlt évtizedekben hatalmas fejlődésen ment keresztül a hazai UAV gyártás és fejlesztés tekintetében. Az SSB vezetésével a török UAV-fejlesztési és gyártási

¹²⁰ Ebben az időben megfigyelhető volt a török-iráni kapcsolatok egyfajta közeledése, mely következtében számos magas szintű látogatásra került sor.

tevékenységek – amelyek kezdeti lépései az 1990-es évek elején kezdődtek – 2004 után egyre erőteljesebbé váltak. A török hadiipari infrastruktúra lassan kezdett kiépülni az olyan kezdetleges projektek hatására, mint az 1990-ben elindított első török gyártású UAV, az UAV-X1, 1995-ben a Turna-Keklik drónok, 2003-ban a Pelikan-Baykuş drónprojektek, valamint 2004-ben a Martı digitális vizualizációs projekt. Ezek a projektek voltak az előfutárai annak a technológiai innovációnak, amely a török dróngyártást a későbbiekben megalapozta. [160]

5.5.1 A TAI ANKA drónok gyártása

A 2000-es évek elején jelentős fejlesztések mutatkoztak a török pilóta nélküli rendszerek területén. 2004-ben került elindításra az egyik legismertebb török projekt, az ANKA multifunkcionális rendszer,¹²¹ melyet az állami Török Légiközlekedési Iparágak (*Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. – TUSAŞ*)¹²² elnevezésű vállalat indította el. A projekt célja egy olyan nemzeti UAV-rendszer kifejlesztése, amely megfelel a Török Fegyveres Erők felderítési, megfigyelési, célmegjelölési, felismerési és hírszerzési követelményeinek. A projekt első légitárművét 2010 decemberében tesztelték. A fejlesztések eleinte három típusra (*ANKA-A*, *ANKA-B* és *ANKA-S*), valamint az UAV-khoz kapcsolódó földi kiszolgáló rendszerekre vonatkoztak. A kutatási és fejlesztési folyamatok később folytatódtak, egy nagy magasságú és nagy hatótávolságú (*High Altitude Long Endurance – HALE*) ANKA drón kifejlesztése az *ANKA +A* irányába. A fejlesztés érintette az *ANKA Block A* drónt is, melyet nagyobb hasznos teherbírással láttak el és később az *ANKA Block B* nevet kapta. A legnépszerűbb, és a nagyközönség számára is a leginkább ismert ANKA termék az *ANKA-S*, mely jelenleg már tömeggyártásban készül. Az *ANKA-S* fel van szerelve SATCOM-antennával és nemzeti repülésirányító rendszerrel. Az *ANKA-S* korábban Thielert Centurion 2.0S hajtóművel rendelkezett, melyet továbbfejlesztettek és beépítésre került a Török Motorgyártó Iparág (*Turkish Engine Industries – TEI*) saját fejlesztésű TEI PD170 és PD180st hajtóműve, amely képes dízel üzemanyaggal és JP-8 sugárhajtóművel is üzemelni. [161]

¹²¹ Hírszerzésre, megfigyelésre és felderítésre képes rendszer.

¹²² A Turkish Aerospace Inc. (TAI; törökül: Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş., TUSAŞ) a törökországi repülőgépipari rendszerek tervezésének, fejlesztésének, gyártásának, integrációjának, modernizálásának és értékesítés utáni támogatásának technológiai központja.

Az ANKA-S 1.750 kilogramm maximális felszállósúllyal rendelkezhet. A drón teljes hossza 8,6 méter, szárnyfesztávolsága 17,5 méter, magassága 3,25 méter. A teljesítmény tekintetében az ANKA-S több mint 30 órát képes a levegőben tartózkodni, hatótávolsága 4.896 kilométer, maximális sebessége 217 km/h. Az S modellt rendszeresítették a török haditengerészetnél, a szárazföldi erőknél, a biztonsági szerveknél, valamint a csendőrség kötelékében is. Mindezek mellett Törökország és Tunézia 2020 márciusában egy együttműködési megállapodást írt alá, melynek értelmében a tunéziai légierő ANKA-S pilóta nélküli légi járműveket vásárol Ankarától. A megállapodás szerint Tunézia három ANKA-S típusú drónt fog beszerezni mintegy 80 millió dollár értékben. [162]

Az ANKA-I egy továbbfejlesztett változata az ANKA-S-nek, amely az elektronikai hadviselés és a hírszerzés egyéb eszközeivel is fel van szerelve. Ugyancsak az ANKA-S kétmotoros továbbfejlesztett változata az ANKA-2, vagy más néven *Aksungur*. Az *Aksungur* 3.300 kilogramm maximális felszállósúllyal rendelkezhet. A drón több mint 50 órát képes a levegőben tartózkodni, valamint több mint 12.000 méter magasan is képes repülni. 2023 év végére várható az ANKA-3, mely esetében a török tervező és fejlesztő szakemberek úgynevezett lopakodó technológiát is alkalmaznának a nehezebb észlelhetőség és a nagyobb biztonság érdekében. Az ANKA-3 vízfelületi megfigyelő rendszerrel, tengeralattjárók elleni eszközökkel, rádióelektronikai hírszerzési (*Signals Intelligence* – SIGINT), valamint elektromágneses jelek elfogására (*Electronic Signals Intelligence* – ELINT) képes technikával rendelkezne. Az UAV műholdas kommunikációra, szintetikus apertúra (*Synthetic Aperture Radar* – SAR) és földi mozgó célpont követésére (*Ground Moving Target Indication* – GMTI) is képes lenne, mely növeli a képességét a mozgó szárazföldi célpontok leküzdésében (pl. konvojok, terepjárók, páncélozott szállító harcjárművek). Az ANKA-3 fegyverzetéhez tartozna a JDAM típusú rakéta, valamint a Roketsan által készített páncéltörő löszerek. A török gyártók az ANKA-3 típusú drónnal az ázsiai piacokat is megcéloznák, ahol a tengerészeti járőrözési, valamint a tengeralattjárók elleni speciális védelmi kapacitások fejlesztése kiemelt prioritás. [163]

5.5.2 A Bayraktar drónok fejlesztése

Egy másik drónfejlesztés a Bayraktar névhez köthető. A Kalekalıp-Baykar Makina közös vállalkozás 2005-ben kezdte el fejleszteni Bayraktar mini pilóta nélküli légi jármű

rendszerét, melyet 2007-ben már a török légierő alkalmazásába állítottak. Ezzel párhuzamosan megkezdtek egy másik, úgynevezett „mini” UAV, a Bayraktar DIHA taktikai drón kifejlesztését is. 2006-ban kezdte meg a Bayraktar Makina egy ugyancsak „mini” UAV, a Malazgirt fejlesztését, amely 2009-ben került a török légierő kötelékébe. [164]

A nagyközönség számára a legismertebb *Bayraktar*, a *Bayraktar TB2* taktikai drón fejlesztését a Kalekalıp-Baykar Makina 2007-ben kezdte el. A Bayraktar TB2 első prototípusa 2009. június 08-án szállt fel. A TB2 egy közepes magasságú, nagy hatótávolságú pilóta nélküli harci repülőgép (UCAV), amely képes távvezérelt vagy autonóm repülési műveletekre. A TB2 pilóta nélküli repülőjárművet földi irányítószemélyzet felügyeli, beleértve a fegyverek használatát is. A TB2 UAV kifejlesztése Selçuk Bayraktar nevéhez köthető. A Bayraktar TB2-t három földi irányító irányítja, teljes hossza 6,5 méter, szárnyfesztávolsága 12 méter, maximális felszálló tömege 700 kilogramm, melyből a hasznos teher 150 kilogramm. A hajtóműve egy 100 LE (75 kW) Rotax 912-iS belsőégésű motor, továbbá kétlapátos, változtatható osztású légcsavar hajtja, üzemanyag-kapacitása 300 liter, és benzín üzemanyaggal működik. A teljesítmény tekintetében a TB2 maximális sebessége 220 km/h, hatótávolsága 4.000 kilométer, működési magassága 5.500 méter, de akár 7.000 méter fölé is tud emelkedni, üzemideje pedig 27 óra is lehet. [165]

A fegyverzet tekintetében a Bayraktar TB2 felszerelhető MAM-C és MAM-L lézerrányítású intelligens bombákkal, L-UMTAS nagy hatótávolságú harckocsi-elhárító rakétákkal, Roketsan Cirit 70 mm-es rakétával, TUBITAK-SAGE BOZOK lézerrányítású rakétával, TUBITAK-SAGE TOGAN GPS/INS irányítású 81 mm-es aknavetővel, valamint Advanced Precision Kill Weapon System 70 mm-es lézerrányítású rakétával. Az *avionika*¹²³ tekintetében cserélhető EO/IR/LD képalkotó és célzásérzékelő rendszer, illetve több üzemmódú AESA radar szerelhető be, közülük is kiemelhető az Aselsan CATS EO/IR/LD képalkotó és célzásérzékelő szenzor, a Hensoldt ARGOS-II HDT, a Wescam MX-15D EO/IR/LD képalkotó és célzásérzékelő szenzor, illetve a Garmin GNC 255A navigációs és kommunikációs adó-vevő. [166]

A Bayraktar TB2 pilóta nélküli légijárművet 2014 óta alkalmazza a Török Fegyveres Erők kötelékén belül a török légierő, valamint a csendőrség és a Török Nemzeti Rendőrség terrorellenes műveletek végrehajtásában. A drónt a török

¹²³ A légijárművek elektromos és elektronikus rendszerei.

haditengerészet is felvette a kötelékébe. Törökország széles körben használta és használja a drónt a PKK és a Kurd Népvédelmi Egységek (*Yekîneyên Parastina Gel* – YPG) iraki és szíriai célpontjai elleni légitámadásokban. A Bayraktar TB2 drónokat Törökország külföldre is exportálja, így került a felhasználók körébe Katar és Ukrajna. [167] A Bayraktar drónokat bevetették több háborúban is, például 2019-ben a líbiai konfliktusban, 2020-ban a szíriai polgárháborúban, Azerbajdzsán is bevetette a 2020-as hegyi-karabahi háborúban, Ukrajna fegyveres erői a 2022-es orosz támadás során, az Etióp Nemzeti Védelmi Erők a Tigray-háborúban, de a Száhel-övezet más országai, Nigéria, Niger, Burkina Faso, Mali és Togo, valamint Marokkó, Szomália, Ruanda és Dzsibuti légierője is használja az iszlamista milíciák felkutatására és megsemmisítésére. A TB2 drónnal rendelkező országok között megtalálható a közép-ázsiai térségből Türkmenisztán és Kirgizisztán, valamint dél-ázsiai országgént Pakisztán. Első NATO és EU tagállamként Lengyelország rendelt TB2 drónokat Törökországtól 2021-ben, mely leszállítása 2022-ben megkezdődött. A közeljövőben Románia, Albánia, valamint Irak is tervezi a török drónrendszer megvásárlását. [168]

A legismertebb török és amerikai drónok technikai összehasonlítása

	ANKA-S	Bayraktar TB2	RQ-1 Predator	MQ-9 Reaper
Felszállótömeg (kg)	1.750	700	513	2.223
Hossz (m)	8,6	6,5	8,23	11
Szárnyfesztávolság (m)	17,5	12	14,8	20
Magasság (m)	3,25	2,2	2,1	3,8
Üzemidő (óra)	30	27	24	14
Hatótávolság (km)	4.896	4.000	1.250	1.900
Maximális sebesség (km/h)	217	220	217	482

5. táblázat: A legismertebb török és amerikai drónok technikai összehasonlítása

Saját szerkesztés

Forrás: <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> letöltés: 2023.06.05.

Egy másik Bayraktar típus a *Bayraktar Akinci*, amely egy levegő-föld, illetve levegő-levegő típusú, nagy tűzerővel rendelkező támadó drón. Az Akinci használhat MAM-L, MAM-C típusú lőszer, valamint a nagyobb súlyú MAM-T páncéltörő lőszer,

Cirit típusú rakétát, L-UMTAS rakétát, lézerirányítású Bozok lőszer, MK-81, MK-82, MK-83 irányított rakétákat, szárnyas rakétákat, Gökdogan levegő-levegő rakétákat, Bozdogan levegő-levegő rakétát, Standoff SOM-A típusú cirkálórakétát, valamint a TRG-230 típusú taktikai ballisztikus rakétát. Ezen kívül a Bayraktar Akinci-t fel lehet szerelni olyan török gyártású rendszerekkel, mint például a többfunkciós aktív elektronikus letapogató radarrendszer (*Active Electronically Scanned Array – AESA*), SAR/GMTI radar, nagy lefedettségű megfigyelőrendszer, elektronikai hadviselés elleni védekezést segítő technikai megoldások, látóhatáron túli (*Beyond Line of Sight – BLOS*) műholdas kommunikációs rendszerek, CATS FLIR kamera rendszer, elektronikus támogatást segítő ESM modul, illetve ütközésselkerülő rendszer. Az Akinci képes 12.000 méter magasságban is repülni, továbbá különleges felderítési képességekkel (*Intelligence in Surveillance, Reconnaissance, and Target Acquisition Missions – ISTAR*) lesz a jövőben ellátva. [169]

5.5.3 Egyéb török drónfejlesztések

Törökország nemzeti UAV programjának kidolgozásában a Vestel Defence vállalat kiemelt helyet foglalt el. A fejlesztések közül az *Efe Mini* UAV rendszer prototípusának gyártása 2005-ben kezdődött el, azonban a rendszer tömeggyártására nem került sor. Ezután a hadiipari vállalat 2007-ben megkezdte a *Karayel* taktikai UAV prototípusának fejlesztését. Ez volt az első és egyetlen olyan pilóta nélküli légi jármű, melyet a NATO STANAG-4671 szabvány szerint terveztek és gyártottak hírszerzési és felderítési feladatok ellátása céljából. A *Karayel* taktikai drónt 2015 óta használják Törökországban, a szerkezet teljes repülési ideje meghaladta a 10 ezer órát. Az eszköznek létezik fegyver nélküli, és fegyverrel ellátott változata is. Utóbbira példa a *Karayel-SU* típusú drón, amely a 2017-es dubai légi bemutatón is repült. A Vestel Defence 2018-ban elindított egy új drónfejlesztést, melynek célja a *Karayel-SU* drón továbbfejlesztése és piacra bocsátása lenne. [170]

5.5.4 Jövőbeni kitekintés

Figyelembe véve az elmúlt évek haditechnikai fejlesztéseit, egyre nagyobb az autonóm fegyverrendszerek,¹²⁴ valamint a mesterséges intelligencia szerepe és jelentősége. Az autonóm rendszerek és platformok használata döntő szerepet játszhat a veszélyek csökkentésében. A katonaiipari fejlődést és fejlesztéseket szorosan nyomon követő Törökországban az STM Inc. (*Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret*) által kifejlesztett KARGU autonóm taktikai többmotoros UAV (*kamikaze drón*), az ALPAGU autonóm taktikai merevszárnyú UAV (*kamikaze drón*) és a TOGAN autonóm többmotoros UAV az első prototípusai az autonóm navigációs, megfigyelési és felderítési képességekkel rendelkező harci dróneszközöknek. A különösen városi műveleti környezetben számos előnyt kínáló rendszerek gyártása 2017-ben kezdődött el. A Turkish Aerospace, a Baykar Makina, a Vestel Defence vállalatok és az STM haditechnikai fejlesztőin kívül Törökországban számos magánvállalat és felsőoktatási intézmény dolgozik az UAV-rendszerek és alrendszerének fejlesztésén, valamint a szükséges humán erőforrás kapacitás és *know-how* előmozdításán. [171]

5.6 Törökország, mint drónexportőr

Törökország nemzeti UAV-programja világszerte figyelmet kapott 2017 októberében, az ország szíriai beavatkozásának kezdetén. Ankara a szíriai Idlib tartományban légi és szárazföldi hadműveletet hajtott végre a szíriai rezsim erői ellen, mely során megmutatkoztak a pilóta nélküli repülőgépek alkalmazásának harcászati előnyei. A török UAV-k taktikai hatékonysága, ereje és „túlélőképessége” Szírián kívül más hadszíntereken is jól szerepelt, például Irakban, Líbiában, ami más országok érdeklődését is felkeltette. Törökország azon országok közé tartozik, amely jelenleg is részt vesznek határain túli katonai dróntelepítésekben. [172]

A védelmi szektorban elért eredmények a török vállalatok növekvő befektetéseit eredményezte a török dróniparban. A Turkish Aerospace által kifejlesztett ANKA 2016. február 5-én hajtotta végre első éles bevetését Törökország keleti részén, Elazığ tartományban, ahol felderítő és megfigyelő repülést teljesített. A drónt egy MAM-L,

¹²⁴ Autonóm fegyvertechnológiák alatt összetett fegyverrendszerek “önvezérlését” érthetjük, az emberi közrehatás nélküli működést bizonyos funkciók kapcsán (például a célpontok kiválasztása, követése, támadása).

valamint egy CİRİT lézerrányítású levegő-föld rakétával szerelték fel, mindkét haditechnikai eszközt a Roketsan fejlesztette ki és gyártotta. Az ANKA drónt az *Olajág hadművelet*¹²⁵ vetették be Észak-Szíriában, mely a műveleti támogatás területén jelentős sikereket ért el. A sikeres feladatvégrehajtást követően, 2018-ban a Turkish Aerospace az indonéz PT Dirgantara állami tulajdonú repülőgépipari céggel közösen megállapodott az indonéz kormánnyal a technológia átadásáról, és egy új MALE UAV kifejlesztéséről. A török-indonéz keretmegállapodás értelmében a Turkish Aerospace vállalat megosztja a PTDI N219 és az N245 típusú kis és regionális turbólégcsavaros projektjeivel kapcsolatos *know-how*-t.

A 2017-es Nemzetközi Védelmi Ipari Vásár (*International Defence Industry Fair – IDEF 2017*) során az ANKA felkeltette az ázsiai országok figyelmét. A Fegyverrendszerek és katonai felszerelések nemzetközi kiállítás (*International Exhibition of Weapons Systems and Military Equipment – KADEX 2018*) során bejelentették, hogy a Turkish Aerospace megállapodott a kazahsztáni légiközlekedési iparral (*Kazakhstan Aviation Industry – KAI*) való együttműködésről az ANKA UAV gyártásában és szállításában. A Karacsiban megrendezett 2018. évi nemzetközi védelmi kiállítás és szeminárium (*The International Defence Exhibition and Seminar – IDEAS*) beszámolója szerint a pakisztáni haditengerészet érdeklődött az ANKA-S iránt és tárgyalásokat kezdett a török partnerekkel. 2020 márciusában a Turkish Aerospace megállapodást kötött Tunéziával. A szerződés 240 millió dollár értékben, hat darab ANKA-S drónról, három földi irányítóállomásról és a technológia átadásáról szólt. A Doha Nemzetközi Tengervédelmi Kiállítás és Konferencia (*Doha International Maritime Defence Exhibition and Conference 2018 – DIMDEX 2018*) alkalmával a Baykar Makina és a Katari Fegyveres Erők megállapodást írtak alá, amely hat felfegyverzett Bayraktar TB2 drón, három földi irányítóállomás-rendszer, egyéb felszerelések és egy UAV kiképző szimulátor leszállítását tartalmazta. A szerződést Ankara fontos lépésnek tekintette a katari és a török hadsereg közötti szorosabb együttműködés megteremtésében. 2019-ben a Baykar és az Ukrspecexport, az ukrán állami fegyverkereskedelmi vállalat ugyancsak szerződést írt alá hat felfegyverzett drón, három földi irányítóállomás-rendszer és felszerelések beszerzéséről. [173]

¹²⁵ Törökország 2018. január 20-án indított katonai offenzívát Észak-Szíriában Olajág hadművelet néven az afrini kurd régió ellen. A katonai beavatkozás a korábbi, Eufrátesz Pajzsa hadművelet folytatásának tekinthető.

A 2016-ban Abu Dhabiban megrendezett Pilóta Nélküli Rendszerek Kiállításon (*Unmanned Systems Exhibition and Conference – UMEX*) a Vestel Defence által kifejlesztett megfigyelő, felderítő és harci pilóta nélküli repülőgép, a *Karayel* jelentős figyelmet kapott, különösen Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Katar részéről, mely országok közös fejlesztési, gyártási és beszerzési lehetőségeket kerestek. A Vestel Defence vállalat 2017-ben a Dubai Légibemutatón szándéknyilatkozatot írt alá a szaúd-arábiai Advanced Electronics Company vállalattal. 2020 májusában a Szaúd-Arábiai Királyság Katonai Ipari Főigazgatósága (*General Authority for Military Industries – GAMI*) bejelentette, hogy 2021-ben hat, öt éven belül pedig 40 UAV gyártására irányuló projektet indítanak. A *Karayel* UAV értékesítési jogával rendelkező szaúd-arábiai Intra Defence Technologies megkapta a projektengedélyeket a *Karayel* török licenc alapján történő gyártására. A vállalat a *Karayel* forgalmazását a szaúdi hadsereg mellett kiterjesztheti Brazíliára és Kuvaitra is. [175] Nagy érdeklődés övezte az STM mini UAV-rendszerét a 2022. szeptember 21-e és 25-e között, a Dél-afrikai Köztársaságban megtartott Afrika Repülőgépipari és Védelmiipari Kiállításon (*Africa Aerospace and Defence – AAD*). A rendezvényen az STM bemutatta taktikai mini UAV-rendszereit, köztük a KARGU forgószárnyas támadó UAV-t, az ALPAGU merevszárnyú autonóm taktikai támadó UAV-t és a TOGAN felderítő UAV-t. A török vállalat az esemény során bejelentette, hogy már több mint 20 országgal dolgozik együtt a technológiatranszfer és az üzletfejlesztési tevékenységek területén. [176]

A Bayraktar TB2 drónt először 2016 szeptemberében vetették be PKK célpontok ellen. A fegyveres UAV-k terrorellenes műveletekben való alkalmazása hatékony katonai stratégiának bizonyult. 2016-ban a Bayraktar UAV-k egy támogató művelet során török vadászpilóta repülőgépeket irányítottak rá az Iszlám Állam célpontjainak megsemmisítésére Észak-Szíriában, az *Eufrátesz Pajzsa hadművelet*¹²⁶ keretében. A Bayraktar TB2 a Szíria északnyugati részén, a kurdok által uralt Afrín ellen 2018-ban végrehajtott *Olajág hadműveletben* az összes repülés 90%-át, a szíriai Idlib térségében 2020-ban indított *Tavaszi Pajzs hadműveletben*¹²⁷ pedig az összes repülés 80%-át hajtotta végre. A terrorizmus elleni küzdelemben és a határokon átnyúló műveletekben a Bayraktar UAV rendszerek sikeresnek bizonyultak. [174]

¹²⁶ Az Eufrátesz Pajzsa hadművelet a szíriai polgárháborúba való török katonai beavatkozás elnevezése 2016. augusztus 24-e és 2017. március 31-e között.

¹²⁷ 2020. március 1-jén Hulusi Akar török védelmi miniszter bejelentette a Tavasz Pajzs hadművelet megindítását Idlibben.

5.7 A török drónfejlesztések és annak hatása a török kormányzat geopolitikai gondolkodására

A török politikai vezetés a pilóta nélküli katonai rendszerek és a robotizált hadviselés eszközeinek fejlesztését nemcsak a török hadsereg modernizációs programjának részeként, hanem a geopolitikai gondolkodás szempontjából is fontos tényezőnek tekinti. Törökország a felfegyverzett taktikai drónok fejlesztését fontos eszköznek és új lehetőségnek tekinti a globális hatalmi versengésben. Ankara geopolitikai érdekei mellett a drónipari innovációk az ország védelmi ipari érdekeit és a katonai hatalom kivetítésének lehetőségét is szolgálhatják. Az amerikai fegyverembargó, az EU-tagállamok megállapodása a Törökországba irányuló fegyverexport korlátozásáról az ország közelmúltbeli észak-szíriai offenzívája miatt, valamint a szövetségesek vonakodása a precíziós fegyverek és fegyverrendszerek eladásától Ankarát arra készítette, hogy kiépítsen egy saját alapokon nyugvó, csúcstechnológia gyártására is képes hazai hadiipart. Törökország jelentősen javította haditechnikai képességeit az elmúlt évtizedben, amely azt eredményezte, hogy nemcsak felhasználóként, de exportőrként is jelen van a világ fegyverpiacán a versenyképes haditechnikai termékeivel. [177]

Törökország UAV-programja meghatározó hatást gyakorolt a nemzeti védelmi iparra, a program ösztönözte a pilóta nélküli katonai platformok és intelligens rendszerek továbbfejlesztését, valamint fellendítette a haditechnikai exportot. A pilóta nélküli járművek fejlesztése és gyártása versenyképes *know-how*-t, képzett humán erőforrást és tapasztalatcserét eredményezett. A drónoknak köszönhető új katonai eljárások alkalmazása növelte Törökország kapacitását és lehetőségét a terrorizmus elleni küzdelemben. A fejlesztések szoros együttműködést eredményeztek a Török Fegyveres Erők, azon belül is a Török Légierő és a védelmi ipar között. A vezetési és irányítási (Command and Control – C2) struktúra szempontjából voltak nehézségek. A vezetés és irányítás integrált megközelítése ugyanis csak részben valósult meg, mivel az ANKA-S a török légierő parancsnoksága, a Bayraktar TB2 pedig a szárazföldi erők parancsnoksága, valamint a Nemzeti Hírszerző Szervezet (*Millî İstihbarat Teşkilatı – MIT*) vezetése és irányítása alá tartozik. Ez a széttagolt vezetési és irányítási struktúra megköveteli a szervezetek közötti nagyfokú együttműködést és koordinációt. [178]

A török drónprogram nagy hatással volt az ország által alkalmazott harcászatra¹²⁸ is. A 2016 és 2019 között elindított katonai hadműveletek (*Eufrátesz Pajzsa, Olajág, Béke Forrása*,¹²⁹ valamint egyéb terrorizmusellenes műveletek) során a hazai gyártású UAV-k sikeres bevetésre kerültek és hatással voltak a Török Légierő harcászati doktrínáinak az átalakítására. Az UAV-k hatékony hírszerzési, megfigyelési és felderítési képességet biztosítanak a török rendvédelmi és katonai erők számára, ezért a terrorizmus elleni küzdelemben egyre gyakrabban használják. A drónok már-már nélkülözhetetlen alkotóelemei az olyan *alacsony intenzitású műveleteknek*,¹³⁰ mint a terrorizmus. A pilóta nélküli eszközökre a vadászrepülőgépekkel és a harci helikopterekkel szemben nem létező humánerőforrás igényük miatt „feláldozható eszközként” lehet tekinteni. A drónok ugyanazokat a feladatokat, azaz valós idejű monitorozást, hatékony területellenőrzést, felderítést, valamint a célpontok megsemmisítését képesek elvégezni, mint a vadászrepülőgépek vagy a helikopterek. A fejlett hordozható légvédelmi rendszerek (*Man-portable air-defense systems – MANPADS*) kifejlesztésével, és azok drónok általi hordozhatóságával a *magas intenzitású konfliktusokban*¹³¹ a felfegyverzett UAV-k elsődleges csapásmérő eszközökké váltak. A precíziós csapásmérő képességek fejlesztésével Törökország új képességet szerzett távoli területeken történő katonai műveletek végrehajtására. A pilóta nélküli rendszerek nagyobb tűzerővel és precíziós lőszerrel való felszerelése növelte a célok megsemmisítésének lehetőségeit. A drónok megnövelt célmeghatározási képességei lehetővé teszik a célpont pontosabb azonosítását és csökkentik a polgári áldozatok, azaz a járulékos veszteségek számát. A modern UAV-k képesek az *információs műveletek*¹³² támogatására is, és segítségül szolgálhatnak a *dezinformáció*¹³³ elleni küzdelemben, például terrorista szervezetek által használt dezinformációs kampányok felderítésében, megelőzésében. [179]

Az elmúlt években a szíriai beavatkozás megfelelő terepet szolgáltatott a török UAV-k képességeinek kipróbálására, valamint a *hatásalapú- és hálózatközpontú hadviselés*¹³⁴ nyújtotta lehetőségek elemzésére és értékelésére. 2020 februárjában

¹²⁸ Katonai taktika.

¹²⁹ A Béke Forrása hadműveletet Törökország 2016. október elején indította Szíriában.

¹³⁰ Kisméretű katonai összeütközések.

¹³¹ Például háborúk.

¹³² Az információs fölény kivívása a szemben álló fél információinak, információs folyamatainak és információs rendszereinek befolyásolásával.

¹³³ Félretájékoztatás.

¹³⁴ A hatásalapú katonai műveletek során a rendelkezésre álló katonai- és más erőket, eszközöket átfogó, egymást kiegészítő módon alkalmazzák a kitűzött célok megvalósítása érdekében. A hálózatközpontú katonai művelet lényege, hogy egy rendszert alkot a felderítés, a döntés és a cél megsemmisítése a katonai műveletek végrehajtása teljes időtartamában.

Törökország a *Tavaszi Pajzs* hadművelet során a Bayraktar TB2 és ANKA-S drónokat, valamint számos elektronikai hadviselési rendszert vetett be Szíriában. A katonai művelet során a török haditechnikai eszközök megsemmisítettek 3.400 fegyverest, három repülőgépet (két Szu-24-est és egy L-39-est), nyolc helikoptert, nyolc légvédelmi rendszert, köztük a Pantsir S-1 és Buk rakétarendszereket, 156 harckocsit, köztük T-55, T-62 és T-72 MBT-eket, 108 ágyút, 24 páncélozott szállító harcjárművet, 49 egyéb járművet, 99 katonai járművet, tíz lőszerraktárat és két repülőteret. A katonai művelet részeként az ANKA-S és a Bayraktar TB2 drónok a Török Légierő és a Török Szárazföldi Erők számára a célpontok felderítését és kijelölését is elvégezték. Mivel meglehetősen kis kiterjedésű műveleti területről beszélünk, az idlibi célpontok esetében Ankara egy századnyi (körülbelül 10-15 darab) felfegyverzett UAV-t vetett be. Az ANKA-S a korábban már említett SATCOM, a Bayraktar TB2 drónok a LOS adatátviteli rendszer segítségével a Török Szárazföldi Erők integrált kommunikációs rendszerén (*Turkish Armed Forces Integrated Communications System – TAFICS*) keresztül továbbították az általuk szerzett kép és koordináták adatait a légi és tüzérségi műveletek végrehajtása céljából. A tüzvezetést és a koordinációt a török hadsereg a szintén saját fejlesztésű ADOP-2000 tüztámogatást elősegítő, automatizált rendszer segítségével hajtotta végre. Egy felfegyverzett UAV a harcászati műveletekben tüzérségi előretolt megfigyelőként és légiirányítóként, valamint vadászrepülőgépekre jellemző feladatok ellátására képes haditechnikai eszközként egyaránt működni. [180]

Törökország 2019-ben a líbiai konfliktusban is sikeresen alkalmazta (és tesztelte) a török drónokat azzal a céllal, hogy támogassa az ENSZ által elismert GNA-t. 2019 júniusában a GNA Bayraktar drónok bevetésével támadást hajtott végre a Khalifa Haftar vezette LNA erői ellen, a Mitiga nemzetközi repülőtér területén. Legalább három Bayraktar TB2 drón került bevetésre Tripoli légtere felett, hogy megakadályozzák Haftar erőit a főváros elfoglalásában. 2020 áprilisában Tarhuna közelében, az Al-Dzsufra légibázis egyik utánpótlási vonalán a GNA Bayraktar drónok bevetésével megsemmisített egy Antonov An-26-os teherszállító repülőgépet, amely lőszert szállított az LNA erői számára. A 2020. május 17-e és 18-a között török drónok által végrehajtott légi műveletek során megsemmisült Líbiában a Pantsir-S1 légvédelmi, valamint a Krasuhka elektronikus hadviselési rendszerek nagy része. Több esetben Bayraktar TB2 UAV-k semmisítették meg Haftar erőinek légvédelmi rendszereit, logisztikai támogató járműveit (teherautókat, teherszállító repülőgépeket) és páncélozott szállító harcjárműveit. Az STM által kifejlesztett KARGU taktikai többmotoros támadó UAV-t 2020. május 27-én észlelték

először Ain Zara térségében. A GNA a kritikus infrastruktúrájának tekinthető Watya légibázist 2020. május 18-án foglalta el török drónok segítségével. [181]

A világ konfliktusövezeteiben elért sikerek és harci eredmények ellenére nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a török UAV-k rendelkeznek hiányosságokkal is. Ilyen hiányosságként említhető, hogy alacsony magasságban mind az ANKA, mind a Bayraktar UAV-rendszerek sebezhetők a föld-levegő rakétákkal (*Surface-to-Air Missile – SAM*) szemben. Líbiában Ankara a Bayraktar UAV-k kommunikációs rendszereinek nehézségeit földi átjátszóállomások használatával hidalta át. A SATCOM kommunikációs rendszer kifejlesztése megteremtette a lehetőségét annak, hogy az ANKA UAV-k mélységbe is be tudjanak repülni Szíriában. A MAM-L és MAM-C „intelligens” löszerek alkalmazása hozzájárult a tüzerővel és a hasznos teherbírással kapcsolatos hiányosságok leküzdéséhez és növelte a csapásmérő képességek pontosságát. A török gyártású KORAL elektronikai hadviselési rendszer segített a török UAV-k számára az ellenséges eszközök radarjainak zavarásában és megtevesztésében. [182]

Törökország drónipari fejlesztései hozzájárultak az ország stratégiai és geopolitikai mozgásterének növeléséhez. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a Közel-Kelet, a Földközi-tenger keleti része és Észak-Afrika tekintetében is a drónfejlesztések és a hazai megoldások műveleti rugalmasságot biztosítottak a Török Fegyveres Erők számára. Ankara a közelmúltban Bayraktar TB2 drónokat telepített Észak-Ciprusra, a felek között növekvő feszültség miatt. A Bayraktar TB2 UAV-k a Földközi-tengeren a török kőolaj- és földgázfúró hajók felügyeletét is biztosítják a vitatott kizárólagos gazdasági övezetekben. A drónipar fejlődésének egy másik hozománya, hogy ezen speciális haditechnikai eszközök segítségével Törökország egyszerre több hadszíntéren is képes jelen lenni, mely képesség erősítheti az ország geopolitikai érdekeinek érvényesítését. [183] A török drón diplomácia gyakorlatát mutatja, hogy a drónipar szerepet játszhatott Törökország és a NATO-hoz csatlakozni szándékozó észak-európai országok (Finnország, Svédország) közötti patthelyzetben. A finn elnök kifejezte országa azon szándékát, hogy Finnország NATO-csatlakozása esetén Helsinki hajlandó lenne török drónok vásárlására. [184]

5.8 Jövőbeni kitekintés, a török drónok további fejlődési lehetőségei

2021-ben a török védelmi ipar egyik jelentős képviselője, a Baykar Technology bejelentette, hogy *Kizilelma* néven új harci drónt fog gyártani, az első prototípusok 2023-ban kerülnek majd kipróbálásra. A Kizilelma speciális turbóventillátorral ellátott motorral fog rendelkezni, hasznos teherbírása meghaladja az 1.500 kilogrammot, a támadó fegyverzetét tekintve rendelkezni fog levegő-levegő, levegő-föld típusú rakétákkal, cirkálórakétákkal, és különleges manőverező képességgel, valamint rövid felszállópályáról való levegőbe emelkedési képességgel. A Baykar szerint a Kizilelma két típusát fogják gyártani a MIUS-A-t és a MIUS-B-t, amelyekbe különböző típusú hajtómű kerül beszerelésre. A Kizilelma a jövőben a 4,5, valamint 5. generációs vadászpilóták harci tevékenységeinek kiegészítéseként működhetnek. [185]

A Baykar másik nagy bejelentése szerint a *Bayraktar TB3* típusú drónfejlesztés a Kizilelma támogatásaként, a korábban említett „kék hazára” (*Mavi Vatan*) vonatkozó geostratégiai elképzelés gyakorlati megvalósítása érdekében, a tengeri bevetések során alkalmaznák. A Bayraktar TB3 drónt a TCG Anadolu (L-400) hadihajóról lehetne indítani, amelyre akár 80 darab drón is telepíthető. A TB3 nagyobb hasznos teherbírással rendelkezne, mint a TB2, ami a tengeri bevetésekben növelheti a támadások hatékonyságát. A TB3-at a PD-170 típusú hajtóművel látnák el, és a felderítési képességeit az Aselsan fejlesztheti. Amennyiben ezek a fejlesztések a közeljövőben megvalósulnak, úgy a török hadsereg komoly harcértékkel rendelkező, új generációs drónokkal lenne felszerelve, amely jelentősen szélesítheti a tengeri hadviselés, valamint a szárazföldi erőketítés lehetőségeit. [186]

5.9 Összegzés

A fejezetben igazoltam, hogy Törökország számára, amely korábban nagymértékben a külföldi technológiákra támaszkodott, a saját haditechnikai eszközök és eszközrendszerek fejlesztése kulcsfontosságúvá vált az ország szuverenitása és geostratégiai céljainak biztosítása szempontjából. Ez nemcsak a terrorizmus elleni küzdelemben, hanem Ankara geopolitikai riválisaival szembeni stratégiai előnyök megszerzésében is megmutatkozik. Törökországban komoly előrelépés történt az UAV-rendszerek és alrendszerek fejlesztésében, valamint a szükséges humán erőforrás és

know-how-k előmozdítása terén. A Török Fegyveres Erők a NATO-n belül az egyik legerősebb haderő a drónkapacitások és drónképességek tekintetében. Bizonyítottam, hogy Törökország drónprogramja hozzájárult Ankara harcászati képességeinek javításához, miközben gyártóként gazdasági hasznot is húzott a haditechnikai fejlesztések exportjából. A kis-ázsiai ország drónprogramja utat nyitott a katonai doktrínák átalakítása előtt.

A fejezetben bizonyítottam, hogy Törökország a dróntechnikai fejlesztéseit a geopolitikai érdekei alá rendelte, és az úgynevezett „drón diplomácián” keresztül a katonai és a politikai folyamatok befolyásolásának eszközeként használta és jelenleg is használja. A török drónok az elkövetkezendő évek konfliktusaiban és válságövezeteiben is fontos szerephez juthatnak. Az új technológiai eszközök a sokoldalúságuk és a többfeladatú paramétereik miatt a katonai műveletek hatékony végrehajtását teszik lehetővé. Egy olyan biztonsági környezetben, amelyben egyre inkább az a tendencia érvényesül, hogy az autonóm rendszerek és a mesterséges intelligencia nagyobb szerepet kap, a török dróntechnológia és a török hadiipar további fejlesztései növelhetik a Török Fegyveres Erők felkészültségét a jövő hadviselésére, valamint elősegíthetik az ország geopolitikai érdekeinek érvényesülését a környező szárazföldi és tengeri térségekben.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás eredményei

Az értekezés elsősorban a török–afrikai védelempolitikai, másodsorban pedig, ehhez kapcsolódóan a kül- és biztonságpolitikai viszonyrendszer megértését tűzte ki célul. A kutatás Törökország nézőpontjából közelítette meg a vizsgált témát, ezért török nyelvű szakirodalom is felhasználásra került.

A szakirodalmi áttekintésből kirajzolódott, hogy Törökország stratégiai elhelyezkedésének jelentősége nem újdonság. Ezen adottságát a kis-ázsiai ország már több száz éve tudatosan használja és kihasználja külpolitikájának érvényesítésében. Ankara a 21. században globális hatalomként és szereplőként tekint magára a nemzetközi rendszerben. Ebben az „új szerepben” kulcsfontosságú a geopolitika, és ennek támogatásaként a török védelmi szektor, azon belül is a hadiipar. A kutatás során megállapításra került, hogy Törökország nemzetközi kapcsolatai során geostratégiai helyzetét használja pozícióinak erősítésére. A török geopolitika eszközeként az elmúlt évtizedekben megjelent a *hard power* mellett a *soft power* tudatos használata. Törökország geopolitikai érdekei mellett gazdasági érdekeinek képviselőjére törekszik, mely az afrikai kontinensen is hangsúlyosan megjelenik. A Recep Tayyip Erdoğan fémjelzte török rezsim megerősödésével a külpolitikai aktivitás és proaktivitás is növekedett. A 2011 után bekövetkező régiós változások (például: arab tavasz) arra készítették a török vezetést, hogy aktív részese és gazdasági értelemben is haszonélvezője legyen a Közel-Keleten és Észak-Afrikában zajló eseményeknek. A geostratégiai helyzet, az erős kormányzás, valamint a gazdasági fejlődés felértékelte Törökország érdekérvényesítési lehetőségeit és nemzetközi súlyát.

A szakirodalmi áttekintés másik fontos eredménye az volt, hogy a török-afrikai kapcsolatok a védelmi ipari együttműködés területén egyre szorosabbnak mondhatók. 2003 óta Törökország gazdasági kapcsolatai az afrikai kontinens országaival figyelemre méltó bővülésen mentek keresztül. A 2003 és 2021 közötti időszakban Törökország Afrikával folytatott kétoldalú kereskedelme négyszeresére nőtt. Ezen időszak alatt az Afrikában működő török nagykövetségek száma 12-ről 42-re emelkedett. A török közvetlen külföldi működőtőke Afrikában 2003-ban 100 millió dollár volt, 2021-re viszont már 6,5 milliárd dollárra emelkedett. Törökország Afrika-politikája az elmúlt

években új szakaszba lépett, amelyet a biztonsági és védelmi kapcsolatok gyors bővülése jellemez. E fejlődés egyik mozgatórugója a török pilóta nélküli repülőgépek exportja. Bár a nemzetközi figyelem leginkább a török drónokra irányul, Törökország védelmi portfóliója messze túlmutat ezen képességen. A török védelmi ipar lőfegyvereket, haditengerészeti felszereléseket, helikoptereket és páncélozott szállító harcjárműveket is kínál az afrikai országok számára. Ahogy Erdoğan elnök nyugat-afrikai útja során is kiemelte, a biztonsági együttműködés fontos tárgyalási eszközzé vált a török külpolitika számára. Ankara a fegyvereladásokat Afrikában gazdasági előnyökre és politikai befolyásszerzésre is használja.

A hipotézisek teljesülése

A disszertációban három hipotézist fogalmaztam meg, amelyek mindegyike a kutatás során bizonyítást nyert. Az első hipotézisemben azt fogalmaztam meg, hogy Törökország a realista geopolitikai gondolkodás mellett a liberális és a konstruktivista geopolitikai gondolkodás eszközeit is alkalmazza Afrika-politikájában. A disszertációban két esettanulmányon keresztül mutattam be ezen eszközök gyakorlati alkalmazását. Szomáliában a *soft power*, azaz a gazdasági, kulturális, oktatási, történelmi kapcsolatok mellett megjelenik bizonyos értelemben a *hard power* eszköztár is, ami egy török katonai bázis létrehozásában is testet ölt. Líbiában hasonló a helyzet azzal a különbséggel, hogy a *hard power* eszköztárát Törökország sokkal nagyobb mértékben alkalmazta, illetve alkalmazza, mint Szomália esetében. Ankara katonai erővel beavatkozott a líbiai polgárháborúba, amivel egyértelműen állást foglalt a szemben álló felek esetében, és haditechnikai eszközökkel, katonai egységekkel, kiképzőkkel támogatta a GNA-t. Hasonló következtetésre lehet jutni a többi afrikai állam vizsgálata során is, ahol az együttműködés területei között megjelennek a politikai, gazdasági, kulturális, oktatási területek és a biztonsági dimenzió, igaz, hogy a hangsúlyok országonként eltérőek lehetnek, ugyanakkor egymás kiegészítéseként hatékonyan működnek Törökország afrikai nyitás politikájában.

A második hipotézisemben feltételeztem, hogy Ankara visszatért a *neoszmanizmus* külpolitikai gondolkodásához, és ebből adódóan a környező (kontinentális) szárazföldi és tengeri térséget a saját „közel külföldjének,” azaz befolyási övezetének tekinti. Erre példaként hozható a szíriai török katonai beavatkozás, az Irak

területén végrehajtott terrorellenes katonai műveletek, a kaukázusi térségben, az azeri-örmény konfliktusban való részvétel, illetve a jelenleg is folyó ukrán-orosz háború esete, amely során Ankara fegyverek eladásában és a felek közötti közvetítésben is részt vesz. A környező tengeri térség esetében bizonyítást nyert, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében Törökország katonai eszközökkel, haditengerészeti erőkkel, kutató-felderítő egységekkel is jelen van és befolyási területnek tekinti a kelet-mediterráneumot, ahol hajlandó *hard power* eszközöket is bevetni egy lehetséges konfliktus esetén. A disszertációban bizonyítottam, hogy Törökország környező szárazföldi térségének (szárazföldi kontinensének) tekinti Afrikát, ami az ország vezetésének geopolitikai gondolkodásában, valamint Afrika-politikájában is megjelenik.

A harmadik hipotézisben feltételeztem, hogy a környező szárazföldi kontinentális térségek közül Afrika Törökország jövőbeni hátországa (*hinterland*) lehet, amelyet a biztonsági dimenzió, azon belül is a török hadiipar helyzete és tevékenysége megerősíthet. A harmadik hipotézis is bizonyításra került, ugyanis megvizsgálva a biztonsági dimenzióra kiterjedő kétoldalú kapcsolatokat, azok széles spektrumon mozognak, és olyan területekre is kiterjednek, melyek *stratégiai partnerek* esetében értelmezhetők. A védelmi ipari együttműködés mellett a kapcsolatokban tetten érhetők a gazdasági, politikai, kulturális, oktatási, tehát a *soft* területek is. Törökország szempontjából a kulturális és a vallási kötődések mellett Afrika a hatalmas ásványkincs lelőhelyei szempontjából is fontos „terjeszkedési terület”, és a jövőben fontos hátországa lehet az erőforrásokban szegény(ebb) kis-ázsiai országnak.

Új tudományos eredmények

1. Átfogó, magyar nyelvű áttekintést készítettem a 2002 utáni török–afrikai kül-, biztonság- és védelempolitikai kapcsolatokról, mindezt török, angol és magyar nyelvű források feldolgozásával tettem meg.
2. Két esettanulmányon keresztül „teszteltem” a nemzetközi kapcsolatok elmélete közül a realizmust, a liberalizmust, valamint a konstruktivizmust. Gyakorlati példákon keresztül bizonyítottam, hogy Törökország Afrika-politikájában egy *hibrid geopolitikai modellt* alkalmaz, amely az előbb említett irányzatok mindegyikének bizonyos eszközeit felhasználja érdekeinek érvényesítése céljából.

3. Bizonyítottam, hogy a szoros és a hosszú távon stabil török-afrikai együttműködésnek a biztonsági dimenzió egy meghatározó területe lehet. A védelmi szektoron keresztül mindkét fél szorosabbra fűzheti az együttműködést és erősítheti az elköteleződését egymás irányába. Igazoltam, hogy a török-afrikai kapcsolatokban a védelmi együttműködés terén számos lehetőség mutatkozik, a szorosabb védelempolitikai együttműködésre a szereplők részéről további igény figyelhető meg.

A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások

A kutatás eredményei számos területen hasznosíthatóak. Az értekezés megírásakor nagyszámú magyar és nemzetközi szakirodalmat dolgoztam fel, majd ezt követően szintetizáltam az ismereteket. A disszertáció segítséget és értelmezési keretet ad a török külpolitika bizonyos szegmensének¹³⁵ az elemzéséhez, valamint átfogó képet nyújt a török–afrikai kapcsolatokról, kiemelten a biztonsági dimenzióra jellemző együttműködésekről. A kutatás eredményei felhasználhatók az oktatásban, képzési anyagokban, különösen a biztonságtudomány, nemzetközi kapcsolatok, illetve biztonság- és védelempolitika képzési szakokon. A kutatás egyes eredményei, aktualitásukra tekintettel a szakpolitikai döntéshozatalt, háttéranyagok készítését is támogathatják. Ez azért is lényeges lehet, mivel a Törökországgal fenntartott kapcsolatok továbbra is a magyar külpolitika fontos elemét képezhetik. A török geo- és külpolitikai gyakorlat figyelemmel követése – álláspontom szerint – fontos ismeretekkel szolgálhat a magyar külpolitika alakítóinak a számára is. Az értekezésben meghatározott elméleti keret és a kutatás eredményei alapján vizsgálható a török–afrikai kapcsolatok alakulása, ami szintén támogathatja a magyar közigazgatás és a döntéshozók munkáját. Az értekezés alkalmazott kutatásokhoz, a török geo-, kül-, biztonság- és védelempolitika, valamint a védelmi ipar vizsgálatához biztosít elméleti alapot. A kutatás eredményeit további afrikai államok esetében is célszerű lenne tovább vinni. A jövőbeli kutatási irányokat illetően javaslom a török–afrikai kapcsolatok esetében a regionális különbségek részletesebb elemzését, a biztonsági dimenzió területén elért eredmények további nyomon követését, valamint a haditechnikai eszközök és a biztonsági együttműködések tekintetében keletkezett tapasztalatok vizsgálatát.

¹³⁵ Rész.

Mindezek mellett érdemes a kutatást tágabb kontextusba is helyezni és az Európai Unió szintjén is vizsgálni. Az EU és Törökország Afrika-politikája nem feltétlenül összeegyeztethetetlen, ugyanis mindkét szereplő fejlesztené és elmélyítené kapcsolatait az afrikai államokkal. Mindkét fél hasonló kihívásokkal néz szembe annak ellenére, hogy az afrikai kontinens átalakulását és folyamatait eltérően érzékelik. Az EU és Törökország számára is kihívást jelentenek a riválisok (Egyesült Államok, Kína, Oroszország, India, Irán, Brazília, Pakisztán, Izrael, Egyesült Arab Emírségek), mely országok „versenyképes” megoldásokat kínálnak afrikai partnereik biztonsági és gazdasági törekvéseire. Az Afrikai Unió Agenda 2063 és az afrikai szabadkereskedelmi övezet megmutatja az afrikai államok hosszú távú célját, azaz, hogy növeljék a közös cselekvésre való képességüket a nemzetközi partnerségek révén. Az afrikai államok és Kína, Törökország, valamint az EU közelmúltbeli csúcstalálkozóik rámutattak arra, hogy a biztonság fontos szerepet fog játszani a jövőbeli kapcsolatokban. Egy új világréteg kialakulása egyben lehetőséget teremthet mind az EU, mind pedig Törökország számára, hogy megerősítse az afrikai államokkal való partnerséget a biztonsági kérdésekben. Ha mind Törökország, mind az EU túl tudna lépni nézeteltérésein és közös stratégiai érdekként meg tudna állapodni az együttműködés keretében, akkor nagyobb lehetőség nyílna arra, hogy olyan politikát alakítsanak ki, amely jobban megfelelné az afrikai országok biztonsági igényeinek. Egy ilyen irányvonal összhangban lenne az EU és a tagállamok azon kötelezettségvállalásával is, hogy a *multilateralizmusra*¹³⁶ vonatkozó új stratégiát dolgozzanak ki és hajtsanak végre, amely alapján új szövetségeket építhetnek harmadik országokkal. Az EU döntéshozóinak fontolóra kellene vennie egy hivatalos partnerség kialakítását Törökországgal a közös biztonság- és védelempolitika (a továbbiakban: KBVP) terén. Ez ugyanis segíthetné az EU-t az afrikai KBVP-missziók védelmi képességeinek és hatékonyságának növelésében, valamint az EU és Törökország védelmi- és külpolitikájának közelítését az afrikai kontinensen.

¹³⁶ Több országgal való tárgyalás, együttműködés.

IRODALOMJEGYZÉK

HIVATKOZÁSOK

- [1] MORGENTHAU, H. J.: Politics Among Nations: The Struggle for Peace and Power, New York, 1948. pp. 3-35.
- [2] HERZ, J. H.: The nation-state and the crisis of world politics: Essays on international politics in the twentieth century. David McKay Company, Inc. New York, 1976., ISBN 0679303081, pp. 72-98.
- [3] WOLFERS, A.: National security as an ambiguous symbol, In: Political science quarterly, 67. évfolyam 4. szám 1952., pp. 481-502.
- [4] WALTZ, K. N.: Theory of international politics. Long Grove 1979., ISBN 1-57766-670-4, pp. 80-128.
- [5] WALTZ, K. N.: Theory of international politics. Long Grove 1979., ISBN 1-57766-670-4, pp. 89-108.
- [6] PÉNZVÁLTÓ N.: Törökország orosz rulettje - Versengés és együttműködés Európa peremén; MCC Press Kft. 2022. ISBN 9786156351418., pp. 30-70.
- [7] PAPE, R.: Soft Balancing against the United States. International Security, 30. évf., 2005/1. pp. 7-45.
- [8] PAUL, T. V.: Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. International Security, 30. évf., 2005/1. pp. 46-71.
- [9] FERGUSON, C.: The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese–Russian ‘Strategic Partnership’. In: Journal of Strategic Studies, 35. évf., 2012/2. pp. 197–222.
- [10] KEOHANE, R. O. – NYE, J. S.: Power and Interdependence. World Politics in Transition, Boston, 1977. pp. 240-255.
- [11] BALOGH István: Biztonságelméletek, In: Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle, 6(3-4) 2013., pp. 36-54.
https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelmletek.pdf (letöltve: 2023.05.23.)
- [12] BUZAN, B.; LITTLE, R.: International systems in world history. Oxford University Press, Oxford, 2000., pp. 241-278.
- [13] BUZAN, B.; LITTLE, R.: International systems in world history. Oxford University Press, Oxford, 2000., pp. 241-289.
- [14] BUZAN, B.; LITTLE, R.: International systems in world history. Oxford University Press, Oxford, 2000., pp. 249-310.
- [15] MINGST, K.: Essentials of International Relations, New York, Norton and Company, 1999., ISBN 0-393-97287-9, pp. 105-145.
- [16] ART, R. J.: The Four Functions of Force. In: International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues, 1993, pp. 132-150.

- [17] MATUS J.: A jövő árnyéka, Pesti Csoport; Budapest, 2005., ISBN 963 219 971 5, pp. 25-197.
- [18] EGERESI Z.: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle*, 16(4) 2017., pp. 78-81. https://kki.hu/assets/upload/04_Egeresi.pdf (letöltve: 2023.05.23.)
- [19] MARSAI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 301.
- [20] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 31-171.
- [21] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 31-51.
- [22] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 23-48.
- [23] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 31-65.
- [24] DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 31-77.
- [25] STEIN, A.: [Islamic State Network in Turkey, Recruitment for the Caliphate](https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/islamic-state-networks-in-turkey/). *Atlantic Council*, 2016. URL: www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/islamic-state-networks-in-turkey/ (letöltve: 2023.05.25.)
- [26] KASAPOGLU, C.: Turkey's War of Attrition With the Islamic State: The Rocket Threat. Policy Watch. Washington, The Washington Institute for Near East Policy, 2016. 3.
- [27] KASAPOGLU, C.: Turkey's War of Attrition With the Islamic State: The Rocket Threat. Policy Watch. Washington, The Washington Institute for Near East Policy, 2016. 3. p. 2.
- [28] KASAPOGLU, C.: Turkey's War of Attrition With the Islamic State: The Rocket Threat. Policy Watch. Washington, The Washington Institute for Near East Policy, 2016. 3. pp. 2-3.
- [29] WAGNER Péter: Terrorhullám Kabulban – Valóban erősödik a Talibán és az Iszlám Állam Afganisztánban?, In: *KKI Elemzések, Külügyi és Külgazdasági Intézet* 2. szám 2018., pp. 10-11. https://kki.hu/assets/upload/06_KKI-elemzes_AFG_Wagner_20180206.pdf (letöltve: 2023.04.12.)
- [30] U.S. Department of State (Press Statement): Taking Action Against ISIS-K (2021. november 22.) <https://www.state.gov/taking-action-against-isis-k/> (letöltve: 2023.06.02.)
- [31] STEWART, D.: Turkey arrests 15 Islamic State suspects amid threats to European consulates; News360; <https://www.news360.es/usa/2023/02/05/turkey-arrests-15-islamic-state-suspects-amid-threats-to-european-consulates/> (letöltve: 2023.06.02.)
- [32] EGERESI Zoltán: A PKK: MARXISTA TERRORSZERVEZETBŐL NEMZETÉPÍTŐ GERILLASEREG?. *Pro Minoritate*, 21, 2012; pp. 93.

- [33] EGERESI Zoltán: A PKK: MARXISTA TERRORSZERVEZETBŐL NEMZETÉPÍTŐ GERILLASEREG?. Pro Minoritate, 21, 2012; pp. 103-104.
- [34] EGERESI Zoltán: A PKK: MARXISTA TERRORSZERVEZETBŐL NEMZETÉPÍTŐ GERILLASEREG?. Pro Minoritate, 21, 2012; pp. 99-100.
- [35] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 296-299.
- [36] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 297-298.
- [37] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 298-299.
- [38] ÖZKAN, M.: Turkey's 'New' Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications. Centre for Strategic Research Papers. Autumn 2011. pp. 115-137.
https://www.researchgate.net/publication/220048143_Turkey's_'New'_Engagements_in_Africa_and_Asia_Scope_Content_and_Implications (letöltve: 2023.06.02.)
- [39] Turkey in Africa: The Implementation of the Action Plan and an Evaluation after Fifteen Years. ORSAM – Center for Middle Eastern Strategic Studies. Report No. 124. 2012. július 11. <https://www.orsam.org.tr/en/turkey-in-africa-the-implementation-of-the-action-plan-and-an-evaluation-after-fifteen-years/> (letöltve: 2023.06.02.)
- [40] SHINN, D.: Turkey's Engagement in Sub-Saharan Africa. Shifting Alliances and Strategic Diversification. Chatham House Research Paper. September 2015. 10. pp. 4-8.
https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150909TurkeySubSaharanAfricaShinn.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
- [41] SHINN, D.: Turkey's Engagement in Sub-Saharan Africa. Shifting Alliances and Strategic Diversification. Chatham House Research Paper. September 2015. 10. pp. 8-20.
https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150909TurkeySubSaharanAfricaShinn.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
- [42] ÖZKAN, M.: Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects. SETA Policy Brief No. 22, 2008. pp. 3-7.
https://www.researchgate.net/publication/40439973_Turkey_Discovers_Africa_Implications_and_Prospects (letöltve: 2023.06.02.)
- [43] ÖZKAN, M.: Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects. SETA Policy Brief No. 22, 2008. pp. 1-5.
https://www.researchgate.net/publication/40439973_Turkey_Discovers_Africa_Implications_and_Prospects (letöltve: 2023.06.02.)

- [44] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 301-303.
- [45] African Union Commission: Agenda 2063 – The Africa We Want, 2015. szeptember, ISBN: 978-92-95104-23-5,
https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
- [46] African Union Commission: Agenda 2063 – The Africa We Want, 2015. szeptember, ISBN: 978-92-95104-23-5, pp. 1-8.
https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
- [47] African Union: Signing of Hosting Arrangements: Turkey – Africa Economic and Business Forum Istanbul, Turkey, November 02 – 03, 2016, Press Release,
https://au.int/sites/default/files/pressreleases/31497-pr-pr_358_-_signing_of_hosting_arrangements_-_turkey_-_africa_economic_and_business_forum.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [48] African Union: Africa and Turkey Hold Second Africa Turkey Forum to Promote Cooperation Opportunities, 2018. október 11., Press Release,
https://au.int/sites/default/files/pressreleases/35146-pr-pr_1.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [49] African Union: The 3rd Africa-Turkey Summit to enhance Partnership for Common Development and Prosperity, 2021. december, Press Release,
<https://au.int/sites/default/files/pressreleases/41305-pr-PR- The 3rd Africa-Turkey Summit to enhance Partnership for Common Development and Prosperity 1.pdf> (letöltve: 2023.06.11.)
- [50] KARRAR, G.: Turkey's Assistance to the AU Commission, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
- [51] KARRAR, G.: Institutional Cooperation within International Organizations – G20, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
- [52] KARRAR, G.: Institutional Cooperation within International Organizations – Organization of Islamic Cooperation (OIC), African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
- [53] KARRAR, G.: Mediation, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
- [54] KARRAR, G.: Institutional Cooperation within International Organizations – Organization of Islamic Cooperation (OIC), African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
- [55] KARRAR, G.: Cooperation with Regional Economic Communities and Civil Society, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)

- [56] GÜVENDİK, M. Ö.: Türkiye'nin 'Afrika açılımı' büyükelçilik ağıyla genişliyor, 2021. október 17. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agiyla-genisliyor-/2394828> (letöltve: 2023.06.05.)
- [57] BESENYŐ János: Turkey's growing interest in the African continent; Journal of Central and Eastern European African Studies, VOL. 1 NO. 1-2 (2021), ISSN 2786-1902, pp. 74-76. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [58] BESENYŐ János: Turkey's growing interest in the African continent; Journal of Central and Eastern European African Studies, VOL. 1 NO. 1-2 (2021), ISSN 2786-1902, pp. 76-79. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [59] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 304-305.
- [60] BESENYŐ János: Turkey's growing interest in the African continent; Journal of Central and Eastern European African Studies, VOL. 1 NO. 1-2 (2021), ISSN 2786-1902, pp. 78-81., DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [61] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., p. 2., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [62] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., pp. 2-4., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [63] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., p. 3., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [64] STM: MiLGEM Project, <https://www.stm.com.tr/en/our-solutions/naval-engineering/milgem-project> (letöltve: 2023.06.05.)
- [65] ARAÇLARI, D.: Milgem – TCG Heybeliada F-511 Belgeseli, 2016. május 14., <https://www.millisavunma.com/milgem-tcg-heybeliada-f-511-belgeseli/> (letöltve: 2023.06.11.)
- [66] ARAÇLARI, D.: Milgem – TCG Heybeliada F-511 Belgeseli, 2016. május 14., <https://www.millisavunma.com/milgem-tcg-heybeliada-f-511-belgeseli/> (letöltve: 2023.06.19.)
- [67] HAVELSAN: GENESIS, <https://www.havelsan.com.tr/en/sectors/defense-and-security/naval/-management-systems/havelsan-genesis> (letöltve: 2023.06.05.)
- [68] HAVELSAN: GENESIS, <https://www.havelsan.com.tr/en/sectors/defense-and-security/naval/-management-systems/havelsan-genesis> (letöltve: 2023.06.05.)
- [69] GHENOVA: TCG ANADOLU (L-400), <https://ghenova.com/en/tcg-anadolu-l-400/> (letöltve: 2023.06.05.)

- [70] MilitaryLeak: Turkish Navy Amphibious Assault Ship TCG Anadolu Anadolu (L-400) to Start Sea Trials, 2022. március 7., <https://militaryleak.com/2022/03/07/turkish-navy-amphibious-assault-ship-tcg-anadolu-anadolu-l-400-to-start-sea-trials/> (letöltve: 2023.06.05.)
- [71] T.C. Millî Savunma Bakanlığı (Official Twitter Account of the Republic of Türkiye Ministry of National Defence), <https://twitter.com/tcsavunma/status/1170281534164799489> (letöltve: 2023.06.05.)
- [72] BESENYŐ János: Turkey's growing interest in the African continent; Journal of Central and Eastern European African Studies, VOL. 1 NO. 1-2 (2021), ISSN 2786-1902, pp. 80-84. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>
- [73] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., p. 3., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [74] AKCA, I. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of The Turkish Defense Industry, Citizens' Assembly, 2021., ISBN: 978-605-83027-6-1, pp. 26-37. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [75] AKCA, I. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of The Turkish Defense Industry, Citizens' Assembly, 2021., ISBN: 978-605-83027-6-1, pp. 36-39. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [76] AKCA, I. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of The Turkish Defense Industry, Citizens' Assembly, 2021., ISBN: 978-605-83027-6-1, pp. 63-69. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [77] KARAKULAK Electronic Warfare (EW) System & KORHAN 35 mm Weapon System, Issue 103 – 20 January 2021, <https://www.defenceturkey.com/en/content/karakulak-electronic-warfare-ew-system-korhan-35-mm-weapon-system-4334> (letöltve: 2023.06.05.)
- [78] AKCA, I. – ÖZDEN, B. A.: A Political-Economic Map of The Turkish Defense Industry, Citizens' Assembly, 2021., ISBN: 978-605-83027-6-1, pp. 40-59. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [79] Daily Sabah: Turkey fortifies Mediterranean security with drone deployment in Northern Cyprus, 2019. december 17., <https://www.dailysabah.com/defense/2019/12/16/turkey-fortifies-mediterranean-security-with-drone-deployment-in-northern-cyprus> (letöltve: 2023.06.05.)
- [80] AKSOY, H. A. – CEVIK, S. – YASAR, N. T.: Visualizing Turkey's Activism in Africa, Centre for Applied Turkey Studies, 2022. június 3., <https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-turkeys-activism-in-africa#c8221> (letöltve: 2023.04.05.)

- [81] AFRICA Intelligence: AAD arms expo dominated by Turkish, Chinese and Russian suppliers, 2022. szeptember 16.,
<https://www.africaintelligence.com/southern-africa-and-islands/2022/09/16/aad-arms-expo-dominated-by-turkish-chinese-and-russian-suppliers,109813293-bre> (letöltve: 2023.06.05.)
- [82] BEKDIL, B. E.: Kenya orders 118 armored vehicles from Turkey, DefenseNews, 2021. január 27., <https://www.defensenews.com/land/2021/01/27/kenya-orders-118-armored-vehicles-from-turkey/> (letöltve: 2023.06.05.)
- [83] AKSOY, H. A.: Making Sense of Turkey's Cautious Reaction to Power Shifts in Tunisia – Turkey Adjusts Its Foreign Policy in Europe's Southern Neighbourhood, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2021. október 6., doi:10.18449/2021C52
- [84] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., p. 5., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [85] YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., pp. 6-7., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
- [86] BESENYŐ János: A szomáliai stabilitás és a nemzetközi közösség, Afrika Tanulmányok folyóirat, V. évf. 1. sz., 2011. március, ISSN 1788-6422, pp. 29-32.
- [87] ŞAHİN, G.: İstikrara Katkı Yapan Uluslararası Misyone Kurumlar. In: Somali: Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma, Şahin Güngör, Demircioğlu, Faruk and Buyruk, Ali (Eds). Istanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları., 2019, pp. 77-88.
- [88] YALÇIN, M.: Türkiye Somali İlişkilerinde El-Şebab Örgütünün Etkisi. Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 4(2), 2016, pp. 17-49.
- [89] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 173-184. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [90] BUYRUK, A.: Türkiye-Somali İlişkileri. In Somali: Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma, ŞahinGüngör, Demircioğlu, Faruk and Buyruk, Ali (Eds). Istanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları. 2019, pp. 89-111.
- [91] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 177-180. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [92] KAYA, K. – WERNER, J.: Turkey and Africa: A Rising Military Partnership? Harvard University. 2016, pp. 3-11.
http://scholar.harvard.edu/files/jasonwarner/files/kaya_and_warner_2013_turkey-africa.pdf (letöltve: 2023.06.06.).

- [93] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 177-180. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [94] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 180-182. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [95] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 182-184. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [96] KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. pp. 184-187. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
- [97] MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 306-308.
- [98] KARDAŞ, Ş.: Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion. GMF Policy Brief. 2011.
- [99] BIHARI Anna: Törökország új Közel-Kelet-politikája és az arab tavasz. Grotius, (55), 2012. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CVLGXO> (letöltve: 2023.06.06.)
- [100] GARAI Nikolett – POLGÁR Katalin – SZALAI Máté: Líbia: egy lehetséges európai beavatkozás kérdőjelei. KKI elemzések, (14), 2016. pp. 3-8. https://kki.hu/assets/upload/Lebia_KKI_elemzesek_0530.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
- [101] GARAI Nikolett – POLGÁR Katalin – SZALAI Máté: Líbia: egy lehetséges európai beavatkozás kérdőjelei. KKI elemzések, (14), 2016. pp. 7-12., https://kki.hu/assets/upload/Lebia_KKI_elemzesek_0530.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
- [102] MARSÁI Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. Nemzet és Biztonság, (1), pp. 110–134. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_1_11_marsai_viktor_-_a_migracios_diskurzus_margojara_ii-a_libiai_valsgaz_az_europai_migracio_tukreben.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
- [103] MARSÁI Viktor: Egy elfelejtett válság – a harmadik líbiai polgárháború és a migráció. Migrációkutató Intézet. 2019. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/11/mki_elemezes_egy_elfelejtett_valsgaz_a_harmadik_libiai_polgarhaboru_es_a_migracio_marsai_viktor.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
- [104] Al Jazeera: Turkey and Qatar Denounce the Attack on Tripoli and Erdogan Will Move to Prevent the „Conspiracy”. Teller Report. 2019. <https://www.tellerreport.com/news/--turkey-and-qatar-denounce-the-attack-on->

- [tripoliand-erdogan-will-move-to-prevent-the-%22conspiracy%22-.SyDkaaQsV.html](#) (letöltve: 2023.05.05.)
- [105] Middle East Eye: Libya's UN-Backed Government Receives Military Hardware in Spite of Arms Embargo. 2019. A letöltés ideje: 2020. május 5. <https://www.middleeasteye.net/news/libyas-un-backed-government-receives-military-hardware-spite-armsembargo> (letöltve: 2023.06.06.)
- [106] Al Arabiya: Libya's Haftar Orders Forces to Attack Turkish Ships, Bans Flights to Turkey. 2019. <https://english.alarabiya.net/en/News/northafrica/2019/06/29/Libya-s-Haftar-orders-forces-to-attack-Turkish-ships-interests> (letöltve: 2023.02.12.)
- [107] International Crisis Group: Turkey Wades into Libya's Troubled Waters. 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/westerneuropemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (letöltve: 2023.06.06.)
- [108] BUTLER, D. – Gumrukcu, T.: Turkey Signs Maritime Boundaries Deal with Libya Amid Exploration Row. Reuters. 2019. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya/turkey-signs-maritime-boundaries-deal-withlibya-amid-exploration-row-idUSKBN1Y213I> (letöltve: 2023.03.12.)
- [109] BOZKURT, A.: Full Text of New Turkey, Libya Sweeping Security, Military Cooperation Deal Revealed. Nordic Monitor. 2019. <https://www.nordicmonitor.com/2019/12/full-text-of-new-turkey-libya-sweeping-securitymilitary-cooperation-deal-revealed/> (letöltve: 2023.06.06.)
- [110] BIHARI Anna: Törökország új Közel-Kelet-politikája és az arab tavasz. Grotius, (55). 2012. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CVLGXO> (letöltve: 2023.06.06.)
- [111] HILTERMANN, J.: Tackling the MENA Region's Intersecting Conflicts. International Crisis Group. 2018. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/tackling-mena-regionsintersecting-conflicts> (letöltve: 2023.06.06.)
- [112] TSIPLACOS, A.: Turkey Is Willing to Set Eastern Mediterranean on Fire. Why Now and What Lies Next... South East Med Energy & Defense. 2019. <https://www.semedenergydefense.com/turkey-is-willing-to-seteastern-mediterranean-on-fire-why-now-and-what-lies-next/> (letöltve: 2023.06.06.)
- [113] GÜRDENİZ, C.: Mavi Vatan Yazilari. Isztambul: Kirmizi Kedi Yayınevi.2018.
- [114] EGERESI Zoltán: Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, (16), 2019. pp. 8–9. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_(Egeresi%20Z.).pdf) (letöltve: 2023.06.06.)
- [115] AKAN, A. K.; USLU, S.; ÇİMEN, I.; BALTA, A. & EKİZ, A.: Cumhurbaşkanı Erdoğan: Hafter'e hak ettiği dersi vermekten asla geri durmayacağız. Anadolu Agency. 2020. [118](https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-haftere-</p></div><div data-bbox=)

- [hak-ettigi-dersi-vermekten-asla-geri-durmayacagiz/1701917](#) (letöltve: 2023.06.06.)
- [116] International Crisis Group: Turkey Wades into Libya's Troubled Waters. 2020. p. 24-26. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/westerneuropemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (letöltve: 2023.06.06.)
- [117] TAGLIAPIETRA, S.: Eastern Mediterranean Gas: What Prospects for the New Decade? Bruegel. 2020. <https://www.bruegel.org/2020/02/eastern-mediterranean-gas-what-prospects-for-the-new-decade/> (letöltve: 2023.06.06.)
- [118] Reuters: Eastern Mediterranean Countries to Form Regional Gas Market. 2019. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-energy-gas/eastern-mediterranean-countries-to-form-regional-gas-market-idUSKCN1P81FG> (letöltve: 2023.06.06.)
- [119] HACA OGLU, S. – KOZOK, F.: Turkish Offshore Gas Deal with Libya Upsets Mediterranean Boundaries. World Oil. 2019. <https://www.worldoil.com/news/2019/12/6/turkish-offshore-gas-deal-with-libya-upsetsmediterranean-boundaries> (letöltve: 2023.04.14.)
- [120] Ns Energy: Eastern Mediterranean Pipeline Project. 2020. <https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipelineproject/> (letöltve: 2023.06.06.)
- [121] EGERESI Zoltán: Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, (16), 2019. pp. 7–9. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI Elemz%C3%A9sek 2019 16 Kelet-mediterr%C3%A1neumi g%C3%A1zkincs a ciprusi v%C3%A1ls%C3%A1g-%C3%BAj dimenzi%C3%B3ban \(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI%20Elemz%C3%A9sek%202019%2016%20Kelet-mediterr%C3%A1neumi%20g%C3%A1zkincs%20a%20ciprusi%20v%C3%A1ls%C3%A1g-%20%C3%BAj%20dimenzi%C3%B3ban%20(Egeresi%20Z.).pdf) (letöltve: 2023.06.06.)
- [122] ÖZTAŞ, T. – POLAT, F.: Turkey–Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives. TRT World. 2019. pp. 8-16. https://www.researchgate.net/publication/341273384_Turkey_-_Libya_Relations_Economic_and_Strategic_Imperatives (letöltve: 2023.06.06.)
- [123] CSICSMANN László – N. RÓZSA Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. Külügyi Szemle, (1), 2013. pp. 59–78. https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2013_01_A_Terek_Keztersaseg_a_z_et_.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
- [124] ÖZTAŞ, T. – POLAT, F.: Turkey–Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives. TRT World. 2019. pp. 17-23. https://www.researchgate.net/publication/341273384_Turkey_-_Libya_Relations_Economic_and_Strategic_Imperatives (letöltve: 2023.06.06.)
- [125] FARUK, C.: Türkiye'nin Libya ile ekonomik ilişkileri ne durumda? Euronews Turkey. 2020. <https://tr.euronews.com/2020/01/02/turkiyenin-libya-ile-ekonomik-iliskileri-ne-durumda> (letöltve: 2023.06.06.)
- [126] RAZEK, S. A.: Turkey Seeks to Increase Exports to Libya. Asharq al-Awsat. 2020.

- <https://english.aawsat.com//home/article/2063146/turkey-seeks-increase-exports-libya> (letöltve: 2023.06.06.)
- [127] ÖZTAŞ, T. – POLAT, F.: Turkey–Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives. TRT World. 2019. pp. 20-26.
https://www.researchgate.net/publication/341273384_Turkey_-_Libya_Relations_Economic_and_Strategic_Imperatives (letöltve: 2023.06.06.)
- [128] MAHMOUD, K.: Sarraj Appeals to ‘Friendly’ Countries to Counter Haftar Advance on Tripoli. Asharq Al-Awsat. 2019.
<https://english.aawsat.com//home/article/2045721/sarraj-appeals%e2%80%98friendly%e2%80%99-countries-counter-haftar-advance-tripoli> (letöltve: 2023.06.06.)
- [129] SAYIN, A.: Libya tezkeresi Meclis’ten geçti, Genel Kurul’da neler yaşandı? BBC News Türkçe. 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberlerturkiye-50978212> (letöltve: 2023.06.06.)
- [130] International Crisis Group: Turkey Wades into Libya’s Troubled Waters. 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/westerneuropemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (letöltve: 2023.06.06.)
- [131] Al Jazeera: Tripoli Bombardment Forces Evacuation of Patients from Hospital. 2020. <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/tripolibombardment-forces-evacuation-patients-hospital-200228155210765.html> (letöltve: 2023.06.06.)
- [132] CANLI, E.: Libya’s GNA Launches Air Operation to Haftar’s Militias. Anadolu Agency. 2020. <https://www.aa.com.tr/en/africa/libyas-gnalaunches-air-operation-to-haftars-militias/1818295> (letöltve: 2023.06.06.)
- [133] Middle East Eye: Turkey to Send Syrian Rebel Fighters to Battle Haftar in Libya. 2019. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-sendsyrian-rebel-fighters-fight-haftar-libya> (letöltve: 2023.04.03.)
- [134] AKOUSH, H. – MCKERNAN, B.: Exclusive: 2,000 Syrian Fighters Deployed to Libya to Support Government. The Guardian. 2020.
<https://www.theguardian.com/world/2020/jan/15/exclusive-2000-syriantroops-deployed-to-libya-to-support-regime> (letöltve: 2023.06.06.)
- [135] International Crisis Group: Turkey Wades into Libya’s Troubled Waters. 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/westerneuropemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (letöltve: 2023.06.08.)
- [136] MÁLNÁSSY András: Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere: geopolitikai érdekérvényesítés Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében, KÜLÜGYI SZEMLE 19: 2020-as különszám pp. 139-155., 17 p. (2020)
https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/02/KSz_kulonszam_Malnassy.pdf (letöltve: 2023.06.06.)

- [137] DORIAN, J.: Erdogan Confirms First Turkish Soldier Deaths in Libya. Voanews. 2020. <https://www.voanews.com/europe/erdogan-confirmsfirst-turkish-soldier-deaths-libya> (letöltve: 2023.06.07.)
- [138] KASAPOGLU C.: Techno-Geopolitics and the Turkish Way of Drone Warfare. In “Atlantic Council Issue Brief”, 2022. pp. 1-2. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/techno-geopolitics-and-the-turkish-way-of-drone-warfare/> (letöltve: 2023.03.12.)
- [139] HWANG, W. and SONG, S.: The Extension of Turkish Influence and the Use of Drones. *Comparative Strategy*, 41 (5). 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/01495933.2022.2111907> (letöltve: 2023.06.06.)
- [140] BESENYŐ J.; MÁLNÁSSY A.: *Future Expansion and Prospects of Turkish Defense Industry*. In “Insights Into Regional Development”, no. 2/2022 (vol. 4), pp. 10-21.
https://www.researchgate.net/publication/361646272_Future_expansion_and_prospects_of_Turkish_defense_industry (letöltve: 2023.03.12.)
- [141] BESENYŐ J.; MÁLNÁSSY A.: *Future Expansion and Prospects of Turkish Defense Industry*. In: “Insights Into Regional Development”, no. 2/2022 (vol. 4), pp. 15-16.
https://www.researchgate.net/publication/361646272_Future_expansion_and_prospects_of_Turkish_defense_industry (letöltve: 2023.03.12.)
- [142] KARAAGAC C.: *İHA Sistemleri Yol Haritası Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050*. In “STM”, 2016. pp. 30-33.
https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ih-a-260417.pdf (letöltve: 2023.06.07.)
- [143] KARAAGAC C.: *İHA Sistemleri Yol Haritası Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050*. In “STM”, 2016. pp. 33-35.
https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ih-a-260417.pdf (letöltve: 2023.06.07.)
- [144] FAS. 1999. *General Atomic GNAT-750 Lofty View*. Available at: <https://irp.fas.org/program/collect/gnat-750.htm> (letöltve: 2023.05.13.)
- [145] HWANG, W. and SONG, S.: The Extension of Turkish Influence and the Use of Drones. *Comparative Strategy*, 41 (5). 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/01495933.2022.2111907> (letöltve: 2023.06.06.)
- [146] Defense Industrial Daily: Israeli Manufacturers’ Turkish UAV Contract, 2011. december 22.
<https://www.defenseindustrydaily.com/israeli-manufacturers-win-150m-turkish-uav-contract-updated-0389/> (letöltve: 2023.06.07.)
- [147] IAI: *Searcher Mk III Tactical UAS*. 2019.
<https://www.iai.co.il/sites/default/files/2019-05/Searcher%20Mk%20III%20Brochure.pdf> (letöltve: 2023.05.01.)
- [148] IAI: *Searcher Mk III Tactical UAS*. 2019.
<https://www.iai.co.il/sites/default/files/2019-05/Searcher%20Mk%20III%20Brochure.pdf> (letöltve: 2023.05.01.)

- [149] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: "SETA", No. 65. 2021. p. 9. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.01.19.)
- [150] IAI: *Searcher Mk III Tactical UAS*. 2019. <https://www.iai.co.il/sites/default/files/2019-05/Searcher%20Mk%20III%20Brochure.pdf> (letöltve: 2023.05.01.)
- [151] AVWEB. 2009. Accessible online: <https://www.avweb.com/news/da42-based-uav-tested/> (letöltve: 2023.03.03.)
- [152] AERONAUTICS. 2022. *Aerostar*, Accessible online: <https://aeronautics-sys.com/systems/aerostar/> (letöltve: 2023.02.12.)
- [153] EGERESI Zoltán: Törökország és Izrael közeledése, KKI Elemzések, 2022/20. ISSN 2416-0148, p. 6. http://real.mtak.hu/142825/1/KE_2022_20_TR_IL_Torokorszag_Izrael_kozeledese_Egeresi_0512.pdf (letöltve: 2023.06.07.)
- [154] BBC: Mavi Marmara: Why did Israel stop the Gaza flotilla?, 2016. június 27. <https://www.bbc.com/news/10203726> (letöltve: 2023.06.07.)
- [155] DÜZ S.: *Unpacking the Debate on Turkish Drones*. In: SETA, 2021, ISBN: 978-625-7712-85-9, pp. 9-10. <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/04/R196En.pdf> (letöltve: 2023.06.02.)
- [156] AIRFORCE TECHNOLOGY: *Predator RQ-1 / MQ-1 / MQ-9 Reaper UAV*, 2022. <https://www.airforce-technology.com/projects/predator-uav/> (letöltve: 2023.01.28.)
- [157] Teal Group Corporation: *World Military Unmanned Aerial Vehicle Systems - 2021/2022 MARKET PROFILE AND FORECAST*, 2022. pp. 252-262. http://tealgroup.com/images/TGCTOC/202122WMUAS_TOC_EO.pdf (letöltve: 2023.03.22.)
- [158] ZANOTTI, J.: *Turkey-U.S. Defense Cooperation: Prospects and Challenges*. In: *Congressional Research Service*, April 8, 2011. pp. 19-22. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc40130/m1/1/high_res_d/R41761_2011Apr08.pdf (letöltve: 2023.04.05.)
- [159] DÜZ S.: *Unpacking the Debate on Turkish Drones*. In SETA, 2021, ISBN: 978-625-7712-85-9, pp. 10-11. <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/04/R196En.pdf> (letöltve: 2023.05.04.)
- [160] KAYA, K.: *Turkey as a Drone Superpower: A Case Study of a Mid-Size Power Driving the Operational Environment*. *Foreign Military Studies Office*, September 2022.
- [161] KARAAGAC C.: *İHA Sistemleri Yol Haritası Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050*. In: "STM", 2016. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ih-a-260417.pdf (letöltve: 2023.06.07.)

- [162] HWANG, W. and SONG, S.: *The Extension of Turkish Influence and the Use of Drones. Comparative Strategy*, 41 (5). 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/01495933.2022.2111907> (letöltve: 2023.03.02.)
- [163] OKUYAN E.: *Turkish Aerospace Industries Inc. ANKA Unmanned Aerial vehicle system*, 2012 IEEE/AIAA 31st Digital Avionics Systems Conference (DASC), Williamsburg, VA, USA, 2012, pp. 1-19, doi: 10.1109/DASC.2012.6383117
- [164] BESENYŐ J.; MÁLNÁSSY A.: *Future Expansion and Prospects of Turkish Defense Industry*. In: “Insights Into Regional Development”, no. 2/2022 (vol. 4), pp. 15-16.
https://www.researchgate.net/publication/361646272_Future_expansion_and_prospects_of_Turkish_defense_industry (letöltve: 2023.03.12.)
- [165] ARMED FORCES: Bayraktar TB2, 2023.
https://armedforces.eu/air_forces/drone/Bayraktar_TB2 (letöltve: 2023.03.02.)
- [166] BAYKAR CATALOG, 2023: http://crd.yerphi.am/files/Baykar_catalog_eng.pdf (letöltve: 2023.05.25.)
- [167] SOYALTIN-COLLELA D.; DEMIRYOL T.: *Unusual middle power activism and regime survival: Turkey’s drone warfare and its regime-boosting effects*. In: *Third World Quarterly*, 2023. DOI: 10.1080/01436597.2022.2158080
- [168] KANDEMİR T.: *Erdoğan’s flying ‘Neo-Ottoman’ Diplomats: A holistic analysis of Bayraktar Diplomacy*, Master Thesis, January 16, 2023, https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/43505/Taygun_Kandemir_6433944_MasterThesis_Publicatie.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2023.04.12.)
- [169] KASAPOGLU C.; OZKARASAHIN S.: *Drone Warfare, Drone Wars, Defense Economics and Turkey’s Way*. In: “Foreign Policy & Security” 04/2022. URL: <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/DRONE-WARFARE.pdf> (letöltve: 2023.05.12.)
- [170] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: “SETA”, No. 65. 2021. p. 16. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.05.12.)
- [171] ÖZDEMİR G. S.: *Conceptualizing the Rise of Türkiye as a Drone Power*. In: *Strategic Paper*, No. 5, 2022. pp. 3-5. <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/conceptualizing-the-rise-of-turkiye-as-a-drone-power.pdf> (letöltve: 2023.04.23.)
- [172] KANDEMİR T.: *Erdoğan’s flying ‘Neo-Ottoman’ Diplomats: A holistic analysis of Bayraktar Diplomacy*, Master Thesis, January 16, 2023. p. 6. https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/43505/Taygun_Kandemir_6433944_MasterThesis_Publicatie.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2023.05.23.)
- [173] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: “SETA”, No. 65. 2021. p. 18.

- <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.05.23.)
- [174] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: “SETA”, No. 65. 2021. pp. 18-19. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.05.23.)
- [175] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: “SETA”, No. 65. 2021. p. 19. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.05.23.)
- [176] KASAPOGLU C., OZKARASAHIN S.: *Drone Warfare, Drone Wars, Defense Economics and Turkey’s Way*. In: “Foreign Policy & Security” 04/2022. pp. 31-35. URL: <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/DRONE-WARFARE.pdf> (letöltve: 2023.06.12.)
- [177] ZANOTTI, J.: Turkey-U.S. Defense Cooperation: Prospects and Challenges. In: Congressional Research Service, April 8, 2011. p. 2. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc40130/m1/1/high_res_d/R41761_2011Apr08.pdf (letöltve: 2023.04.02.)
- [178] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In “SETA”, No. 65. 2021. p. 20. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.01.14.)
- [179] DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In “SETA”, No. 65. 2021. pp. 21-22. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.01.14.)
- [180] MEVLÜTOĞLU A.: Bahar Kalkanı Harekatı’na Dair Gözlemler: Türk Tipi Keşif-Taarruz Kompleksi mi?, In: Siyah Gri Beyaz, 31 March 2020, <https://www.siyahgribeyaz.com/2020/03/bahar-kalkan-harekatna-dair-gozlemler-1.html> (letöltve: 2023.05.12.)
- [181] THOMAS A.: The Turkey-UAE race to the bottom in Libya: a prelude to escalation. In: Recherches & Documents, Fondation pour la recherche stratégique, No. 8/2020.
- [182] MEVLÜTOĞLU A.: Bahar Kalkanı Harekatı’na Dair Gözlemler: Türk Tipi Keşif-Taarruz Kompleksi mi?, In: Siyah Gri Beyaz, 31 March 2020, <https://www.siyahgribeyaz.com/2020/03/bahar-kalkan-harekatna-dair-gozlemler-1.html> (letöltve: 2023.05.12.)
- [183] MÁLNÁSSY A.: Turkish Military Technology Developments and Military Industry Capabilities of Force Projection in the Light of Geopolitical Goals. In: “Strategic Impact”, No. 2 [83]/2022, p. 107. DOI: 10.53477/1842-9904-22-11
- [184] MILNE, R. – PITEL, L.: Finland Woos Ankara with Hint it could Buy Turkish Drones. Trade Journal, 1 June, 2022. <https://www.ft.com/content/cf154d42-d324-40a9-8478-9f59bee053b5> (letöltve: 2023.06.02.)
- [185] KASAPOGLU C. – OZKARASAHIN S.: *Drone Warfare, Drone Wars, Defense Economics and Turkey’s Way*. In: “Foreign Policy & Security” 04/2022. p. 40.

URL: <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/DRONE-WARFARE.pdf>
(letöltve: 2023.05.19.)

- [186] KASAPOGLU C. – OZKARASAHIN S.: Drone Warfare, Drone Wars, Defense Economics and Turkey's Way. In: "Foreign Policy & Security" 04/2022. p. 41.
URL: <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/DRONE-WARFARE.pdf>
(letöltve: 2023.05.19.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. AERONAUTICS. 2022. *Aerostar*, Accessible online: <https://aeronautics-sys.com/systems/aerostar/> (letöltve: 2023.02.12.)
2. African Union Commission: *Agenda 2063 – The Africa We Want*, 2015. szeptember, ISBN: 978-92-95104-23-5, https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
3. African Union: *Signing of Hosting Arrangements: Turkey – Africa Economic and Business Forum Istanbul, Turkey, November 02 – 03, 2016*, Press Release, https://au.int/sites/default/files/pressreleases/31497-pr-pr_358_-_signing_of_hosting_arrangements_-_turkey_-_africa_economic_and_business_forum.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
4. African Union: *Africa and Turkey Hold Second Africa Turkey Forum to Promote Cooperation Opportunities*, 2018. október 11., Press Release, https://au.int/sites/default/files/pressreleases/35146-pr-pr_1.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
5. African Union: *The 3rd Africa-Turkey Summit to enhance Partnership for Common Development and Prosperity*, 2021. december, Press Release, https://au.int/sites/default/files/pressreleases/41305-pr-PR-The_3rd_Africa-Turkey_Summit_to_enhance_Partnership_for_Common_Development_and_Prosperty_1.pdf (letöltve: 2023.06.11.)
6. AFRICA Intelligence: *AAD arms expo dominated by Turkish, Chinese and Russian suppliers*, 2022. szeptember 16., <https://www.africaintelligence.com/southern-africa-and-islands/2022/09/16/aad-arms-expo-dominated-by-turkish-chinese-and-russian-suppliers,109813293-bre> (letöltve: 2023.06.05.)
7. AIRFORCE TECHNOLOGY: *Predator RQ-1 / MQ-1 / MQ-9 Reaper UAV*, 2022. <https://www.airforce-technology.com/projects/predator-uav/> (letöltve: 2023.01.28.)
8. AKAN, A. K.; USLU, S.; ÇİMEN, I.; BALTA, A. & EKİZ, A.: *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Hafter'e hak ettiği dersi vermekten asla geri durmayacağız*. Anadolu Agency. 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-haftere-hak-ettigi-dersi-vermekten-asla-geri-durmayacagiz/1701917> (letöltve: 2023.06.06.)
9. AKCA, I. – ÖZDEN, B. A.: *A Political-Economic Map of The Turkish Defense Industry*, Citizens' Assembly, 2021., ISBN: 978-605-83027-6-1, pp. 26-70. https://tr.boell.org/sites/default/files/2022-05/I.Akca_B.Ozden_A_Political-Economic_Map_of_the_Turkish_Defense_Industry.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
10. AKOUSH, H. – MCKERNAN, B.: *Exclusive: 2,000 Syrian Fighters Deployed to Libya to Support Government*. The Guardian. 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/15/exclusive-2000-syriantroops-deployed-to-libya-to-support-regime> (letöltve: 2023.06.06.)
11. AKSOY, H. A. – CEVIK, S. – YASAR, N. T.: *Visualizing Turkey's Activism in Africa*, Centre for Applied Turkey Studies, 2022. június 3., <https://www.cats->

- network.eu/topics/visualizing-turkeys-activism-in-africa#c8221 (letöltve: 2023.04.05.)
12. AKSOY, H. A.: Making Sense of Turkey's Cautious Reaction to Power Shifts in Tunisia – Turkey Adjusts Its Foreign Policy in Europe's Southern Neighbourhood, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2021. október 6., doi:10.18449/2021C52
 13. Al Arabiya: Libya's Haftar Orders Forces to Attack Turkish Ships, Bans Flights to Turkey. 2019.
<https://english.alarabiya.net/en/News/northafrica/2019/06/29/Libya-s-Haftar-orders-forces-to-attack-Turkish-ships-interests> (letöltve: 2023.02.12.)
 14. Al Jazeera: Turkey and Qatar Denounce the Attack on Tripoli and Erdogan Will Move to Prevent the „Conspiracy”. Teller Report. 2019.
<https://www.tellerreport.com/news/--turkey-and-qatar-denounce-the-attack-on-tripoliand-erdogan-will-move-to-prevent-the-%22conspiracy%22-.SyDkaaQsV.html> (letöltve: 2023.05.05.)
 15. Al Jazeera: Tripoli Bombardment Forces Evacuation of Patients from Hospital. 2020.
<https://www.aljazeera.com/news/2020/02/tripolibombardment-forces-evacuation-patients-hospital-200228155210765.html> (letöltve: 2023.06.06.)
 16. ARAÇLARI, D.: Milgem – TCG Heybeliada F-511 Belgeseli, 2016. május 14.,
<https://www.millisavunma.com/milgem-tcg-heybeliada-f-511-belgeseli/> (letöltve: 2023.06.11.)
 17. ARMED FORCES: Bayraktar TB2, 2023.
https://armedforces.eu/air_forces/drone/Bayraktar_TB2 (letöltve: 2023.03.02.)
 18. ART, R. J.: The Four Functions of Force. In: International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues, 1993, pp. 132-150.
 19. AVWEB. 2009. Accessible online: <https://www.avweb.com/news/da42-based-uav-tested/> (letöltve: 2023.03.03.)
 20. BALOGH István: Biztonságelméletek, In: Nemzet és Biztonság –Biztonságpolitikai Szemle, 6(3-4) 2013., pp. 36-56.
https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelmek.pdf (letöltve: 2023.05.23.)
 21. BAYKAR CATALOG, 2023: http://crd.yerphi.am/files/Baykar_catalog_eng.pdf (letöltve: 2023.05.25.)
 22. BBC: Mavi Marmara: Why did Israel stop the Gaza flotilla?, 2016. június 27.
<https://www.bbc.com/news/10203726> (letöltve: 2023.06.07.)
 23. BEKDİL, B. E.: Kenya orders 118 armored vehicles from Turkey, DefenseNews, 2021. január 27., <https://www.defensenews.com/land/2021/01/27/kenya-orders-118-armored-vehicles-from-turkey/> (letöltve: 2023.06.05.)
 24. BESENYŐ János: A szómáliai stabilitás és a nemzetközi közösség, Afrika Tanulmányok folyóirat, V. évf. 1. sz., 2011. március, ISSN 1788-6422, pp. 29-32.
 25. BESENYŐ János: Turkey's growing interest in the African continent; Journal of Central and Eastern European African Studies, VOL. 1 NO. 1-2 (2021), ISSN 2786-1902, pp. 65-81., DOI: <https://doi.org/10.59569/jceas.2021.1.1-2.4>

26. BESENYŐ János: Magyarország és a nyugat-szaharai válság, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori iskola; Monarchia Kiadó, 2020.
27. BESENYŐ János: Another Showdown in Western Sahara?, *TERRORISM AND POLITICAL VIOLENCE* 33: (3), 2021. pp. 649-656.
28. BESENYŐ János: Darfur Peacekeepers - The African Union peacekeeping mission in darfur (AMIS) from the perspective of a Hungarian military advisor, L'Harmattan (Paris), 2021.
29. BESENYŐ János: Military and Police Experiences from Western Sahara. The Case of Hungary, In: János, Besenyő; Joseph, Huddleston; Yahia, H. Zoubir (szerk.) *Conflict and Peace in Western Sahara*, Routledge; CRC Press (2023) pp. 214-229.
30. BESENYŐ János: Zimbabwe: An Intelligence Community against Each Other and Everyone In: Ryan, Shaffer (szerk.) *The Handbook of African Intelligence Cultures* Lanham (MD), Amerikai Egyesült Államok: Rowman and Littlefield (2023) pp. 731-746.
31. BESENYŐ János: Somalia: A Battlefield of Intelligence Services In: Ryan, Shaffer (szerk.) *The Handbook of African Intelligence Cultures* Lanham (MD), Amerikai Egyesült Államok : Rowman and Littlefield (2023) pp. 601-614.
32. BESENYŐ J.; MÁLNÁSSY A.: *Future Expansion and Prospects of Turkish Defense Industry*. In "Insights Into Regional Development", no. 2/2022 (vol. 4)
https://www.researchgate.net/publication/361646272_Future_expansion_and_prospects_of_Turkish_defense_industry (letöltve: 2023.03.12.)
33. BIHARI Anna: Törökország új Közel-Kelet-politikája és az arab tavasz. *Grotius*, (55), 2012. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CVLGXO> (letöltve: 2023.06.06.)
34. BOZKURT, A.: Full Text of New Turkey, Libya Sweeping Security, Military Cooperation Deal Revealed. *Nordic Monitor*. 2019.
<https://www.nordicmonitor.com/2019/12/full-text-of-new-turkey-libya-sweeping-security-military-cooperation-deal-revealed/> (letöltve: 2023.06.06.)
35. BUYRUK, A.: Türkiye-Somali İlişkileri. In *Somali: Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma*, ŞahinGüngör, Demircioğlu, Faruk and Buyruk, Ali (Eds). Istanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları. 2019, pp. 89-111.
36. BUTLER, D. – Gumrukcu, T.: Turkey Signs Maritime Boundaries Deal with Libya Amid Exploration Row. *Reuters*. 2019. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya/turkey-signs-maritime-boundaries-deal-withlibya-amid-exploration-row-idUSKBN1Y213I> (letöltve: 2023.03.12.)
37. BUZAN, B.; LITTLE, R.: *International systems in world history*. Oxford University Press, Oxford, 2000., pp. 241-320.
38. CANLI, E.: Libya's GNA Launches Air Operation to Haftar's Militias. *Anadolu Agency*. 2020. <https://www.aa.com.tr/en/africa/libyas-gnalaunches-air-operation-to-haftars-militias/1818295> (letöltve: 2023.06.06.)
39. CSICSMANN László – N. RÓZSA Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, (1), 2013. pp. 59–78.

- https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2013_01_A_Terek_Keztersaseg_az_et_.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
40. DAVUTOGLU, A.: Stratégiai mélység, Törökország nemzetközi helyzete, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016., pp. 31-171.
41. Daily Sabah: Turkey fortifies Mediterranean security with drone deployment in Northern Cyprus, 2019. december 17.,
<https://www.dailysabah.com/defense/2019/12/16/turkey-fortifies-mediterranean-security-with-drone-deployment-in-northern-cyprus> (letöltve: 2023.06.05.)
42. Defense Industrial Daily: Israeli Manufacturers’ Turkish UAV Contract, 2011. december 22.
<https://www.defenseindustrydaily.com/israeli-manufacturers-win-150m-turkish-uav-contract-updated-0389/> (letöltve: 2023.06.07.)
43. DORIAN. J.: Erdogan Confirms First Turkish Soldier Deaths in Libya. Voanews. 2020. <https://www.voanews.com/europe/erdogan-confirmsfirst-turkish-soldier-deaths-libya> (letöltve: 2023.06.07.)
44. DUNNE, T. – SCHMIDT, B. C.: Realism: In BAYLIS, J. – SMITH, S.: The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. (3rd ed.) Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 172–176.
45. DÜZ S.: *The Ascension of Turkey as a Drone Power History, Strategy, and Geopolitical Implications Analysis*. In: “SETA”, No. 65. 2021. p. 9. <https://www.setav.org/en/analysis-the-ascension-of-turkey-as-a-drone-power-history-strategy-and-geopolitical-implications/> (letöltve: 2023.01.19.)
46. DÜZ S.: *Unpacking the Debate on Turkish Drones*. In: SETA, 2021, ISBN: 978-625-7712-85-9, pp. 9-10. <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/04/R196En.pdf> (letöltve: 2023.06.02.)
47. EGERESI Z.: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle*, 16(4) 2017., pp. 78-81. https://kki.hu/assets/upload/04_Egeresi.pdf (letöltve: 2023.05.23.)
48. EGERESI Zoltán: A PKK: MARXISTA TERRORSZERVEZETBŐL NEMZETÉPÍTŐ GERILLASEREG?. *Pro Minoritate*, 21, 2012.
49. EGERESI Zoltán: Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (16), 2019. pp. 8–9. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_(Egeresi%20Z.).pdf) (letöltve: 2023.06.06.)
50. EGERESI Zoltán: Törökország és Izrael közeledése, *KKI Elemzések*, 2022/20. ISSN 2416-0148, p. 6.
http://real.mtak.hu/142825/1/KE_2022_20_TR_IL_Torokorszag_Izrael_kozeledese_Egeresi_0512.pdf (letöltve: 2023.06.07.)
51. FARUK, C.: Türkiye’nin Libya ile ekonomik ilişkileri ne durumda? *Euronews Turkey*. 2020. <https://tr.euronews.com/2020/01/02/turkiyenin-libya-ile-ekonomik-iliskileri-ne-durumda> (letöltve: 2023.06.06.)

52. FAS. 1999. *General Atomic GNAT-750 Lofty View*. Available at: <https://irp.fas.org/program/collect/gnat-750.htm> (letöltve: 2023.05.13.)
53. FERGUSON, C.: The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese–Russian ‘Strategic Partnership’. In: *Journal of Strategic Studies*, 35. évf., 2012/2. pp. 197–222.
54. GARAI Nikolett – POLGÁR Katalin – SZALAI Máté: Líbia: egy lehetséges európai beavatkozás kérdőjelei. *KKI elemzések*, (14), 2016. pp. 3-12. https://kki.hu/assets/upload/Lebia_KKI_elemzesek_0530.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
55. GAZDAG Ferenc – IZSA Jenő – KISS J. László – RÁCZ Lajos – SZENES Zoltán – TÁLAS Péter: A biztonságpolitika fogalma, tárgya, intézményei. In GAZDAG Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. ZMNE, Budapest, 2011, pp. 19-40.
56. GHENOVA: TCG ANADOLU (L-400), <https://ghenova.com/en/tcg-anadolu-l-400/> (letöltve: 2023.06.05.)
57. GRAY, C. S.: *Hard Power and Soft Power: The utility of military force as an instrument of policy in the 21st century*. Strategic Studies Institute US Army War College, 2011. <https://www.files.ethz.ch/isn/128690/pub1059-1.pdf> (letöltve: 2023.05.23.)
58. Gündem: İddianameden: İŞİD Ankara'da okullar açtı, çocuklara karne dağıttı. 2017. március 3. URL: www.gundemotuzbes.com/iddianameden-isid-ankara-da-okullar-acti-cocuklara-karne-dagitti/20960/ (letöltve: 2023.05.25.)
59. GÜRDENİZ, C.: *Mavi Vatan Yazilari*. Isztambul: Kirmizi Kedi Yayınevi.2018.
60. GÜVENDİK, M. Ö.: Türkiye'nin 'Afrika açılımı' büyükelçilik ağıyla genişliyor, 2021. október 17. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agiy-la-genisliyor-/2394828> (letöltve: 2023.06.05.)
61. HACA OGLU, S. – KOZOK, F.: *Turkish Offshore Gas Deal with Libya Upsets Mediterranean Boundaries*. World Oil. 2019. <https://www.worldoil.com/news/2019/12/6/turkish-offshore-gas-deal-with-libya-upsetsmediterranean-boundaries> (letöltve: 2023.04.14.)
62. HAVELSAN: GENESIS, <https://www.havelsan.com.tr/en/sectors/defense-and-security/naval/-management-systems/havelsan-genesis> (letöltve: 2023.06.05.)
63. HERZ, J. H.: *The nation-state and the crisis of world politics: Essays on international politics in the twentieth century*. David McKay Company, Inc. New York, 1976., ISBN 0679303081, pp. 72-98.
64. HILTERMANN, J.: *Tackling the MENA Region’s Intersecting Conflicts*. International Crisis Group. 2018. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/tackling-mena-regionsintersecting-conflicts> (letöltve: 2023.06.06.)
65. HWANG, W. and SONG, S.: *The Extension of Turkish Influence and the Use of Drones*. *Comparative Strategy*, 41 (5). 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/01495933.2022.2111907> (letöltve: 2023.06.06.)
66. IAI: *Searcher Mk III Tactical UAS*. 2019. <https://www.iai.co.il/sites/default/files/2019-05/Searcher%20Mk%20III%20Brochure.pdf> (letöltve: 2023.05.01.)

67. International Crisis Group: Turkey Wades into Libya's Troubled Waters. 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/westerneuropemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> (letöltve: 2023.06.06.)
68. KANDEMİR T.: *Erdoğan's flying 'Neo-Ottoman' Diplomats: A holistic analysis of Bayraktar Diplomacy*, Master Thesis, January 16, 2023, https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/43505/Taygun_Kandemir_6433944_MasterThesis_Publicatie.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2023.04.12.)
69. KARAAGAC C.: *İHA Sistemleri Yol Haritası Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050*. In "STM", 2016. pp. 30-39. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ih-260417.pdf (letöltve: 2023.06.07.)
70. KARRAR, G.: Turkey's Assistance to the AU Commission, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
71. KARRAR, G.: Institutional Cooperation within International Organizations – G20, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
72. KARRAR, G.: Mediation, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
73. KARRAR, G.: Cooperation with Regional Economic Communities and Civil Society, African Union, 2021. december 16., <https://au.int/fr/node/41270> (letöltve: 2023.06.05.)
74. KARAKULAK Electronic Warfare (EW) System & KORHAN 35 mm Weapon System, Issue 103 – 20 January 2021, <https://www.defenceturkey.com/en/content/karakulak-electronic-warfare-ew-system-korhan-35-mm-weapon-system-4334> (letöltve: 2023.06.05.)
75. KARATAS, I.: Turkey's Military Presence in Somalia: Doing What, Why, and for Whom?. THEORISING SOMALI SOCIETY, 2022. https://www.researchgate.net/publication/361558496_Turkey's_Military_Presence_in_Somalia_Doing_What_Why_and_for_Whom (letöltve: 2023.06.06.)
76. KARDAŞ, Ş.: Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion. GMF Policy Brief. 2011.
77. KASAPOGLU C.; OZKARASAHIN S.: *Drone Warfare, Drone Wars, Defense Economics and Turkey's Way*. In: "Foreign Policy & Security" 04/2022. URL: <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/DRONE-WARFARE.pdf> (letöltve: 2023.05.12.)
78. KASAPOGLU C.: Techno-Geopolitics and the Turkish Way of Drone Warfare. In "Atlantic Council Issue Brief", 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/techno-geopolitics-and-the-turkish-way-of-drone-warfare/> (letöltve: 2023.03.12.)
79. KASAPOGLU, C.: Turkey's War of Attrition With the Islamic State: The Rocket Threat. Policy Watch. Washington, The Washington Institute for Near East Policy, 2016. 3. pp. 2-3.

80. KAYA, K. – WERNER, J.: Turkey and Africa: A Rising Military Partnership? Harvard University. 2016, pp. 3-11.
http://scholar.harvard.edu/files/jasonwarner/files/kaya_and_warner_2013_turkey-africa.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
81. KAYA, K.: Turkey as a Drone Superpower: A Case Study of a Mid-Size Power Driving the Operational Environment. *Foreign Military Studies Office*, September 2022.
82. KEOHANE, Robert O.; NYE, Joseph S.: Power and interdependence: world politics in transition (Boston, Little and Brown). 1977.
83. MAHMOUD, K.: Sarraj Appeals to ‘Friendly’ Countries to Counter Haftar Advance on Tripoli. *Asharq Al-Awsat*. 2019.
<https://english.aawsat.com/home/article/2045721/sarraj-appeals%e2%80%98friendly%e2%80%99-countries-counter-haftar-advance-tripoli> (letöltve: 2023.06.06.)
84. MARSÁI Viktor: Törökország Afrika-politikája, In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, Antall József Politika- és Társadalomtudományi Tudásközpont, Budapest, 2016. ISBN 978-615-5559-17-4., pp. 296–313.
85. MARSÁI Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. *Nemzet és Biztonság*, (1), pp. 110–134.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_1_11_marsai_viktor_-_a_migracios_diskurzus_margojara_ii_-_a_libiai_valsgaz_az_europai_migracio_tukreben.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
86. MARSÁI Viktor: Egy elfelejtett válság – a harmadik líbiai polgárháború és a migráció. *Migrációkutató Intézet*. 2019. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/11/mki_elemezes_egy_elfelejtett_valsgaz_a_harmadik_libiai_polgarhaboru_es_a_migracio_marsai_viktor.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
87. MATUS J.: A jövő árnyéka, Pesti Csoport; Budapest, 2005., ISBN 963 219 971 5, pp. 25-197.
88. MÁLNÁSSY András: Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere: geopolitikai érdekérvényesítés Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében, *KÜLÜGYI SZEMLE 19: 2020-as különszám* pp. 139-155., 17 p. (2020)
https://kki.hu/wp-content/uploads/2021/02/KSz_kulonszam_Malnassy.pdf (letöltve: 2023.06.06.)
89. MÁLNÁSSY A.: Turkish Military Technology Developments and Military Industry Capabilities of Force Projection in the Light of Geopolitical Goals. In: “Strategic Impact”, No. 2 [83]/2022, p. 107. DOI: 10.53477/1842-9904-22-11
90. MEVLÜTOĞLU A.: Bahar Kalkanı Harekatı’na Dair Gözlemler: Türk Tipi Keşif-Taarruz Kompleksi mi?, In: *Siyah Gri Beyaz*, 31 March 2020, <https://www.siyahgribeyaz.com/2020/03/bahar-kalkan-harekatna-dair-gozlemler-1.html> (letöltve: 2023.05.12.)
91. Middle East Eye: Libya’s UN-Backed Government Receives Military Hardware in Spite of Arms Embargo. 2019. A letöltés ideje: 2020. május 5.

- <https://www.middleeasteye.net/news/libyas-un-backed-government-receives-military-hardware-spite-armsembargo> (letöltve: 2023.06.06.)
92. Middle East Eye: Turkey to Send Syrian Rebel Fighters to Battle Haftar in Libya. 2019. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-sendsyrian-rebel-fighters-fight-haftar-libya> (letöltve: 2023.04.03.)
93. MilitaryLeak: Turkish Navy Amphibious Assault Ship TCG Anadolu Anadolu (L-400) to Start Sea Trials, 2022. március 7., <https://militaryleak.com/2022/03/07/turkish-navy-amphibious-assault-ship-tcg-anadolu-anadolu-l-400-to-start-sea-trials/> (letöltve: 2023.06.05.)
94. MILNE, R. – PITEL, L.: Finland Woos Ankara with Hint it could Buy Turkish Drones. Trade Journal, 1 June, 2022. <https://www.ft.com/content/cf154d42-d324-40a9-8478-9f59bee053b5> (letöltve: 2023.06.02.)
95. MINGST, K.: Essentials of International Relations, New York, Norton and Company, 1999., ISBN 0-393-97287-9, pp. 105-145.
96. MORGENTHAU, H. J.: Politics Among Nations: The Struggle for Peace and Power, New York, 1948. pp. 3-35.
97. Ns Energy: Eastern Mediterranean Pipeline Project. 2020. <https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipelineproject/> (letöltve: 2023.06.06.)
98. OKUYAN E.: *Turkish Aerospace Industries Inc. ANKA Unmanned Aerial vehicle system*, 2012 IEEE/AIAA 31st Digital Avionics Systems Conference (DASC), Williamsburg, VA, USA, 2012, pp. 1-19, doi: 10.1109/DASC.2012.6383117
99. ÖZDEMİR G. S.: *Conceptualizing the Rise of Türkiye as a Drone Power*. In: Strategic Paper, No. 5, 2022. pp. 3-5. <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/conceptualizing-the-rise-of-turkiye-as-a-drone-power.pdf> (letöltve: 2023.04.23.)
100. ÖZKAN, M.: Turkey's 'New' Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications. Centre for Strategic Research Papers. Autumn 2011. pp. 115-137. https://www.researchgate.net/publication/220048143_Turkey's_'New'_Engagements_in_Africa_and_Asia_Scope_Content_and_Implications (letöltve: 2023.06.02.)
101. ÖZKAN, M.: Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects. SETA Policy Brief No. 22, 2008. pp. 3-7. https://www.researchgate.net/publication/40439973_Turkey_Discovers_Africa_Implications_and_Prospects (letöltve: 2023.06.02.)
102. ÖZKAN, M.: Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects. SETA Policy Brief No. 22, 2008. pp. 1-5. https://www.researchgate.net/publication/40439973_Turkey_Discovers_Africa_Implications_and_Prospects (letöltve: 2023.06.02.)
103. ÖZTAŞ, T. – POLAT, F.: Turkey–Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives. TRT World. 2019. pp. 8-26. https://www.researchgate.net/publication/341273384_Turkey_-_Libya_Relations_Economic_and_Strategic_Impерatives (letöltve: 2023.06.06.)

104. PAPE, R.: Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 7-45.
105. PAUL, T. V.: Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*, 30. évf., 2005/1. pp. 46-71.
106. PÉNZVÁLTÓ N.: Törökország orosz rulettje - Versengés és együttműködés Európa peremén; MCC Press Kft. 2022. ISBN 9786156351418., pp. 30-70.
107. Reuters: Eastern Mediterranean Countries to Form Regional Gas Market. 2019. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-energy-gas/eastern-mediterranean-countries-to-form-regional-gas-market-idUSKCN1P81FG> (letöltve: 2023.06.06.)
108. RAZEK, S. A.: Turkey Seeks to Increase Exports to Libya. *Asharq al-Awsat*. 2020. <https://english.aawsat.com/home/article/2063146/turkey-seeks-increase-exports-libya> (letöltve: 2023.06.06.)
109. SAYIN, A.: Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, Genel Kurul'da neler yaşandı? *BBC News Türkçe*. 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberlerturkiye-50978212> (letöltve: 2023.06.06.)
110. SHINN, D.: Turkey's Engagement in Sub-Saharan Africa. *Shifting Alliances and Strategic Diversification*. Chatham House Research Paper. September 2015. 10. pp. 4-20. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150909TURkeySubSaharanAfricaShinn.pdf (letöltve: 2023.06.02.)
111. SOYALTIN-COLLELA D.; DEMIRYOL T.: *Unusual middle power activism and regime survival: Turkey's drone warfare and its regime-boosting effects*. In: *Third World Quarterly*, 2023. DOI: 10.1080/01436597.2022.2158080
112. STEIN, A.: [Islamic State Network in Turkey, Recruitment for the Caliphate](https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/islamic-state-networks-in-turkey/). *Atlantic Council*, 2016. URL: www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/islamic-state-networks-in-turkey/ (letöltve: 2023.05.25.)
113. STEWART, D.: Turkey arrests 15 Islamic State suspects amid threats to European consulates; *News360*; <https://www.news360.es/usa/2023/02/05/turkey-arrests-15-islamic-state-suspects-amid-threats-to-european-consulates/> (letöltve: 2023.06.02.)
114. STM: MiLGEM Project, <https://www.stm.com.tr/en/our-solutions/naval-engineering/milgem-project> (letöltve: 2023.06.05.)
115. ŞAHİN, G.: İstikrara Katkı Yapan Uluslararası Misyone Kurumlar. In: *Somali: Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma*, Şahin Güngör, Demircioğlu, Faruk and Buyruk, Ali (Eds). Istanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları., 2019, pp. 77-88.
116. TAGLIAPIETRA, S.: Eastern Mediterranean Gas: What Prospects for the New Decade? *Bruegel*. 2020. <https://www.bruegel.org/2020/02/eastern-mediterranean-gas-what-prospects-for-the-new-decade/> (letöltve: 2023.06.06.)
117. T.C. Millî Savunma Bakanlığı (Official Twitter Account of the Republic of Türkiye Ministry of National Defence), <https://twitter.com/tcsavunma/status/1170281534164799489> (letöltve: 2023.06.05.)
118. Teal Group Corporation: *World Military Unmanned Aerial Vehicle Systems - 2021/2022 MARKET PROFILE AND FORECAST*, 2022. pp. 252-262.

- http://tealgroup.com/images/TGCTOC/202122WMUAS_TOC_EO.pdf (letöltve: 2023.03.22.)
119. THOMAS A.: The Turkey-UAE race to the bottom in Libya: a prelude to escalation. In: Recherches & Documents, Fondation pour la recherche stratégique, No. 8/2020.
120. Turkey in Africa: The Implementation of the Action Plan and an Evaluation after Fifteen Years. ORSAM – Center for Middle Eastern Strategic Studies. Report No. 124. 2012. július 11. <https://www.orsam.org.tr/en/turkey-in-africa-the-implementation-of-the-action-plan-and-an-evaluation-after-fifteen-years/> (letöltve: 2023.06.02.)
121. TSIPLACOS, A.: Turkey Is Willing to Set Eastern Mediterranean on Fire. Why Now and What Lies Next... South East Med Energy & Defense. 2019. <https://www.semedenergydefense.com/turkey-is-willing-to-set-eastern-mediterranean-on-fire-why-now-and-what-lies-next/> (letöltve: 2023.06.06.)
122. U.S. Department of State (Press Statement): Taking Action Against ISIS-K (2021. november 22.) <https://www.state.gov/taking-action-against-isis-k/> (letöltve: 2023.06.02.)
123. WAGNER Péter: Terrorhullám Kabulban – Valóban erősödik a Talibán és az Iszlám Állam Afganisztánban?, In: KKI Elemzések, Külügyi és Külgazdasági Intézet 2. szám 2018., pp. 10-11. https://kki.hu/assets/upload/06_KKI-elemzes_AFG_Wagner_20180206.pdf (letöltve: 2023.04.12.)
124. WALTZ, K. N.: Theory of international politics. Long Grove 1979., ISBN 1-57766-670-4, pp. 80-128.
125. WOLFERS, A.: National security as an ambiguous symbol, In: Political science quarterly, 67. évfolyam 4. szám 1952., pp. 481-502.
126. YAŞAR, N. T.: Unpacking Turkey’s Security Footprint in Africa Trends and Implications for the EU, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. június 30., p. 2., https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C42_Turkey_Security_Africa.pdf (letöltve: 2023.06.05.)
127. YALÇIN, M.: Türkiye Somali İlişkilerinde El-Şebab Örgütünün Etkisi. Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 4(2), 2016, pp. 17-49.
128. ZANOTTI, J.: Turkey-U.S. Defense Cooperation: Prospects and Challenges. In: Congressional Research Service, April 8, 2011. p. 2. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc40130/m1/1/high_res_d/R41761_2011Apr08.pdf (letöltve: 2023.04.02.)

A SZERZŐ A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

- Málnássy András: Turkish Military Technology Developments and Military Industry Capabilities of Force Projection in the Light of Geopolitical Goals. *Strategic Impact*, 83:2 2022. pp. 60-71.
- Málnássy András: Turkey's Military Role in Libya and Its Wider Strategic Environment (interest) in the Eastern Mediterranean Basin. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, Volume 2 (Number 2), 2022. pp. 104-121.
- Málnássy András: A török terrorelhárítás és a védelmi ipar kihívásai az „arab tavasz” eseményeit követően (2011–2017) – az Iszlám Állam terrorszervezet jelentette fenyegetések nemzetbiztonsági aspektusai. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 10. évf., 2022/1. pp. 3-16.
- Besenyő János – Málnássy András: Future expansion and prospects of Turkish defense industry. *Insight Into Regional Development*, Volume 4, Number 2 (June 2022). pp. 10-21.
- Málnássy András: Turkey and Its Northwest Borderland Region: Interdependence Within Southeastern European Relations. *Foreign Policy Review*, 14. évf., 2021/3. pp. 85-111.
- Málnássy András: Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere: geopolitikai érdekérvényesítés Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében. *Külügyi Szemle*, 19. évf., 2020 (különszám). pp. 139-155.
- Málnássy András: Change of direction in Turkey's Africa policy. What is behind the Turkish intervention in Libya? *Strategic Impact*, 1(74), 2020. pp. 74-84.
- Málnássy András: Schimbarea direcției geopolitice a Turciei față de Africa: Ce se află în spatele intervenției Turciei în Libia? *Impact Strategic*, 2020. pp. 58-68.
- Málnássy András: Az Iszlám Állam tevékenysége Törökországban a Kalifátus idején. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 1. évf., 2019. pp. 50-63.
- Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. *Terror & Elhárítás*, 5(2), 2016. pp. 42-71.
- Málnássy András: *Turkey – A Potential Eurozone Candidate?* In: Balázs, P (szerk.) *European Union with 36 Members? – Perspectives and Risks*, Budapest, Center for EU Enlargement Studies, 2014. pp. 169-182. Könyvfejezet (Könyvrészlet)

FÜGGELÉK

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra A TCG HEYBELÍADA korvett.....	49
2. ábra A TCG Bayraktar.....	52
3. ábra A TCG Anadolu hadihajó (repülőgép-hordozó).....	53

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat Hatalmi mutatók 2022-ben.....	14
2. táblázat Törökország és az afrikai országok közötti kapcsolatok a biztonsági dimenzió területén (a megkötött eredeti kétoldalú megállapodások alapján).....	47
3. táblázat: A TCG HEYBELÍADA korvett technikai jellemzői.....	50
4. táblázat: A TCG Anadolu repülőgép-hordozó jellemzői.....	53
5. táblázat: A legismertebb török és amerikai drónok technikai összehasonlítása.....	94

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A doktori tanulmányok és az értekezés megírása során nyújtott támogatásért, a publikációs lehetőségekért, valamint a folyamatos ösztökélésért köszönetet kívánok mondani az Óbudai Egyetem részéről jelenlegi témavezetőmnek, Besenyő János professzor úrnak. Köszönöm minden kollégámnak, tanárainknak, akik segítettek, biztattak az úton, és akiknek a neveit felsorolni is hosszú lenne. Köszönöm az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola munkatársainak, akik mindent megtettek azért, hogy egyengessék utamat és ne vesszek el az adminisztráció útvesztőiben. Végül pedig köszönöm a családomnak, különösen a feleségemnek, aki mindig, mindenben támogatott, biztatott és szeretetével rengeteg erőt adott.

D12) Nyilatkozat a munka önállóságáról, irodalmi források megfelelő módon történt idézéséről

NYILATKOZAT

**A MUNKA ÖNÁLLÓSÁGÁRÓL, IRODALMI FORRÁSOK MEGFELELŐ MÓDON TÖRTÉNT
IDÉZÉSÉRŐL**

Alulírott Málnássy András kijelentem, hogy a „*A török hadiipar helyzete és tevékenysége az afrikai kontinensen*” című benyújtott doktori értekezést magam készítettem, és abban csak az irodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás megadásával egyértelműen megjelöltem.

Budapest, 2024. 03. 05.

aláírás